

REPUBLIKA

MJESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST
I DRUŠTVO

KAZALO

Vlatko Perković: *Upitna glorijska Glorije Ranka Marinkovića* / 3

Mila Pavićević: *Ciklus o pjesnicima* / 19

Martin Heidegger: *Stavak o identitetu* / 24

Milan Osmak: *Tama u srcu* / 33

Tema broja:
JADRANSKI PRIJEPOR

Davorin Rudolf: *O državnoj granici između
Republike Hrvatske i Republike Slovenije* / 54

Davor Vidas: *Jadransko more* / 67

Marko Lehpamer: *Vrata obojena bijelo* / 81

UMJETNOST • KULTURA • DRUŠTVO

Nikola Vončina: *Prve dramske TV emisije* / 96

KRITIKA

Zvezdana Timet: *Impotenter Mahomet* / 108

Sanja Knežević: *Bilosnićeve molitve samosvojno se nadograđuju na tradiciju Sudete, Šopa i Vide* / 113

Sead Begović: *Kristalizacija vlastitog „ja“: u tebe umirem more* / 115

Miroslav Palameta: *Dioskurides među hrvatskim pjesnicima* / 116

Antun Pavešković: *Fusnote ljubavi i zlobe (47)* / 119

Kronika DHK (*Anica Vojvodić*) / 122

Vlatko Perković

Upitna glorijska *Glorije* Ranka Marinkovića¹

Autor pred zahtjevima vremena

Godine 1955. u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu praizvedena je *GLORIJA*, nova drama već uglednog književnika i profesora dramaturgije na zagrebačkoj Akademiji za kazališnu umjetnost RANKA MARINKOVIĆA (Vis, 1913. – Zagreb, 2001.). Marinkoviću je, naime, još prije rata, 1939., u istom kazalištu uprizoren dramski prvenac *Albatros*, dok su njegove knjige novela, *Proze* (1948.) i *Ruke* (1953.), probile dotadašnje pripovjedačke standarde hrvatske književnosti i posvjedočile pisca nesvakidašnjih sposobnosti rafiniranog zalaženja u višeslojno umjetničko opserviranje i književno oblikovanje zanimljivih tipova i zgoda iz otočkog života.² Paralelno s tim iskazima svoje literarne posebnosti, Marinković je s razlogom u vrijeme pojave *Glorije* držan velikim znalцем kazališne umjetnosti. Taj je ugled stekao svojim kazališnim kritikama koje je pisao još od 1935. u *Pečatu*, *Novoj riječi*, i dnevniku *Novosti*, a kasnije, poslije rata, posvjedočio i vrijednim dramaturškim analizama pojedinih drama u zagrebačkim listovima. Godine 1951. izbor tih kritika otisnut je u knjizi *Geste i grimase*³, pa se uz pomno pročitavanje odabranih tekstova u toj vrijednoj knjizi moguće i osobno uvjeriti u ono što zaključuje Nikola Batušić pišući o Marinkoviću kao kritičaru, tj. da je uspjeh i vrijednost kazališnog i glumačkog iskaza pojedinog djela, odnosno uloge, Marinković promatrao u odnosu na svojstva njihova dramaturškog izvorišta u samom djelu.⁴ Ta Ma-

---

1 Ulomak iz knjige u rukopisu.

2 Rođen je u Visu 1913. Ondje je pohađao i osnovnu školu.

3 Ranko Marinković: *Geste i grimase*, Zora, Zagreb, 1951.; dopunjeno izdanje, Znanje, Zagreb, 1979.

4 Nikola Batušić: *Hrvatska kazališna kritika*, Matica hrvatska, Zagreb 1971.

rinkovićeve kazališna kompetentnost, a dakako i njegova politička „podobnost” u očima vlasti, rezultirala je u važnim položajem u Zagrebu na kojem je organizirao i usmjeravao kazališna zbivanja grada. Preciznije, Marinković od 1945. do 1950. obnaša dužnost direktora Drame HNK-a. A to znači da nam sada, nažalost, valja i sam odabir repertoarnih domaćih djela, čija svojstva smo razmatrali na ranijim stranicama ove knjige, vezivati i za njegovo direktorsko sudjelovanje. No, bilo je to vrijeme strogih „pravila ponašanja i dokazivanja”, jednako obvezujućih za talijanskog internirca Marinkovića⁵ kao i za svakog drugog odlikovanog sudionika revolucije koji je i svojim daljnjim angažmanom mora promicati „ideološku zadaću umjetnosti”.

Godina 1955., kad je *Glorija* izvedena, još je uvijek vrijeme nadzirane aktivnosti kulturnih djelatnika. Doduše, kazališta više nisu morala posezati za takvim komadima kao što je *Za pravdu* Jelene Lobode Zrinski, a posustao je i onaj ekstremni ideološki nadzor kakav je provodio kritičar V. Magjarević pišući o izvedbi tog djela. A to znači da se vlast osjećala već prilično stabilnom (na kraju krajeva, čak je i raniji sukob s Informbiroom sretno prošao). Očigledno, više nije bilo nikakvih izgleda ni za čeznuća čistih fantasta o nekakvom društvenom prevratu na kapitalistički društveni sustav „uz pomoć Engleza i Amerikanaca” – o čemu je neposredno poslije rata, godine 1947. sanjao ismijani Horvato⁶ Žagar u komediji *Prst pred nosom*.⁶ Definitivno suočenje s realnošću, i to na nesagledivo dugi rok, bilo je neizbježno. Pa iako se od dramatičara, i uopće umjetnika, više nije očekivalo da prvenstveno budu zaokupljeni oblikovanjem pragmatičnog sadržaja djela, već i dosegom odgovarajuće estetske forme koja bi sama sobom svjedočila svoj sadržaj, ipak je traganje za takvom formom bilo vrlo uputno temeljiti na onim sadržajima koji su mogli podupirati temeljne ideološke odrednice sustava. Jedan od takvih sadržaja svakako je ishodio iz nesuglasja tada službenog filozofijskog promišljanja stvarnosti, tj. *historijskog i dijalektičkog materijalizma* (prema kojem je materija primarna, što znači da postoji *sama po sebi* i čini prirodu *bitka*), sa *spiritualnim shvaćanjem Bitka* – koji je Bog, Stvoritelj svega, koji, dakle, iz Samog Sebe, tek svojom „riječju”, ni iz čega drugog prethodno postojećeg, stvori materiju.

Na pragmatičnoj razini ovog filozofskog nesuglasja Crkva je godine 1955. sa svojim slavljenjem Boga kao izvorišta svekolikog postojanja i kretanja bila temeljni ideološki protivnik svjetonazora na kojem je nova vlast kanila oblikovati „novog čovjeka” kao samotvorca novog društvenog poretka i „sretne budućnosti”. Dakako da je za što brže ostvarenje tog cilja Država mogla posegnuti i za najrigoroznijim sredstvima, za zabranom svih vjerskih aktivnosti. No, nije. Bilo je jasno da bi to rezultiralo neželjenim učinkom. Postupno, pa čak i radikalno, marginaliziranje crkvene djelatnosti, njeno isključivanje iz službenog

---

5 Marinković je prvih godina rata bio interniran u logor Ferramonte (Kalabrija). Nakon pada Italije 1943. iz Barija se prebacuje u sinajski zbjeg El Shatt. (Prema *Hrvatskom leksikonu*, Zagreb 1997.)

6 To smo obrazlagali na prvim stranicama naše spomenute knjige.

društvenog interesa, bio je put koji bi, mislilo se, strpljivo i na duži rok rezultirao oslobođanjem društva od utjecaja religije. Ta strategija je zahtijevala i angažman svih društvenih segmenata, posebno školstva, znanosti i umjetnosti.

Određivanje svrhe fabule

Možda je Marinković pedesetih godina zaključio da je došao trenutak u kojem *društveni nadzor* od njega očekuje da potvrditi svoju *pravovjernost*. Ali s takvim zaključkom ne treba brzati. Jer je početak mogao biti i u nečemu drugom. Možda mu se tih godina sasvim neočekivano iz njegova davnog pamćenja ponudila na razmatranje neka pikantna zgoda iz zakulisnog crkvenog života čiju su melodramatičnost u dometu čujnosti radoznalog dječjeg uha neprežno pretresale otočke *kuriože*. Možda ga je taj motiv dugo opsjedao usprkos činjenici da ga je uvijek odbacivao zbog njegove banalnosti. Marinković je za dramu očigledno trebao bremenitiji razlog. Pa kako je tih godina jedan novi i svakako dramatičniji motiv još uvijek bio u centru pedagoškog interesa vlasti, a to je motiv „preodgoja” *starog čovjeka u novog čovjeka*, ne bismo trebali isključiti mogućnost da se Marinković dosjetio tome da u svoje sjećanje, ili, još vjerojatnije, u svoje kreativno zamišljanje nekakve intimne zgrade iza crkvenih zidina ubaci i motiv *dresure* jednog crkvenog lica od drugog crkvenog lica u svrhu ostvarenja „viših ideala”. Dramatski ishod takve interakcije dramskih lica je gotovo neizbježan (sjetimo se ishoda *dresure* u Shawovu *Pygmalionu*). Radi se, dakle, o spoju dvaju motiva koji se uzajamno prožimaju do dramske razločnosti. A Crkva je, kao sredina u kojoj se nešto takvo zbiva, mogla poslužiti ka prikladna alegorija aktualne svjetovne prakse.

Međutim, Marinković se ne želi *poslužiti* crkvenom disciplinom za to da bi iskazao dramu „preodgojenog” pojedinca u sljedbenika revolucije. On ne želi scenom u *Gloriji* u kojoj crkveno „dresirana” sestra Magdalena, ranije cirkuska Glorija, a pravim imenom Jagoda, zatajuje svog oca kritički simbolizirati pojave denuncijacije vlastitih roditelja (a, sjetimo se, jer na prvim stranicama knjige smo i o tome govorili, Horvat je u svojoj komediji *Prst pred nosom* upravo spremnost sina na denuncijaciju oca istaknuo kao vrlinu).

Očigledno, autor ne teži za mogućim oblikovanjem alegorijskog zračenja dramske radnje iz crkvene sredine na svjetovnu društvenu praksu. Baš suprotno. On se u skladu s aktualnim odnosom svjetovne vlasti prema Crkvi odlučio na pisanje drame o manipuliranju i poništenju individue u cilju ostvarenja isključivo crkvenih ciljeva, a potom i na iskaz svog *odnosa* prema takvoj crkvenoj praksi. Taj svoj odnos, da bi bio posve jasan, nedvojben, autor na razini dramske radnje uspostavlja analogijom s *cirkuskom praksom* i njezinim (lažnim) ritualnim sjajem (a i nekim drugim sličnostima koje ćemo u daljnjem tekstu vjerojatno morati spomenuti). I to je neupitno Marinkovićevo polazište. U suprotnom bismo morali zaključiti da nije znao što čini. A dotični

zaključak nikako ne bi pristajao uz takvog pisca kao što je Ranko Marinković. Jer Marinković je bio uistinu nadaren književnik, visoke kulture, izvanredne sposobnosti za oblikovanje karaktera, uzoran poznavalac otočkog mentaliteta (radnja *Glorije* se događa upravo u jednoj otočkoj biskupiji), jezičnog i inog rekvizitarija jedne i druge usporednice, Crkve i Cirkusa.

Jedna stvar je ipak nedvojbeno. I nju valja odmah naglasiti da bi se izbjegli mogući nesporazumi. Istina je da Marinković u svojoj drami prikazuje takvu *radnju* koja za Crkvu nije nimalo ugodna. I o tome ćemo još govoriti. Međutim, Marinković ne prelazi izvan tog ograničenja. On svojom radnjom ne pravi upitnom vjeru u Boga. Ne zauzima borbenu marksističku poziciju s koje bi kritizirao vjeru u postojanje Boga i kvalificirao je kao „opijum za narod”. Ne, Marinković je daleko od toga. Njegova *Glorija* nije ateističko štivo. Što se toga tiče, valja nam se složiti s konstatacijom Drage Šimundže o tome da se Marinković u *Gloriji* bavi tek profesionalnom praksom svojih crkvenih lica, te da ne zalazi u područje njihove intimne vjere ili nevjere.⁷ Ta lica, doduše, često citiraju Sveto pismo, ali ne zato da bi time potvrdili svoju vjeru ili nevjeru, nego stoga da bi citatima poduprli ono za što se zalažu na praktičnoj razini. Marinković je u *Gloriji* indiferentan prema ateizmu isto kao i prema teizmu. Materijalističke, odnosno metafizičke, projekcije su izvan interesa njegova spisateljskog naboja. On se bavi isključivo čovjekom, njegovim praktičnim ciljevima, odnosom dramskog lica prema stvarnosti i sugovornicima. Pritom je stanovit izuzetak lice Sestre Magdalene. Ona u nekoliko navrata govori o svom utjecanju pomoći i zaštiti Majke Božje. Časna sestra Magdalena očigledno vjeruje u Boga i zaštitničku nadzemaljsku Gospinu moć. No to je tek njena *subjektivna* dinamika. Ali Marinković se takvim svojstvom svog dramskog lica ne zalaže za vjeru, baš kao ni za nevjeru. Sestra Magdalena je tek dramsko lice koje vjeruje. I ta je njena vjera autoru bila nužna da bi uopće mogao zaći u namjeravano dramsko tkivo. Jer da dotično dramsko lice, sestra Magdalena, nema vjere, iz njega bi bio isključen razlog poradi kojeg pristaje na manipulaciju i *dresuru* u cilju ostvarenja ciljeva mjesne Crkva. U tom slučaju autor ne bi mogao ni zakoračiti u dramu tog lica. Međutim, i samo redovničko posvećenje sestre Magdalene vjeri, onako kako ga autor objašnjava i motivira, znatno je više posljedica psihološke kompenzacije straha cirkuske artistice od smrtonosnog pada s trapeza, na što je, kaže sestra Magdalena, *upozorila* Gospa, nego *slobodno* vjersko prosvjetljenje. Evo kako sestra Magdalena to objašnjava Biskupu:

... Jedne večeri, samih nekoliko sekunda prije moga skoka, ili, kako mi kažemo, „salta”, otkinuo se trapez kojeg sam se morala prihvatiti u letu... (Strese se od strašnog osjećaja i prijeđe dlanom preko očiju) *U posljednji čas sam to opazila. Upravo sam se spremala da se odbacim prema njemu, kad odjednom osjetim neki*

---

⁷ Drago Šimundža: *Bog u djelima hrvatskih pisaca*, poglavlje: *Religiozni aspekti i sudbinski nemiri u Marinkovićevim djelima*, str. 483. – 518., svezak II, Matica hrvatska, Zagreb MMV

strah i nesigurnost, i kao da mi je neki glas šapnuo: gledaj! Zanjihala sam se još jednom – to zbog publike, da ne bi što opazila – i gledam: krv mi se sledila – otkida se trapez i pada dolje, u dubinu. Sam se od sebe otkinuo, nikog nije bilo gore. Te sam večeri osjetila poziv...

/.../

... Cijelu sam noć plakala i molila. Nisam znala, jadna, kako da zahvalim presvetoj Bogorodici, pa sam odlučila da joj posvetim cijeli svoj život.⁸

Rasplamsaj vjere cirkuske artistice zaista nam valja pojmiti kao njen *uzvrat* Gospi za „spas”, a odricanje od svjetovna života kao iskupljenje za tu Milost, ali i kao (neka nam sada, kad već čitamo Marinkovića, bude dopušteno malko cinizma) fizičko utočište u sigurnosti samostana. Nema sumnje, vjera cirkuske Glorije, zbunjene djevojke Jagode (jer to joj je pravo ime) i predane sestre Magdalene, motivirana je psihološkim razlozima. I to je vrlo rafinirani Marinkovićev dramaturški postupak iz spremišta njegove skepse. To je iscjedak njegova cinizma prema stvarnosti. U svakom slučaju, Marinković takvom motivacijom vjere tragične cirkuske artistice Glorije ostaje na području svog opserviranja samo pojavnog, bez ikakvih zaleta u osporavanje ili afirmiranje transcendencije.

Pritom, valja sada i to kazati kad govorimo o svojstvima njegova dramskog pisma, ono što je gledao u svom spisateljskom oku dok je pisao *Gloriju* nije doživljavao onako razigrano kao što je doživljavao ono što je gledao dok je pisao svoja prozna djela. Sukladno s još uvijek važećom realističkom poetikom dramske tvorbe, viđeno u njegovu dramskom tkivu nije, kao u njegovim prozama, izrastalo u rasponu od svoje realističke podudarnosti sa stvarnošću do *mutacije* u spisateljske nadrealističke konsekvence svojih potencijalnih mogućnosti.

Što ovaj mirakl uznosi prema ostvarenju dobrog dramskog teksta; lucidna dramaturška anticipacija daljnjeg slijeda dramske radnje.

Sada ćemo razmotriti samu dramsku radnju *Glorije*, a to znači i dramska lica koja je pokreću. Učinit ćemo to s nakanom da utvrdimo ono što ovaj *mirakl* (kako sam autor uporabom naziva srednjovjekovne sakralne drame ironično ismijava *čudo* koje se događa u njegovu tekstu⁹) uznosi prema ostvarenja dobrog dramskog teksta i ono što ga sputava u dosezanju te mogućnosti. Pri-

⁸ Ranko Marinković: *Glorija*, u knjizi *Tri drame*, Znanje, Zagreb 1977., str. 95

⁹ Drago Šimundža u već spomenutom djelu, na str. 492, pošto je ustanovio da je postupak don Jere u sestri Magdaleni izazvao svijest o tome „da je praktično pretvorena u lutku, zbog čega se vraća u oćev cirkus”, autorovu oznaku djela kao *mirakla* objašnjava ovako: „*Glorija* je tako postala *mirakl* u najobičnijem uličnom žargonu u kojem ta riječ poprima značenje lakrdije. Štoviše, upadno se priklanja burlesknom i grotesknom stilu. To upadnije što se cjelovita fabula sa svojim dijalozima i uprizorenjima uspješno odvija u ostvarenju cirkusa u crkvi.”

tom, dakako, nećemo njegovo ismijavanje crkvenih lica i svega onoga što im ishod drame *stavlja na dušu* držati razlogom osporavanja umjetničke vrijednosti teksta, baš kao ni razlogom za obrnutu prosudbu. Jer ocjena umjetničkog djela ne može biti ovisna o nekom našem apriornom zastupanju ovog ili onog svjetonazora u funkciji uzorka za njegovu vrijednosnu identifikaciju (što je, već smo to vidjeli, čest slučaj u ideologiziranim sredinama). Baš naprotiv, ona ishodi iz realiteta djela, iz onih njegovih svojstava koja *sama sobom* iskazuju svoju *umjetničku* istinitost. Ideološka recepcija djela nije problem djela. To je problem neslobodnog primatelja.

U maloj otočkoj biskupiji, u samom njenom sjedištu, mladi i ambiciozni biskupov tajnik don Jere je zamislio da u ime viših ciljeva Crkve potakne (ne) vjernički puk na veću vjeru tako da s vremena na vrijeme kip Majke Božje zamijeni živom, uklipljenom osobom, sestrom Magdalenom. On za tu nakanu skeptičnom don Zani kaže da je to „dopušteno sredstvo kojim se crkva bori za svoj opstanak”.¹⁰ I zaista, uz pristanak senilnog biskupa don Jere svoj naum provodi u djelo. Bivša cirkuska artistica Glorija, a sada sestra Magdalena podložna autoritetu don Jere, uskoro počinje „nastupati” kao Majka Božja. U isto vrijeme njen otac Kozlović, artistskog imena Floki Fleche, bivši, i budući, direktor cirkusa, nudi crkvenim ocima mehaničku napravu Isusa na križu. Naprava se navije i izvodi Isusovu smrt. Biskup čak i otkupljuje tu napravu. Cirkus se uvukao u crkvu. Don Zane sve to ironizira, a kanonik don Florijo, poglavito zainteresiran za mirno življenje i dobru trpezu,¹¹ boji se da će „prevara”¹² sa Gospom narušiti ugled crkve. U međuvremenu *mirakl* se nastavlja. I tu nastaje Magdalenina drama. Od nje don Jere očekuje da se u vrijeme svog „nastupa” (na takvu uporabu cirkusantskih termina sestre Magdalene don Jere se grozi) posve preda

*...onoj uzvišenoj indiferentnosti prema zemaljskim stvarima, onoj dubokoj i mirnoj kontemplaciji koja nas dovodi u stanje milosti, te ne vidimo ništa oko sebe, jer nas i ne zanima ništa od ovog svijeta.*¹³

Ali za razliku od don Jerina nastojanja da ženstvenost Magdalene zamijeni idealiziranim zamišljanjem nje kao eterične Gospe, i tako sam ostane u okvirima crkvene discipline, Magdalena sve više postaje svjesna svoje razbuđene čulnosti prema don Jeri. I sukob je neminovan između ta dva svijeta, između te dvije oprečnosti. Nositelj prve je svećenik koji je sebe pretvorio u djelatni crkveni stroj tako uspješnim potiskivanjem svoje muškosti da je više nije u stanju jasno prepoznati ni onda kad se ona rastvori. Nasuprot tom dosegnutom

10 Ranko Marinković: *Glorija*, u knjizi *Tri drame*, Znanje, Zagreb 1977. str. 73.

11 Na str. 104 iste knjige don Florijo govori don Zani: *A mogli smo lijepo, mirno živjeti ovo malo života! Otvoriti funkcije i svete sakramente. Božić, Uskrs, to su lijepi blagdani... Zašto činiti bunu u narodu?*

12 Na str. 102 iste knjige don Florijo tako imenuje don Jerin naum.

13 Isto, str. 121

čistunstvu vidimo razbuđenu ženu čije tijelo odjednom hoće van iz redovničke halje, u življenje sukladno njenim osjećajima prema voljenom čovjeku, i prema poniženom ocu, u suglasju sa svojom osobnošću koja je, to već jasno prepoznaje, *trenirana* da bude ono što nije, da bude „lutka”¹⁴. I Glorija napušta redovništvo. Vraća se sa svojim ocem u cirkus. A don Jere užasnut, pun nedoumica i nejasnoća, svjestan promašaja čitavog svog nastojanja, razbija mehaničko raspele, pa za taj svoj čin u golemoj zbrkanosti i živčanom rastrojstvu jecajući kaže:

Ubio sam Boga. Ja sam Antikrist...

Ne radi se, dakle, o tome da se don Jeri uništenje puke mehaničke naprave reflektiralo kao njegovo stvarno *ubojstvo Boga*. On samo simboliku tog čina, načinjena u velikom duševnom potresu, stavlja u funkciji *samoobrane* od suočenja sa samim sobom, s ubijanjem svoje muške čežnje prema sestri Magdaleni i s ubijanjem njene ženske čežnje prema njemu. Jer u svećeniku je ipak zatitrala uzročnost *životnog ritma* podsjećajući ga na to da upravo iz tih čežnji ishodi život, njegova reprodukcija – u kojoj je Bog. U stvari, radi se o prikrivanju religijskom simbolikom jednog njegovog katarktičkog signala. I, nažalost po don Jeru, to prikrivanje, to samoobmanjivanje, bilo je trenutačno. Psihološko izvorište njegovog lucidnog impulsa nije izazvalo *pročišćenje njegovih afekata*¹⁵. Jer ono što je zaista mogla biti katarza tek je izazvalo protivljenje njegove religijske dijalektike koju je crpio iz mističnih izvorišta. Čovjek je tek prostor za nadmetanje nadzemaljskih sila Dobra i Zla. I onda rastrzani don Jere zaključuje da je u njega zašla *nadzemaljska* sila grješnosti. Ovladala je njime. Izbacila Boga iz njega koji mu je donosio mir. Preuzela njegovo biće. Načinila ga „Antikristom”. Prostor njegovih misli, čitave njegove duhovnosti, postaje poprište njegovih protuslovlja. Ona se nadmeću. I čovjek, don Jere, *puca*. Dogodi mu se živčani slom. Nikako ne može do sebe. Do istine stvarnosti. Ne može postati čovjek. Ne može priznati nasilje nad Magdalenom, iako se ono u njemu glasa. Više ne može osluhnuti *mir* u sebi. Mehanizam kojim je hranio svoju sliku o sebi sad je razbijeno zrcalo čiji se djelići kovitlaju u njegovu duhu. A nemir u duši, religijski gledano, zaista nije od Boga. Jer, još jednom religijski gledano, Bog za čovjeka priziva *mir*. *Nemir* je drugog podrijetla. On je zapržak iz „Antikristove” kuhinje.

Don Jere ne može priznati svoju ljubav prema Jagodi, iako ona u njemu čeznutljivo jeca.

Grieh je njegova zaštita od ljubavi.

I zaista, u zadnjoj slici, u Cirkusu, *nemirni* don Jere se pojavi pred Glorijom neposredno prije njenog izvođenja opasnog dvostrukog salta na trapezu. Obraća se uplašenoj artistici sa zloslutnim i mističnim predviđanjima – kao da

---

14 Isti, str. 153, Peta slika, Magdalenin sukob s don Jerom prije odlaska iz biskupskog sjedišta i povratka u cirkus.

15 Prema Aristotelovu tumačenju svojstava katarze.

je u dosluhu sa signalima iz neke druge dimenzije, što je svojstveno psihijatrijskom pacijentu, što on i jest – a ne sa sviješću osobe koja je susret s impulsima *pročišćenja* svojih afekata uspjela uključiti u integritet svoje osobnosti i tako, konačno, osviještenim duhom o svojim pogriješcima i sretnom jasnoćom o ljubavi prema Gloriji/Jagodi dohvatiti svoju *melodramu*.

Ali ne, on, jer tako ga je Marinković napisao, ostaje zaokupljen mističnim zalaskom grijeha iz tajanstvenog prostora *Zla* u svoje biće. Ostaje zaokupljen *kaznom* koja ga čega jer se njegovoj silini nije odupro. Lomi se pod teretom svoje odgovornosti zbog naslućene smrti Glorije. Zaključuje da će ona stradati zbog njegova grijeha neotpornosti. Njena smrt će biti njegova kazna. Tu Marinković na psihološkoj razini dolazi do začuđujućeg očitovanja don Jerina samoobrambenog refleksa. Zbog njegovih grijeha će stradati Glorija, a ne on sam. On će, dakle, biti kažnjen patnjom za tim dragim bićem. No don Jere želi i to izbjeći. Zato od cirkuske artistice traži da odustane od izvođenja opasne točke. Jer, kaže on:

... (Proročanski): *Vi ćete propasti, jadnice, zbog mojih grijeha! Vi ćete nastradati...*¹⁶

Don Jere, zaokupljen mističnim spekulacijama svog rasutog uma, nije u stanju pomnom ljudskom koncentracijom ostvariti svoje oslobođenje od *antikristovskih* nemira u sebi. Ostaje njima zaslužnjen. Očigledno, Marinković svaki dodir svojih osoba s mistikom utemeljuje *psihičkim* razlozima. U konkretnom slučaju svećenikove riječi upućene Gloriji iz takvog stanja pridonose tragičnoj smrti religijski i cirkuski dresirane Magdalene/Glorije. Ali to nije nikakav Marinkovićev dosluh s metafizičkim tajnama, već samo njihovo ironično *prizemljenje*.

Jagoda, dresirana u Crkvi da bude Madona, pada (u simboličnom značenju te riječi) – s oltara.

Jagoda, dresirana u cirkusu da bude Glorija, pada (u doslovnom značenju te riječi) – s trapeza.

*Na žutoj pilovini maneža leži Glorija. Mrtva. Nad njom kleči otac.
/.../*

Kad svi odu, usred arene ostaje don Jere, sam. Smrtno je blijed i izmučen, ali nekako čudnovato miran i uspravan. Kao da su sve njegove patnje prošle, gleda mirno preda se. No to je samo prividan mir. Odjednom, kao da se nakon dugog svladavanja u njemu nešto prelomilo, zaplače gorko, kao čovjek koji ne može više kriti svoju nesreću.

Tako Ranko Marinković završava svoju dramsku ironiju prema dresuri i samodresuri prakticiranoj u Crkve – uspoređenoj s Cirkusom. Vrlinom svog književnog talenta on, ranih pedesetih, publici izlaže neugodna događanja

---

¹⁶ Isto, str. 175.

u instituciji koju su protivnici *dijalektičkog* i *historijskog materijalizma* držali svojim uporištem.

Bilježeci elemente fabule, morali smo odmah istaknuti neke vrijednosti Marinkovićeve dramskog iskaza njegova sadržajnog angažmana. Jer one su utkane u samu fabula kao njen *smisao*, pa je, prepričavajući nju, u trenutku iznošenja konkretnog događaja bilo nužno zaći i u ono što on jest po *razlogu* svog zbivanja. Pa pošto smo se tako izmaknuli nepotpunosti njegova viđenja samo pogledom *izvana*, koji bi ga prikazao tek kao puku fizičku radnju, našli smo se u dubljim slojevima Marinkovićeve dramaturškog postupka, a to znači i u njegovoj semantici, pri građenju dramske radnje. Na toj razini gledanja, autorov iskaz *smisla* događaja s njegovim posljedicama u daljnjem razvoju dramske radnje i njena privođenja do *svrhe* zaokruženja dramske putanje¹⁷ bilo je neizbježno osjetiti kao dramski učinkovit postupak. A on je, dakako, rezultat svoje estetske punoće, onih zbijenih semantičkih slojeva koji su iz svoje interaktivne dinamike uzrokovali sve ono što smo izvlačili na vidjelo iz njegovih dubina.

U samom početku drame autor nas vrlo brzo uvodi u don Jerinu nakanu zamjene Gospina kipa živom osobom sestre Magdalene, koju don Jere upravo očekuje. Napetost tog njegova iščekivanja prenosi se i na gledatelja i čitatelja, što razvija interes prema razvoju drame i prema osobi najavljene sestre Magdalene. Međutim, sama nevjerovatnost don Jerine nakane već na prvim stranicama primatelja stavlja u nedoumicu o tendencioznosti takva fabuliranja. Ali recepcija teksta koji smjera prikazivanju radnje čija je *vjerojatnost* kod jednih upitna, postaje bezrezervna kod onih primatelja, koji drže da je zamjena Gospina kipa živom osobom u svrhu proizvodnje *čuda* preuzeta iz stvarnih crkvenih aktivnosti. Drugi, manje ideologizirani i očigledno nespremni da umjetničko djelo prihvaćaju tek kao *odraz stvarnosti* (kakvu vidi aktualna vlast) očekuju da djelo *samo sobom* posvjedoči i takvu *moćnost*, da svojom *umjetničkom istinitošću* (dakle, uvjerljivošću svoje radnje) iskupi pomisao o pragmatičnoj tendencioznosti teksta u aktualnom političkom trenutku njegova nastanka, onda kad je Crkva bila stigmatizirana od svjetovne vlasti. Pritom im u prilog takvog iščekivanja otvara nadu izvrsnost dijaloških stavaka između don Zane i don Jere, posebno don Zanino podbadanje don Jere zbog sumnjivosti „eksperimenta”¹⁸ koji može završiti kompromitirajućim ishodom za crkvu. Prostor drame se otvara prebiranju po različitim poimanjima *zadace* Crkve i njena ponašanja, posebno o svrhovitosti izazivanja *čuda*. Ekspozicija otkriva takve *odnose* crkvenih lica koji nisu *nevjerovatni*, i to na način koji ih zaista svojom umjetničkom istinitošću pravi *moćnim*. Na toj razini drama, dakle, iskazuje *svoju istinitost*. Ona se nameće kao *umjetnička stvarnost*, što je, dakako, nešto drugo od *stvarne stvarnosti*.

17 Ova drama ne pripada „otvorenoj dramskoj formi”, već onoj „klasičnoj”, „zatvorenoj”, ili „trouganoj dramskoj formi”.

18 Don Zanino korištenje tog termina na str. 72 već navedene knjige.

Već u toj prvoj sceni impresionira Marinkovićeva psihološki slojevito oblikovanje lica don Zane. On kao da je svjestan toga da svojim osporavanjem samo potiče don Jerinu volju da zaista učini ono što je naumio i što će mu senilni biskup očigledno odobriti. Na samom finalu drame, kada doznamo da je stari biskup preminuo i da je pastirski štap dobio don Zane, a ne don Jere koji je (za to imenovanje) „toliko radio”,¹⁹ a znamo da je čak i proizvodio *mirakl*, onda nam zaista postaje jasno da je don Zane svojim učestalim ironiziranjem don Jerine nakane ustvari snažio don Jerinu tvrdoglavost. Jer, don Jere, kako nas upućuje Marinkovićeva novela *Zagrljaj*, nije bio pronicljiv. On je tek jedanput *okretao*²⁰ ono što mu je don Zane govorio, pa je protivljenje „eksperimentu” pojmio kao don Zanino uvjerenje u uspjeh *čuda*. I to ga je samo poticalo da ustraje u svom naumu. Zamišljajući uspjeh, don Jere je svoj položaj u crkvenoj hijerarhiji vidio osnaženim. Njegovi izgledi da poslije smrti onemoćalog biskupa preuzme biskupiju bili bi veći od don Zaninih izgleda. Marinković je, dakle, posve nenametljivo, dramaturški izuzetno rafinirano, već u prvim taktovima drame anticipirao ishod borbe suprotstavljenika za biskupsku čast. Mitru na glavu neće dobiti onaj koji se kompromitirao (neuspjelim „eksperimentom”), nego onaj koji mu se od samog početka suprotstavljao, a to je, dakako, don Zane.

Na tragu te don Zanine *metode* je i scena razgovora don Zane s kanonikom don Florijom. Stojeći u skrivenom kutu crkve, oni gledaju kako don Jere polaže pregršt „crvenih i bijelih ruža” pod *Madonu*, zapravo ukipljenu sestru Magdalenu. I tada don Florijo, kojemu je isključivo stalo do mira i bezbrižnog obavljanja „sakramenata”, što mu sve osigurava dobru trpezu, počinje don Jeru i sestru Magdalenu uspoređivati s licima iz talijanske komedije. Njega naziva „Cicisbeo inocente”, a nju „Columbina vergine”²¹. Insinuiraju njihovu (blasfemičnu) avanturu. Pritom mu don Zane zamjera takvu „malicioznost”, što, dakako, don Florija još više raspaljuje. Tako don Zane, braneći čednost don Jere i sestre Magdalene, uspijeva u tome da se don Florijeva sumnjičavost prema ponašanju don Jere pretvori u njegovo čvrsto uvjerenje, pa čak i da ono bude izrečeno. On don Jerin ugled dovodi u pitanje kroz don Florijeva usta, a ne kroz svoja vazda suzdržana, kod mjesnog klera koji, koliko-toliko, participira u odluci Svete Stolice o izboru osobe novog biskupa. A što je don Jerin ugled više narušen, to su veći izgledi za uspjeh don Zanine kandidature za biskupa.

Očigledno, na mnogim se mjestima susrećemo s lucidnim dramaturškim anticipacijama daljnjeg slijeda dramske radnje.

19 Ranko Marinković: *Glorija*, u knjizi *Tri drame*, Znanje, Zagreb 1977., str. 174. Don Jere u zadnjoj slici govori Gloriji: ... *Tražit ću župu, povući ću se... Idem na selo.* (Nakon male stanke) *A možda ću... i sasvim otići.* / GLORIJA (sa sve većim zanimanjem, koje ne uspije prikriti): *Zašto? / DON JERE (oklijevajući): Vama to mogu reći: zbog nepravde. Ipak, ja sam toliko radio, a zašto? – Don Zanu su dali biskupiju.*

20 U *Zagrljaju* (zbirka *Ruke*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Ranko Marinković, knjiga 137, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1981.) žandar kaže: *Riječ treba dvaput da okreneš ako hoćeš saznati što je. / ...! Laže naš čovjek, laže, šest-pet! Toliko laže da više i ne laže, nego govori istinu kad laže. A ti mu, jasno, ne vjeruješ, jer znaš da laže, pa se nasadiš. Zato, uvijek mu dvaput okreni riječ, pa se nećeš prevariti, upamti.*

21 Ranko Marinković: *Glorija*, u knjizi *Tri drame*, Znanje, Zagreb 1977., Scena u crkvi, str. 109 – 111.

Zastoji i padovi dramskog hoda; pleonastičnost dijaloških stavaka u pojedinim scenama; primjer providnog lica u funkciji autorove tendencije

Pojedine scene u drami su preduge, uzastopno se drugačijim izričajima kazuje već kazano. Autor kao da je zarobljenik svojih zanimljivih zalazaka u psihi lica, posebno u artikuliranje njihove namjere kazivanja. Često već uspješan prodor u njihov um želi napraviti još prodornijim. Scene se onda nepotrebno otežu, postaju primjerenije proznoj razložnosti nego dramskoj akcijskoj brzini. Kao primjer predugačke scene, u kojoj kao da je ugrađen *perpetuum mobile*, možemo spomenuti sukob između don Jere i Kozlovića. U toj sceni Kozlović klečeći ispod kipa Blažene Djevice, a zapravo svoje kćeri, traži od don Jere da mu se omogući susret s njegovom Glorijom. Marinković kao da je bio nezadovoljan scenom, pa je, pošto je u njoj već sve kazano, doduše ne na najsretniji način, scenu počeo ispočetka, ali s još manje sretnim rezultatom. I tako se ona produžila na čitavih šest stranica.

Što se, pak tiče samog lica Kozlovića – Glorijina oca, bivšeg direktora cirkusa, osobe koja će se u zadnjoj slici *Glorije* pojaviti kao Floki Fleche, opet kao direktor cirkusa u kojem Glorija nastupa na trapezu – valja nam kazati da je Marinković to lice uveo u svoju dramu da bi i preko njega, ne samo preko cirkuske artistice Glorije, napravio poveznicu Crkve i Cirkusa kao glamuroznih *svjetovnih* institucija. Kozlovića, svog oca, Magdalena u samom početku komada zatajuje pred don Jerom. Kaže da ga nije vidjela, iako jest. Time dokazuje svoju redovničku čistoću, odvojenost od svjetovnog života kojim je živjela. Taj fabulativni detalj je za Marinkovićevu namjeru ostvarenja dramskog sadržaja, koji, između ostalog, iskazuje i hipokriziju redovničkog života, vrlo važan. Izricanje laži osoba posvećenih duhovnom životu, to autor kazuje, uvjetovano je istim onim razlozima kao i izricanje laži svjetovnih osoba. To su razlozi očuvanja osobne pozicije. Time Marinković kazuje da *test* za počudnost pripadnosti crkvenoj zajednici nije svjedočenje istine, ma kako ona nepovoljna bila za izricatelja, već njegovo ispunjavanje propisanih normi ponašanja. Marinković, očigledno, Crkvu osjeća tek kao svjetovnu instituciju. Pritom ga manje zanima pitanje vjere crkvenih lica, a znatno više ono što crkvena lica čine za opstojnost Crkve.

Pojavljivanje Kozlovića, cirkuskog Floki Fleshea, otkriva Marinkovićevu ciljano tendencioznost drame. On je taj koji izriječkom kaže da Crkva radi iste stvari koje je i sam radio u cirkusu. Stojeći ispod kipa Gospe, zapravo ispod ukipljene sestre Magdalene, kaže don Jeri:

Ne volim se ja svadati, molim. Razumijem i te vaše prilike i ostalo. I sâm sam radio, bože moj, što se tiče, i panoptikum i razne atrakcije, u posao se predobro razumijem... Mene se ne trebate bojati, molim.

/.../

DON JERE (gubi živce): *Ma prestanite već jednom s tom Glorijom! Th – Glorija...*

KOZLOVIĆ (mirno): *Ne ljutite se. Možda se i ne zove tako. Ona sad sigurno nosi ime neke svete. Eto, kako je to: ime se mijenja, a uvijek isti čovjek. Nije ona ni Glorija, znate, nego Jagoda, a ime Glorija je dobila u manežu, kao i svi mi. Eto, i ja sam, na primjer, Floki Fleche... To se radi u našem poslu. A, eto, i kod vas isto... Što ćemo kad se mora. To ja shvaćam.*²²

Marinkovićeva tendencioznost otkriva svoju neuvjerljivost, slama se, upravo na Kozloviću. Želeći ga već pri njegovu prvom pojavljivanju detektirati kao cirkusanta, on detaljno opisuje njegovu odjeću koja je posve drugačija od konvencije uobičajenog odijevanja svjetovnjaka krajem četrdesetih, ili početkom pedesetih godina dvadesetog stoljeća, kada se radnja drame odvija.

*Odjeven je u preširok starinski salonrok s prugastim hlačama; bijelu košulju s tvrdim prsima, tvrdi ovratnik i manšete, na nogama bijele gamaše. Kosa mu je nešto prugasta i pretamna za njegove godine, te bi se s pravom moglo posumnjati da nosi periku. U lijevoj ruci, na koju je navučena bijela rukavica, drži drugu rukavicu, crni bambusov štap i crni polucilindar.*²³

Tako odjeven Kozlović se pojavljuje u Biskupiji. Susreće se sa don Zanom i don Jerom, koji su kao svećenici i privatno odjeveni drukčije od konvencije odijevanja ljudi koji nisu svećenici. Time Marinković aludira na sličnost njihove posebnosti. Svećenici su kostimirani. I cirkusanti su kostimirani. Jedni i drugi su ishitreni. Prave od sebe ono što nisu. Međutim, dok je crna odjeća s bijelim okovratnikom, pa čak i reverenda, za svećenika bila uobičajena odjeća pedesetih, a koristi se još i danas u funkciji označivača crkvenog lica, Kozlovićeva odjeća je u vrijeme događanja drame čisti anakronizam s kraja devetnaestog stoljeća. Stoga ovo i ovakvo autorovo inzistiranje na analogiji crkvenih i cirkuskih osoba razotkriva samo sebe kao providnu tendencioznost bez ikakva uporišta u stvarnosti (što bi za poklonike *teorije odraza* moglo biti važno), a ni u samom *samostvarajućem* (ne *odražavajućem*) realističkom tkivu drame.

Za razliku od autorove umjetničke gradnje prefrigane oštroomnosti don Zane i mističnog mehanizma koji *radi* u don Jeri, razvoj sestre Magdalene nije nepredvidljiv (mislimo poglavito na njeno zaljublivanje u don Jeru). Nekako se doimlje poznatim. Kao da je zaista izvučen iz neke prepričavane epizode koja se dogodila iza crkvenih zidina. Ili kao da je u autoru kao vlastiti domišljaj zapulsirao davno pročitani Shawov *Pygmalion*. No, to na razini recepcije dramske radnje uglavnom ne narušava njezinu uvjerljivost. Dapače, pravi je, u

²² Isto, str. 142/143.

²³ U istoj knjizi, str. 80.

tom segmentu, *vjerojatnom* zbog svoje podudarnosti s čitateljevim/gledateljevim tračerskim informacijama, pa za prosječnog primatelja ostaje zanemarivo sve ono što ide nauštrb njenoj originalnosti.

U umjetničkom smislu znatno je upitnije autorovo posezanje za stereotipom vladanja cirkuskog direktora. Ne radi se tu samo o Kozlovićevoj odjeći, nego i o upravo agresivnom ustrajanju, već od prve rečenice, na njegovoj pripadnosti cirkusu. Tim apriornim razotkrivanjem dotična dramska osoba ostaje bez svoje tajne. A to, dramaturški gledano, nikako nije dobro. Isključuje interes prema *razvoju* osobe. Druga je stvar kad se radi o oblikovanju strogo epizodne uloge, što Kozlović nikako nije, onda kad se takvo lice pojavi kratko, jedan jedini put, na poprištu događanja. Tada ono nema vremena za svoj razvoj, za zatezanje luka napetosti u iščekivanju svog razotkrivanja. Što je lice kraće u dramskoj radnji, pomni autor brže, ili čak odmah, otkriva njegovu funkciju u dramskoj strukturi. A te autorove naznake dobar glumac, uz poticaj redatelja i važan prilog kostimografa, slijedi i kreativno razvija. U svakom slučaju, zbog kratkoće boravka epizodnog lica na sceni, odnosno u samom dramskom tkivu, njegovo uvođenje u dramsku radnju iziskuje nešto izrazitiji vizualni dojam i očiglednije karakteristike. A sve poradi privođenja njegove dramaturške funkcije do rezultata u vrlo kratkom vremenu koje to lice ima na raspolaganju. Nasuprot tome, ako je dramsko lice koje kontinuirano sudjeluje u razvoju dramske radnje već razotkriveno u prvoj svojoj pojavi, ako je odmah jasno, primatelj gubi prema njemu interes, nema razloga da i dalje iščitava, odnosno gleda, njegovo daljnje sudioništvo u dramskoj radnji. Tom licu autor – koji nije zaokupljen njegovom funkcijom u iskazivanju svoje tendencije, odnosno tendencijom samom kao svrhom drame – dopušta da se razvija postupno i, uvjetno govoreći, *samostalno*, da se u interakciji s drugim osobama prikriva i da ih sve drži, a primatelja posebno, u nedoumici o svom konačnom svojstvu i namjeri, te da svoju pravu prirodu otkrije tek u *prijelomnoj* sceni. No to se s Kozlovićem nije dogodilo. On je jasan od početka do kraja. Naglašena snishodljivost njegova ponašanja u biskupskom tajništvu, spremnost na mešetarenje s religijskim simbolima, isti čas otkrivaju jednu *cirkusantsku* narav u funkciji autorove *analogije* s takvim ponašanjem crkvenih lica, pa i samom *proizvodnjom* mirakla, što sve doprinosi njihovu napredovanju u hijerarhiji. Upravo stoga, poradi te funkcije Kozlovića u oblikovanju tendencije drame, Kozlovićev upad u sakristiju – pošto je mehaničko raspelo prodao biskupu i pošto se naslutila prevara s Madoninim kipom – očekivano je agresivan, bez ikakve diskrecije. On u sakristiju „upada” čak s „nakrivljenim šeširov na glavi” (prema čemu bi trebalo zaključiti da je šešir držao na glavi i prolazeći kroz crkvu)... i prijeti:

*Tko je taj koji ne pušta k meni moje dijete? (Isprsišvi se ratoborno.) Neka se javi sada tu, majčin sin!*²⁴

---

24 Isto, str. 160.

Taj dijalektički obrat njegove ranije naglašene udvornosti prema crkvenim ocima, autor u funkciji građenja svoje analogije Crkve i Cirkusa koristi i dalje. U zadnjoj slici, u Cirkusu, don Jere, koji se vrlo agresivno ponašao prema Kozloviću u svom crkvenom prostoru, čak ga i fizički tjerao iz tajništva Biskupije, došavši u cirkus, ponaša se vrlo snishodljivo. A Kozlović, baš kao ranije i don Jere, bezobzirno izbacuje zbunjenog svećenika iz svog cirkuskog prostora:

*Već sam vam rekao da se gubite odavle! Ovo je moja crkva! Štoviše – ovo je sakristija! Dakle – marš napolje!*²⁵

Na kraju nam promišljanja o licu Kozlovića valja zaključiti ovako:

Dramska osoba stavljena u funkciju izazivanja tendenciozne analogije dviju suprotnih institucija, što je više funkcionalna u ostvarenju te nakane, to se sama više razotkriva kao konstrukcija. Pritom se uprezanje čak i nesumnjivog književnog talenta u postizanju dramskog realiteta zbivanja očituje kao *metoda* prikrivanja pragmatičnosti djela.

Nevjerojatnost pokretača drame; njegova nemogućnost otvaranja prostora dramskom; umjetno trajanje drame

Govorili smo o vrijednostima djela, ali i o mjestimičnim prozirnostima njegove forme. Prvenstveno smo se trsili iznijeti razloge koji posvjedočuju to da je Marinković uistinu uspio umjetnički izraziti ono što je želio: odnose crkvenih lica, njihovu hipokriziju. Hvaleći taj autorov doseg, to, dakako, nismo činili prema modelu umjetničke tvorbe koja *odražava stvarnost*, već prema samom djelu, njegovoj formi, koja iskazuje *svoju stvarnost*. S druge strane, morali smo se zagledati i u dijelove stanovite prozirnosti te forme, onda kad smo se suočavali s njenim plićacima. Tada smo njihov nastanak objašnjavali time što je u dotične prostore drame *politički vjetar*, na kojem je Marinković u jednom trenutku razvio jedrilje svog plovila, nasilno *nanosio* svoje ideološke naplavine – pa su oni ostali bez svoje dubine.

Sad nam ostaje razmotriti ono najneugodnije s obzirom na dramaturški vrlo važan *pokretački i djelatni razlog* čitave dramske radnje *Glorije*, djela tako uzoritog pisca naše novije književnosti. Govorit ćemo o zamjeni Gospina kipa u katedrali živom osobom sestre Magdalene. Kao što smo već kazali, don Jere je izdresirao sestru Magdalenu da u crkvi, povrh oltara, bude ukipljena Gospa. Zračenje žive osobe trebala je poticati i dokazivati nužnost vjere u Boga i čudotvornu nazočnost Blažene Djevice u toj sredini. I to bi uistinu *mogao* biti pokretač i razlog dramske krize u mjesnoj crkvi – ali samo onda ako bi ga bilo *moguće* doživjeti i kao *zbiljnost* u dramskom tkivu. Dotična zamjena, naime,

---

25 Isto, str. 177.

poradi svoje naivnosti nikako ne otvara prostor dramskom, kojem, vidjeli smo, autor teži, već, u najboljem slučaju, komedijskom. No, i za pokretanje radnje u toj kazališnoj vrsti takva ideja se, poradi svoje nevjerovatnosti, ne bi mogla dovinuti do čina, već bi morala ostati tek na razini namjere za koju će se jedna lica zalagati a druga je osporavati. Za takvu komediju mogli bismo kazati da tematizira *opsesiju pojedinca ili grupe neostvarivom idejom*, da pokazuje ljudsku glupost i privodi je do ismijavanja. I da sada jedan tren improviziramo: onog trenutka kad bi „opsjednuto lice” svoju ideju zaista pretvorilo u čin, dogodila bi se komedijska *kulminacija*, poslije koje bi, prema Freytagovoj shemi²⁶, nastao *pad ili preokret* koji, recimo, privodi *otrežnjenju* dotičnih osoba. Ideju takve, ili slične komedije, mogli bismo izreći ovako: *Čovjek sebi ne bi trebao dopustiti gubitak osjećaja za realnost*.

Pogledajmo sada u *Gloriji* neželjene dramaturške posljedice te *nevjerovatne* zamjene kipa sa živom osobom. Krenimo prema njima uz pripomoć onog davnog i uvijek važećeg Aristotelova naputaka koji kaže da sve ono što se događa u drami mora biti *moгуće i vjerovatno*²⁷. I upitajmo se: Je li *moгуće i vjerovatno* da vjernici odmah ne uoče razliku između decenijama, a možda i koje stoljeće, starog kipa sa ženom koja umjesto njega stoji na njegovu postolju? (Je li lice sestre Magdalene baš identično izradi Gospina lica na kipu? A što je s kiparskim i, dakako, nepomičnim naborima Gospine haljine? Ako prema tom uzorku sestra Magdalena odjene odgovarajuću haljinu, kao što iz samog teksta vidimo da ona to i čini, neće li se lagana tkanina zanjihati od strujanja zraka u velikoj romaničkoj katedrali, ili, pak, pod vibrirajućim zvucima orgulja na kojima, gore na koru, kao što također vidimo iz teksta, don Jere svira Bachove preludije²⁸ dok Magdalena *glumi* Gospin kip?) Pa ako nam se takva „prevara”²⁹ ne čini *moгуćom*, ako nam se ne čini *vjerovatnom*, onda dramski pokretač nije valjan. A ako on nije valjan, zašto bismo s umjetničkim užitkom uopće čitali ili gledalo ono u što ne vjerujemo? Pogledajmo sada kako autor nastoji doskočiti toj svojoj dramaturškoj upitnosti:

On vrlo mudro odgađa potpuno primateljevo suočenje s tom nevjerovatnošću. Bavi se međusobnim odnosima crkvenih lica i prebire pritajene elemente mogućeg *melodramskog* ishoda na relaciji don Jere – sestra Magdalena. Jedno i drugo gradi vješto. I primatelj je zahvaćen izgrađenim autorovim realitetom crkvenog života, postaje podložan svom interesu prema doživljavaju atmosfere njihova tajanstvenog prostora. Njegovo pritajeno voajersko oko se budi, čeka događaj i potiskuje temeljno pitanje: Kako to da vjernici u crkvi ne uočavaju razliku između Gospina kipa koji tijekom jutarnje mise stoji povrh oltara i žive žene koja se *pravi* da je kip tijekom večernje, kad sestra Magdalena „nastupa”? (Nezamislivo je, naime, i za najveći *mirakl* da časna sestra bude stalno,

26 G. Freytag: *Teorija drame*, u knjizi Zdenka Lešića: *Historija drame kroz stoljeća II.*, Sarajevo 1979.

27 Aristotel: *Poetika*, Zagreb, 1983.

28 Ranko Marinković: *Glorija*, u knjizi *Tri drame*, Znanje, Zagreb 1977., Scena u crkvi, str. 109 – 111.

29 Isto, str. 102, don Florijev izraz za tu zamjenu.

kontinuirano, Gospin kip. Toga je bio svjestan i sam autor, pa je napisao i scenu u kojoj se ona priprema za „nastup” dok vjernici čekaju da se crkvena vrata otvore. Pritom nije ubacio i scenu uklanjanja pravog kipa i scenu njegova vraćanja na postolje. Vjerojatno stoga što je bio svjestan da bi s tim scenama zaista skliznuo u pučku komediju.)

A onda kada se dramska kriza, pošto je dosegla krajnju točku svog *uspona*, konačno morala prebaciti na drugu stranu dramskog trokuta da bi proklizila prema svom završetku, onda autor više nije mogao odgađati suočenje vjernika s prevarom. Međutim, do tada je drama već gotovo gotova. Zadnja scena u cirkusu je tek zatvaranje dramske putanje analogijom cirkuske dresure s crkvenom dresurom, a, dakako, i s onim ironičnim *prizemljenjem* don Jerinih mističnih projekcija koje smo već obrazlagali.

To praktično znači da je scena *prepoznavanja* („Madone”), koja je reflektirala i *preokret* radnje, u svijesti primatelja bila čin koji se u njemu, a drama je i napisana zbog njega, dogodio daleko prije nego što se dogodio u samoj strukturi drame, onda kad je *prepoznavanje* bio jedini autorov izlaz za završetak radnje. A to nas upućuje na zaključak da je trajanje drame sve do te scene bilo posve *umjetno*, da je upitnost *dramskog pokretača* bila dugo *prikrivana*, da je bila dugo *maskirana* onim valjanim scenama koje smo ranije obrazlagali, odnosno da je drama *preživljavala* samo zahvaljujući autorovu guranju u prvi plan scena kojima se moglo vjerovati. A to su bili prizori natopljeni autorovom ironijom prema odnosima crkvenih lica, izgrađenom atmosferom i napetostima u kojima je iskrla mogućnost skretanja odnosa don Jere i sestre Magdalene u melodramu, što bi, dakako, bilo vrlo banalno. No, na sreću, to se ipak nije dogodilo.³⁰

Tako je autoru izmakla težnja za dobrom dramom. U njegovoj dramaturškoj mreži je od samog početka bila ugrađena velika rupa kroz koju je okosnica dramske radnje jednostavno iscurila. U njoj je ostao samo *ulov* Marinkovićeve nesumnjivog književnog talenta.

---

30 Ali dogodilo se, nažalost, u izvedbi *Glorije* HKD Teatar iz Rijeke, predstave prikazane na *Trinaestim Marulićevim danima* godine 2003. u Splitu. O dotičnoj predstavi sam u Hrvatskom Slovu od 9. svibnja 2003., u članku *Nešto dobro i nešto što se „protivi znanju” (Trinaesti Marulićevi dan)i*, između ostalog napisao i sljedeće: „... tu dramu je autor Ranko Marinković nazvao *miraklom*, baš kao da je znao da će redatelj Lary Zappia radikalno iskrizati njegov tekst i Jagodu, donedavno časnu sestru koja je od Don Jere bila prinudena glumiti kip Blažene Gospe, osloboditi od daljnjih prisila mijenjanja svog identiteta, ovaj put u cirkusku Gloriju. I tako Jagoda, inače zaljubljena u svog ranijeg manipulatora, u završnoj sceni riječke predstave sva sretna, kao na kraju popodneve TV serije, majčinski ljubavnički grli Don Jeru i ne penje se na trapez. Ne pada s njega. Ne pogiba. Toga nema. „I onda su živjeli dugo i sretno...” Stvarno se dogodio *mirakl*.

Mila Pavićević

Ciklus o pjesnicima

ALEKSANDAR PUŠKIN

To nije moje drvo otrova.
On raste poput zlotvora

u mome vrtu. Limuni, narančini
i ponekad drač, ono su što me čini

tužnom, otkad te nema. Pikova dama
nisam. Bolje da ti priznam sama:

Oduvijek draži mi je tref. Žao mi je
zbog toga. Drukčije je bilo prije.

Puštaš me sad da rastem u ljagi
Pustinja nije moj vrt, dragi.

EDGAR ALLAN POE

Bijela ponoć, *nevermore*,
nikad mi nećeš prići. Imaš duge prste,
pleteš gluh i posmrtnan kor,
slušam te i šutim. Iste smo vrste.

Umrijeti *in the kingdom by the sea*,
nalog je. Mjesec među rogovima
imaš. Sve je mrtvo. Slijepa vrana bdi
nad truplima našim u krugovima,

elipsama, rombima koji se šire.
Za tebe imam ovo staro tijelo,
novo je dosadno, bodlje vire

iz njegovih tankih mrzlih pora.
Otvaram te žlicom, utroba je jelo.
Ja tebe ljubim, papir je tek kora.

GEORGE GORDON BYRON

Nisam nikad bila tvoja mila Teresa.
Razbojnik mogu biti, gusar ili pas
Za tebe mogu biti svih njih smjesa,
druge je boje svaka moja vlas.

Vjetar nije plakao *when we two parted*,
cijeli je svijet bio surov i gluh.
Moje su sanje čiste, samo su led.
Zašto si odjednom postao duh?

Nemam volje. Nisam ni lijepa, ni mlada.
Imam samo ruku, pregršt čudnih riječi.
Moje vrijeme je prošlo, imam samo sada,

gutam te, odmah, uvijek, i sasvim.
Bludan, gol i krnj stih cjelovito ječi:
za tobom gasnem, blidim i kasnim.

HEINRICH HEINE

Das kommt mir nicht, Vi ste trgovac,
aus dem Sinn na prodaju,
moja su uda, stakleni Vaš novac
nije upotrebljiv, metali ne traju.

Voljeli biste da imam dugu, zelenu kosu,
bezbroy lijepih, zvučnih, ženskih imena,
da puno pijem: džin, votku ili rosu,
da sam u drugom stanju, da sam žena.

Zahladilo je, riječi su tvrđe.
Cijeni se hermetičnost i tišina.
Volim Vas perom olova i rđe.

Epilog je blizu, coda, svršetak, kraj.
Sve mitsko živi i vri ispod šina:
moja ljubav, patuljci, ptice – Lorelei.

FEDERICO GARCIA LORCA

U noći koja ne poznaje zoru
moje grudi su otvoreni cvjetovi
mirišu na kaktus, jantar i smolu,
livade su puste, plešu krjesovi.

Ležiš mi među koljenima, čitam:
Fué la noche de Santiago. Sviraš
neki instrument čudan i ritam
jasan je: lovor, pijesak, nard ili šaš.

Odlaze konji, oblaci i šuma,
ostajemo sami, goli i slijepi,
tijelo je instrument, obična guma,

jedna za drugom riječ je lijepi.
Mirišu kupine, zumbuli i svila,
pijani i gladni napajamo rila.

P.S. Za one nježnije zadnji stih glasi: Pijani i gladni napajamo bila.

SALVATORE QUASIMODO

Naš svijet je svijet samoće. Samo bol
ono je što se traži, nudi, daje.
Grlim te i listam, a surov fis-mol,
u tebi se diže, a u meni traje.

Naše vrijeme je vrijeme gladi i rata,
volimo se, umiremo più comodo
u ritmu teškom, četvrtinskog takta.
Tvoja je grba moj zaklon, Quasimodo,

držiš me. *Potonula oboa* svira dok loše
pišem, sva sam loša, imam *nogu*
tuđu na srcu, htjela bih da su to prošle

tvoje, drugog oblika, drugog smjera.
Vremena nemam, ali voljeti te mogu,
sama i mrtva: Ed è subito sera.

ERNEST HEMINGWAY

Od mojih glupih pjesama više voliš prozu.
Ne znači da zbog toga mene voliš manje.
Puno voliš piti anis, konjak, vino ili lozu.
Tvoji snjegovi su krvavi. Samo je klanje

ono što ostaje kad se spusti magla. Noć.
Imam samo gole ruke. Čekam te kao *smrt*
poslijepodne. Mislim: drhtanje nije nemoć.
To je samo slabost. Kažu da si škrt,

da ne voliš kad te bude rano, a ti si gol.
Otupio ti je osjećaj među prstima. Pokušaj
svirati klavir, dobro je to za jetra. Ti si trol

samo i nemaš osjećaj za lijepo. Daj
mi samo nalog da nestanem, i hoću.

REINER MARIA RILKE

Ti živiš *u kruzima koji se šire.*
Miliji meni je romb. Obuhvaća šire

područje. Ima oštre uglove. Boli
kad njime režeš mi trbuh. Bôli

moje su boje lišća o kojemu pišeš.
Ružan si i star. Nekako sporo dišeš

u razmacima. Nemoj mi umrijeti,
još sam tvoja. Opet na novoj sam dijéti.

Smanjit ću bokove, i srce mi je manje.
Ne sudi mi olako i uzmi na znanje:

Još uvijek te volim, tvoja sam žrtva.
Piši mi pisma, za tebe sam mrtva.

Martin Heidegger

Stavak o identitetu

Prema jednoj općepoznatoj formuli, stavak o identitetu glasi: $A = A$. Rečenica može sloviti kao najviši zakon mišljenja. O toj ćemo rečenici pokušati načas razmisliti. Jer putem te rečenice htjeli bismo doznati što je to identitet.

Kad se mišljenje, nagovoreno kojom stvari, uputi za njom, može mu se dogoditi da se usput i promijeni. Stoga se tijekom daljnjeg izlaganja preporučuje paziti više na put, manje na sadržaj. Ostati doista pri sadržaju, u tome nas priječi već sam tijek izlaganja.

Što to veli formula $A = A$, kojom se obično prikazuje stavak o identitetu? Formulom se izriče jednakost A i A . Jednakosti pripada bar dvoje. Neko A jednako je nekom drugom. Kani li stavak o identitetu reći takvo što? Bjelodano ne. Ono identično, latinski *idem*, grčki se veli τὸ αὐτό. Prevedeno na naš njemački [hrvatski] τὸ αὐτό glasi das Selbe [hrv. isto]. Govori li tko uvijek isto, npr.: biljka je biljka, govori tautologijom. Da bi što moglo biti isto, dovoljno je uvijek jedno. Nije tu potrebno oboje, kao pri jednakosti.

Formula $A = A$ govori o jednakosti. A se tu ne naziva istim. Time ta općepoznata formula za stavak o identitetu zastire baš ono što bi stavak htio reći: A jest A , tj. svako je A sebi isto.

Dok na taj način opisujemo ono identično, suzvuči nam jedna davna riječ kojom to što je identično razgovjetnim čini Platon, riječ koja upućuje na jednu još davniju. U svom dijalogu Sofist 245 d Platon govori o στάσις i κίνησις, o stajanju i gibanju. Platon na tom mjestu stavlja Strancu u usta: οὐκοῦν αὐτῶν ἕκαστον τοῖν μὲν δυοῖν ἕτερόν ἐστιν, αὐτό δ' ἑαυτῷ ταῦτόν:

„Svako je od toga dvoga pak drugo, no samome sebi ipak isto.” Platon ne veli samo: ἕκαστον αὐτό ταῦτόν, „svako po sebi isto”, nego: ἕκαστον ἑαυτῷ ταῦτόν, „svako samome sebi isto”.

Dativ $\epsilon\alpha\upsilon\tau\tilde{\omega}$ znači: svako je sebstvo povratno upućeno samome sebi, svako je sebstvo isto – naime za sama sebe samim sobom. Tu nam naš njemački, baš kao i grčki jezik, dariva prednost da se ono identično objašnjuje istom riječju, no sklopom njezinih različitih likova.

Prema tome se primjerenijom formulom za stavak o identitetu **A** jest **A** ne veli samo: Svako je **A** sebi isto, nego se dapače veli: Samim sobom svako je **A** sebi isto. U sebstvu leži odnos onoga „s(a)”, dakle neko posredovanje, neka povezanost, neka sinteza: sjedinjenje u neko jedinstvo. Odatle se identitet tijekom povijesti zapadnjačkog mišljenja dokraja pojavljuje u značaju jedinstva. Ali to jedinstvo nipošto nije neka bljutava praznina onoga što, u sebi bezodnosno, postojano ustrajava u nekakvoj jednoličnosti. Da bi naime taj odnos sa samim sobom, nastanjen u identitetu i slutiv već odrana, odlučno i u konačnu obliku izašao na vidjelo kao rečeno posredovanje, da bi se uopće našlo pribježište za taj prosjaj posredništva unutar identiteta, zapadnjačkom je mišljenju trebalo više od dva tisućljeća. Jer tek filozofija spekulativnog idealizma, pripravljena u Leibniza i Kanta, pa putem Fichtea, Schellinga i Hegela, tom u sebi sintetičnu bivstvu identiteta daje u zakladu neko pribježište. Ovdje se to ne može pokazati. Ali nam je na umu držati tek jedno: nakon epohe spekulativnog idealizma mišljenju je zabranjeno jedinstvo identiteta predočavati kao puku jednost te ne vidjeti posredovanje nastanjeno u jedinstvu. Gdje pak do toga ipak dolazi, identitet se predočuje tek apstraktno.

Pa i u toj poboljšanoj formuli „**A** je **A**” na vidjelo izlazi tek apstraktni identitet. Dotle je došlo? Veli li stavak o identitetu išta o identitetu? Ne, bar neposredno. Stavak dapače već pretpostavlja što se naziva identitetom i kamo on spada. Kako da dođemo do obavijesti o toj pretpostavci? Nudi nam je stavak o identitetu osluhnemo li pomno njegov osnovni ton, porazmislimo li o njemu umjesto da se tek lakomisleno složimo s formulom „**A** je **A**”. Zapravo ona glasi: **A jest A**. Što sad čujemo? U tom „jest” rijek nam veli kako svako biće jest, naime: ono samo isto sa samim sobom. Stavak o identitetu govori o bitku onoga što bivstvuje. Kao zakon mišljenja taj je rijek valjan samo ukoliko je zakon bitka, koji glasi: Svakom biću kao takvom pripada identitet, jedinstvo sa samim sobom.

Što govori stavak o identitetu osluhnut iz svoga osnovnog tona, točno je ono što misli sveukupno zapadnoeuropsko mišljenje, naime: jedinstvo identiteta tvori osnovno obilježje u bitku bića. Gdje god se i kako god se odnosili prema biću svake vrste naći ćemo se nagovoreni identitetom. Kad ne bi govorio taj nagovor, njegov zahtjev, biće se nikad ne bi uzmoglo pojaviti u svom bitku. Shodno tomu ne bi bilo ni znanosti. Jer znanost ne bi mogla biti to što jest ne zajamči li joj se već unaprijed sebstvo svakog njezina predmeta. Istraživanju baš ta zajamčenost i osigurava mogućnost rada. Istodobno ta proizvodna predodžba o identitetu predmeta znanostima nikad ne donosi nekakve opipljive koristi. Prema tomu sve što je u znanstvenim spoznajama uspješno i

plodno, zasniva se posvuda na nečemu beskorisnom. Nagovor identiteta predmeta *govori*, pa osluhnule znanosti taj zahtjev ili ne, bacile one sve čuto u vjetar ili se zaprepestile nad njim.

Nagovor identiteta govori iz bitka bića. No ondje gdje u zapadnjačkom mišljenju bitak bića najranije i navlastito dolazi do jezika, naime u Parmenida, govori τὸ αὐτό, ono identično, u nekom skoro prekomjernom smislu. Jedna od Parmenidovih izreka glasi:

τὸ γὰρ αὐτό νοεῖν ἐστὶν τέ καὶ εἶναι.

„To isto naime razabiranje je (mišljenje), baš kao i bitak.”

Ono različito, mišljenje i bitak, ovdje se misli kao isto. Što nam to veli? Nešto posve drugo u usporedbi s onim što inače znamo kao nauk metafizike, da naime identitet pripada bitku. Parmenid veli: Bitak spada u identitet. Što tu znači identitet? Što u Parmenidovoj izreci veli riječ τὸ αὐτό, ono isto? Na to nam pitanje Parmenid ne daje odgovora. Stavlja nas pred zagoentku kojoj se ne smijemo uklanjati. Moramo priznati: u praskozorju mišljenja, davno prije no što dolazi do kakva rijeka o identitetu, govori sam identitet, i to izrekom koja nalaže: mišljenje i bitak spadaju skupa u ono isto i iz toga istoga.

Neočekivano smo sad τὸ αὐτό, ono isto, već protumačili. Sebstvo izlažemo kao supripadnost. Blisko je umu tu supripadnost predočavati u smislu kasnije mišljena i opće poznata identiteta. Što bi nas tu moglo ometati? Ništa neznatnije no sama ta izreka što je čitamo u Parmenida. Jer on veli drugo, naime: Bitak – zajedno s mišljenjem – spada u ono isto. Bitak je po nekom identitetu određen kao obilježje tog identiteta. Kasnije se naprotiv identitet mišljen u metafizici predočuje kao obilježje u bitku. Iz tog dakle metafizički predočena identiteta ne možemo htjeti odrediti onaj što ga pak imenuje Parmenid.

Sebstvo mišljenja i bitka koje govori u Parmenidovoj izreci nadolazi nadalje kao identitet određen metafizikom iz bitka kao njegova obilježja.

Riječ vodilja u Parmenidovoj izreci, τὸ αὐτό, ono isto, ostaje nejasna. Neka nam i ostane nejasna. No istodobno ostavljamo i da nam kakav znak dadne rijek na čijem početku ona stoji.

U međuvremenu smo međutim sebstvo mišljenja i bitka već utanačili kao supripadnost obojih. Bilo je to prebrzo, možda i pritiješnjeno nuždom. Što je pak bilo preuranjeno, moramo sad vratiti. A to možemo i ukoliko spomenutu supripadnost ne držimo presudnim i dapače jedinim mjerodavnim izlaganjem sebstva mišljenja i bitka.

Mislimo li o *supripadanju* po navici, smisao će pripadanja, što nagoviješta već i naglasak riječi, biti određen onim „su”, tj. njegovim jedinstvom. U tom slučaju „pripadati” znači koliko i: biti pridružen i svrstan u poredak neke skupnosti, uvršten u jedinstvo neke mnogostrukosti, sastavljen u jedinstvo sustava, posredovan sjedinjujućom sredinom kakve mjerodavne sinteze. Filozofija to

supripadništvo predstavlja kao nexus i connexio, kao nužno povezivanje jednoga s drugim.

No o supripadništvu se može misliti i kao o *supripadanju*. A to će reći: skupnost se sad određuje iz pripadništva. Ostaje nam tu pitati se, a što tad veli „pripadati”, i kako se to tek iz njega određuje vlastito mu skupno „su”. Odgovor na ta pitanja bliži nam je no što mislimo, ali nam nije na dlanu. Dovoljno da sad smjerom te naznake uočimo mogućnost da si pripadanje više ne predočujemo iz jedinstva onoga „skupa”, nego da za to skupno „su” doznajemo iz pripadanja. Samo, ne iscrpljuje li se uputa na tu mogućnost u nekoj praznoj igri riječima, koja umjetno izhitruje nešto čemu nedostaje svako uporište u provjerljivu stanju stvari?

Tako to izgleda sve dok ne razvidimo pozornije te pustimo da govori sama stvar.

Misao na supripadništvo u smislu *supripadanja* proishodi iz pogleda na stanje stvari koje smo već spominjali. Njega je doduše s njegove jednostavnosti teško držati na oku. Stanje će nam stvari međutim postati bliže čim zapazimo sljedeće: tumačeći supripadništvo iz *supripadanja* na umu nam je već, slijedom Parmenidova znaka, i mišljenje i bitak, ono dakle što jedno drugome pripada u istome.

Poimamo li mišljenje kao odliku čovjeka, promislimo tad o *supripadanju* koje se tiče i čovjeka i bitka. Začas se zatječemo stiješnjeni pred pitanjem: Što znači bitak? Tko je ili što je čovjek? Svatko tu lako vidi: bez dostatna odgovora na ta pitanja izmiče nam tlo na kojemu glede *supripadanja* čovjeka i bitka možemo učiniti išta pouzdano. No dokle god pitamo na taj način, ostajemo prikovani uz pokušaj da skupnost čovjeka i bitka predočujemo kao neko pridruživanje pa ga izvodimo i objašnjujemo bilo iz čovjeka bilo iz bitka. Nadirne točke za pridruživanje obaju tvore tu naslijeđeni pojmovi čovjeka i bitka.

A kako bi bilo kad bismo, umjesto da si neprestance predočujemo njihovu uzajamnu združenost ne bismo li im uspostavili jedinstvo, jednom obratili pozornost na to, je li i kako jest glede te skupnosti u igri prvenstveno supripadanje jednoga drugomu? A postoji čak i mogućnosti da se supripadnost čovjeka i bitka, sve ako i iz daljine, uoči već i u predajom naslijeđenim odredbama njihova bivstva. U koliko?

Očito je čovjek nešto bivstvujuće. Kao takvo, baš kao i kamen, stablo, orao, spada u cjelinu bitka. Spadati, to ovdje znači još i: biti svrstan u bitak. Ali temelj tomu što odlikuje čovjeka jest da je on kao misaono bivstvo, otvoreno bitku, stavljen preda nj, odnosi se na bitak i tako mu odgovara. Čovjek upravo i *jest* taj odnos sukladnosti, i samo je to. „Samo” – time se ne misli ni na kakvo ograničenje, nego na prekomjerje. U čovjeku je nastanjena pripadnost bitku, i ta pripadnost osluškuje bitak, jer mu je predan u vlasništvo. A bitak? Pomislimo na bitak s obzirom na njegov početni smisao prisutnosti. Čovjeka bitak ne posjeduje ni usputno ni beziznimno. Bitak biva prisutan i traje samo ukoliko

se svojim nagovorom tiče čovjeka. Jer samo čovjek otvoren za bitak čini da on nailazi kao prisutnost. Takvoj je pri-sutnosti potrebna otvorenost neke čistine pa tako tom potrebom ostaje u vlasništvu ljudskom bivstvu. Time se nipošto ne veli da se bitak uspostavlja tek i samo po čovjeku. Jasno tu biva naprotiv:

Čovjek i bitak jedan su drugome predani u vlasništvo. Pripadaju jedan drugome. Iz te su ne poblize promišljene uzajamne pripadnosti čovjek i bitak primili navlastito one bitne odrednice, u kojima ih se putem filozofije poima metafizički.

Dokle god mi sve predočujemo samo u poretcima i posredništvima, pa bilo to dijalektikom ili bez nje, mi tvrdoglavo ne shvaćamo to prevladno *supripadanje* čovjeka i bitka. I zato uvijek nailazimo samo na sveze koje potječu bilo od bitka bilo od čovjeka, a supripadništvo čovjeka i bitka prikazuju kao isprepletenost.

Još uvijek ne zaokrećemo u *supripadanje*. Kako međutim dolazi do takva zaokreta? Tako da se odalečimo od stava predodžbenog mišljenja. Takav je odmak postignuće u smislu kakva skoka. Njime se iskače, naime iz uhodane predodžbe o čovjeku kao animal rationale, koje je u novovjekovlju postalo subjektom za svoje objekte. Tim iskokom istodobno se odskače i od bitka. A njega ipak još od davnina zapadnjačkog mišljenja izlažu kao temelj u kojemu se zasniva sve što bivstvuje kao biće.

A kamo skače taj odskok odskoči li od temelja? Skače li u kakav ponor? Da, dokle god taj skok tek predočujemo, a u vidokrugu metafizičkog mišljenja. Ne, ukoliko pak skočimo i oslobodimo se. Kamo? Onamo gdje smo već pripušteni: u poslušno pripadanje bitku. Ali i sam bitak pripada nama; jer samo pri nama može biti prisutan, tj. pri-bivati.

Pa će nam dakle, da bi se zapravo doznalo to *supripadništvo* čovjeka i bitka, biti potreban neki skok. Taj je skok ona naglina bezmostnog zaokreta u ono pripadanje, koje tek najprije ima podariti uzajamnost čovjeka i bitka, a time i konstelaciju obih. Skok je nagli onaj ulazak u područje iz kojega su čovjek i bitak jedan do drugoga već dospjeli u svom bivstvu, jer su i jedan i drugi nekim izručenjem uzajamno predani u vlasništvo. A ulazak u područje te primopredaje podešava i određuje tek iskustvo mišljenja.

Rijedak skok, koji nam vjerojatno donosi sobom i uvid da se još uvijek nedovoljno zadržavamo ondje gdje zapravo već jesmo. A gdje to jesmo? U kojoj konstelaciji bitka i čovjeka?

Danas nam, bar se tako čini, više nisu potrebni, kao još pred nešto godina, neki neprilični napatci kako bismo ugledali konstelaciju iz koje se čovjek i bitak tiču jedan drugoga. Dovoljno je, voljeli bismo pomisliti, spomenuti riječ atomsko doba da bismo došli do spoznaje o tome kako nam danas pri-biva bitak u tehničkom svijetu. Ali smijemo li zato tehnički svijet bez daljnega izjednačiti s bitkom? Očito ne, pa ni onda kad taj svijet zamišljamo kao cjelinu u koju su uključeni i atomska energija, i računalno planiranje

čovjeka, i automatizacija. Odakle ta tako oblikovana uputa na tehnički svijet, pa prenijela ga ona slikom u pogled još toliko opširno, nipošto pak kao konstelaciju bitka i čovjeka? Jer svaka analiza situacije misli odveć kratko izlaže li spomenutu cjelinu tehničkog svijeta unaprijed iz čovjeka kao njegova stvora. Sve ono tehničko, predstavljeno u najširem smislu i u svojim mnogokratnim pojavama, slovi kao plan što ga zacrtava čovjek, koji pak plan čovjeka konačno sili na odluku hoće li ostati slugom tog svog plana ili ipak njegovim gospodarom.

Tom predodžbom o cjelini tehničkog svijeta sve se i opet svodi na čovjeka te se, na samom vrhuncu, dopijeva i do zahtjeva da se osmisli stanovita etika tehničkoga svijeta. Ulovljeni u tu predodžbu sami sebe jačamo u mnijenju da je tehnika tek nekakva stvar čovjeka. Ne čuje se tu zahtjev bitka koji govori u biti tehnike.

Prestanimo jednom konačno sve tehničko sebi predstavljati samo tehnički, tj. polazeći od čovjeka i njegovih strojeva. Poslušajmo zahtjev pred kojim u naše doba glede svog bitka stoji ne samo čovjek, nego i sve što bivstvuje, priroda i povijest.

Na koji to zahtjev mislimo? Sav se naš opstanak – kadšto u igri, kadšto pritiješnjen, kadšto nagnan, kadšto porinut – zna zateći pred izazovom da se oda planiranju i izračunu svega i svačega. Što govori u tom izazovu? Potječe li on iz samostvorene čovjekove čudi? Ili nam tu nailazi već ono bivstvjuće, i to tako da nam se obraća glede svoje mogućnosti planiranja i izračuna? No onda bi čak i bitak stajao pred izazovom da se sve bivstvjuće pojavljuje u vidokrugu izračunljivosti? Zapravo, da. I ne samo to. U istoj mjeri u kojoj bitak, i čovjek je izazvan tj. postavljen da svekoliko nailazno mu biće osigurava kao sastavnicu svoga planiranja i računanja te da tu narudžbu tjera do u nedogled.

Naziv za nakupinu izazova koji čovjeka i bitak stavlja jednoga sučelice drugome pa se oni uzajamno postavljaju glasi: po-stava. Sudarili smo se eto s tom porabom riječi. Ali umjesto „postaviti” velimo i „staviti”, i nemamo ništa protiv da se poslužimo i riječju stavak (zakona). Zašto dakle ne i po-stava, ako to zahtijeva uvid u stanje stvari?

Ono u čemu se i odakle se čovjek i bitak u tehničkom svijetu tiču jedan drugoga govori na način te postave. U uzajamnom supostavljanju čovjeka i bitka čujan nam je zahtjev koji određuje konstelaciju našega doba. Po-stava nas se posvuda neposredno tiče. Po-stava je, ako sad tako još smijemo govoriti, bivstvenija od sve atomske energije i svekolike strojevnosti, bivstvenija no sva silina organizacije, informacije i automatizacije. A budući da to što se zove po-stava više ne zatječemo u vidokrugu predočivanja, koji nam omogućuje da bitak bića mislimo kao bivanje prisutnim – po-stava nas se više ne tiče kao nešto nazočno – , ona nam je isprva i začudna. Začudnom po-stava ostaje ponajprije utoliko što nije ono posljednje, nego nam tek pridodaje ono što zapravo i vlada konstelacijom bitka i čovjeka.

Supripadnost čovjeka i bitka na način uzajamnog izazova zastrašno nam čini bliskim da se i kako se čovjek daje u vlasništvo bitku, no bitak je čovještvu i namijenjen. U po-stavi vlada neka čudna predaja u vlasništvo i namijenjenost. Tu sukladnost, u kojoj su čovjek i bitak dani u uzajamno vlasništvo, valja jednostavno iskusiti tj. zaokrenuti u ono što nazivamo *događaj*. Riječ događaj preuzeta je iz već zrele jezika. Er-eignen izvorno znači: er-äugen, tj. uočiti, u pogledu dozvati k sebi, prisvojiti. Riječ događaj sad treba, mišljena iz pokazane stvari, kao riječ vodilja govoriti u službi mišljenja. Tako mišljenu riječ vodilju jednako je malo moguće prevesti kao i grčku riječ λόγος ili kinesku *tao*. Riječ Ereignis (događaj) više ne znači ono što inače nazivamo zbivanjem, zgodom. Riječ se sad rabi kao singulare tantum. Što imenuje zbiva se samo u jednini, ne, zapravo ne više u nekom broju, nego jedinstveno. Ono što u po-stavi doznajemo kao konstelaciju bitka i čovjeka putem moderna tehničkog svijeta samo je *predigra* onomu što znači događaj. Ali on ipak ne ustraje neophodno u svojoj predigri. Jer u događaju nas nagovara mogućnost da u nekom još početnijem zbivanju preživi puka vladavina postave. Takvo preživljavanje po-stave iz događaja u nj bi unijelo događajno, dakle nikad po samom čovjeku tvorno posezanje tehničkog svijeta iz svoga gospodstva u služništvo unutar područja kroz koje čovjek zapravije prispijeva u događaj.

Kamo nas je to vodio put? U zaokret našeg mišljenja u ono jednostavno, što u strogom smislu riječi zovemo događajem. Čini se da smo zapali u pogibelj da svoje mišljenje odviše bezbrižno usmjerujemo prema kakvoj udaljenoj općenitosti, dok nam se onim što bi htjela imenovati riječ događaj neposredno obraća tek ono najbliže bliskoga, u čemu već i stalno boravimo. Jer što bi nam moglo biti bliže od onoga što nas bliži čemu pripadamo, u čemu smo pripadnici sluhom, naime sam događaj? Događaj je u sebi zanjihano područje, u kojemu se čovjek i bitak uzajamno dostižu, zadobivaju bivstvenost, čime gube odrednice koje im je podarila metafizika.

Misliti događaj kao događaj znači graditi na izgradnji tog u sebi zanjihana područja. Oruđe za tu u sebi zanjihanu građevinu mišljenje dobiva iz jezika. Jer jezik je najnježnije ali i najprijemljivije svevladno lelujanje u lebdećoj zgradi zbivanja. Koliko nam je bivstvo zaviješteno u jezik, stanujemo u događaju.

Došli smo sada na putu do postaje na kojoj se nameće grubo ali i neizbježno pitanje: A što to događaj ima s identitetom? Odgovor: Ništa. Identitet naprotiv s događajem ima puno, ako i ne sve. U koliko? Odgovorit ćemo vratimo li se nekoliko koraka na već pređeni put.

Događaj zaviješta čovjeka i bitak u njihovu bivstvenu skupnost. Prvi, tjeskobni prosijev događaja ugledat ćemo u po-stavi. Ona čini bit modernoga tehničkog svijeta. U postavi uočavamo *supripadanje* čovjeka i bitka, u čemu pripadnost tek određuje vrst skupnosti i njezina jedinstva. Dopustimo neka nam pratinju u pitanju o supripadnosti, pri čemu je pripadanje u prednosti pred zajedništvom, dadne stavak Parmenidov: „Ono isto je naime i mišljenje i

bitak.” Pitanje o smislu te istosti pitanje je o biti identiteta. Identitet pak nauk metafizike zamišlja kao temeljno obilježje u bitku. I sad se pokazuje: bitak s mišljenjem spada u identitet kojemu bit potječe iz prepuštanja supripadništvu, koje nazivamo događaj. Bit identiteta vlasništvo je tog događaja.

U slučaju da od našega pokušaja da svoje mišljenje uputimo na mjesto bitnog podrijetla identiteta budne što održivo, što bi tad bilo od naslova našeg izlaganja? Smisao naslova „Stavak o identitetu” promijenio bi se.

Stavak se isprva daje u obliku nekakva načela, koje identičnost pretpostavlja kao obilježje u bitku, tj. u temelju svega postojećeg. Iz tog stavka u smislu nekakva iskaza nastao je stavak svojevrsna skoka, kojim se uklanja iz bitka kao temelja svega postojećeg i tako skače u ponor. Ali taj ponor niti je prazno ništa niti kakva tamna pomutnja, nego: događaj. U događaju leluja bivstvo onoga što govori kao jezik, koji smo nekoć nazvali kućom bitka. Sad stavak o identitetu veli: skok što ga zahtijeva bit identiteta, jer ona ga treba ako drugačije *supripadanje* čovjeka i bitka ima prispjeti u bivstveno svjetlo događaja.

Na putu od stavka kao iskaza o identitetu prema stavku kao skoku u podrijetlo biti identiteta, mišljenje se promijenilo. Zato ono, gledajući u sve prisutno, onkraj situacije čovjeka zna ugledati konstelaciju bitka i čovjeka iz onoga za što jedno ovlašćuje drugo, iz događaja.

Ako bi nas dočekala mogućnost da nam se postava, uzajamno izazivanje čovjeka i bitka na izračun svega izračunljiva, obrati kao događaj koji čovjeka i bitak tek ovlašćuje za ono njima svojstveno, slobodan bi bio put na kojem čovjek iskonskije spoznaje sve što biva, cjelinu moderna tehničkog svijeta, prirodu i povijest.

Sve dok promišljanje svijeta atomskog doba, uza svu ozbiljnost, odgovornost nagoni samo da se, no i smirujući se tu kao u svom cilju, bavi mirovnim iskorištavanjem atomske energije, mišljenje ostaje na pol puta. Putem te polovičnosti tehnički je svijet i nadalje, i tek tada zapravo, osiguran u svojoj metafizičkoj prevlasti.

Samo, gdje pada odluka o tome da priroda kao takva mora za svekoliku budućnost ostati prirodom moderne fizike, a povijest da se mora prikazivati samo kao predmet historije? Doduše današnji tehnički svijet niti smijemo odbacivati kao vražje djelo niti ga smijemo uništavati, ukoliko se za to sam ne pobrine.

No ništa manje ne smijemo biti ovisni o mnijenju da je tehnički svijet takve vrsti koja mu odskok iz sebe jednostavno brani. To mnijenje naime čuva sve što je aktualno, opsjednuto je njime, i za nj je jedino zbiljsko. Mnijenje je to u svakom slučaju fantastično, nipošto nekakvo predmišljenje, kojemu je pogled usmjeren onomu što nam se bliži kao nagovor biti identiteta čovjeka i bitka.

Više od dvije tisuće godina bilo je potrebno mišljenju da dolično shvati tako jednostavan odnos kakav je posredovanje unutar identiteta. Smijemo li pritom *mi* misliti, da će se takav misaoni zaokret u bivstveno podrijetlo iden-

titeta jednoga dana i odjelotvoriti? Upravo zato jer takav zaokret zahtijeva i nekakav skok, potrebno mu je vrijeme, vrijeme mišljenja drugačije no vrijeme računanja, koje se danas našim mišljenjem posvuda širi i bani. Danas stroj za mišljenje u jednoj sekundi izračuna na tisuće odnosa. No unatoč svojoj tehničkoj korisnosti oni su bez ikakva bivstva.

Što god i kako god pokušavali misliti, mislimo unutar prostora izručene nam predaje. Ona vlada kad nas iz postmišljenja oslobodi za predmišljenje, koje više nije planiranje.

Tek kad se misleći obratimo onomu već mišljenom, bit ćemo podobni za sve što nam još valja misliti.

Preveo: *Ante Stamać*

Milan Osmak

Tama u srcu

U četiri nula pet sati po lokalnom vremenu prvi časnik palube *Venus Stara* zaštropotao je vanjskim vratima kormilarnice. Prostor osvijetljen nenametljivim zelenim neonkama kao da se nadmeće s obzorjem uokolo pramca. Takav upravljački centar jedva da je imao međuzvezdani brod *Enterprise* u prve tri serije *Zvezdanih staza*. Još ih se nađe na DVD-u u boljim videotekama.

Službujući kormilar Kay na zvuk vrata pljucnuo je iz usta u šaku plastičnu čačkalicu i glasno pjeva službeni pozdrav:

– Guuud molnin sel.

Umjesto jutarnje toalete Milan Žgombić dao se išibati tropskom kišom dok je istrčao uobičajenih sedamdeset metara uokolo palubom prije nego što će se popeti na most. Brod uredno valja s boka na bok na postojanim, dugim valovima monsuna. No gdje bi zimski monsun usred Indijskog oceana mogao omesti Prvog u jutarnjoj ophodnji s v o j o m palubom.

Žgombić mu je, kad su se bili upoznali u uredu agenta u Rijeci, rekao da ima dvadeset godina valjanja na brodovima – u nogama. Je li htio naglasiti – Marija Hrvatića, studenta pomorskog fakulteta na prvoj velikoj plovidbi (njega) toliko dijeli od Žgombića? Dvadeset godina legendi o mornarskom kruhu sa sedam kora.

Prvi donosi u klimatiziranu kormilarnicu na čizmama lokvicu vode. Nakon dvadeset ljeta po morskoj nigdini vjerojatno će i on za svake kiše navlačiti čizme. Noge ga od ponoći bole kao da su noge prodavačice kruha na kraju radnog vremena. Otkako se ukrcao samo stoji ili spava, pa opet stoji.

Dobro, tu se malo lažemo, lipi pomorski pripravnice, kako mu se znala u Lošinj u miljavati crnovlasa vlasnica drskih očiju, Marija Grazia Tarabochia, cura iz ugledne nerezinske pomoračke loze. Tri skajem obložene fotelje u kormilarnici uvijek su na raspolaganju kormilaru i dvojici časnika. *Venus* je za da-

našnje poimanje starac od dvadeset godina, ali prije četiri bio je na generalnom remontu i pri tom opako moderniziran.

– Od moje gvardije-straže (šipak mili, ti si ovdje nešto između kadeta i trećeg časnika, s plaćom umanjenom za tisuću eura) plovimo na autopilotu. Da, barba je to u svojoj smjeni. Upravo prolazimo Rt Dondra.

Kad li će dečkić s Lošinja (naravno on) naučiti službeno predavati smjenu na mostu? K tome, smjena je tek za dvije ure – na šest. Smjena je to prvog časnika, a on ga samo zamjenjuje kad plove vođeni autopilotom. Uči zanat. Još je nepotrebno izlanuo i ono ... „na Cejlonu”... i usro se po rubu plastične daske na školjki. Kao da Prvi na *Venusu* prvi put čuje za najuži rt Cejlona. A cijeli pregled kursa plovidbe neprestano mu blinka na monitoru, dolje u njegovoj kabini.

– Dobro je, Treći. – Žgombić jednostavno ne zna za jutarnju mrzovolju.

– Ja navratio, onako, po staroj navadi. Znaš ono: nekdašnje straže prvog časnika – od četiri do osam, pa opet od četiri do osam... Ali gdje bi ti znao. Ubivaju me ove smjene po šest ura.

Ship Master (na engleskom da i kormilar Kay razumije), prije nego će predati, zadao je autopilotu po GPS-u novi kurs: Kanal osmog stupnja. Ucrtao sam na karti. Stanje je normalno. Vidljivost ispod normalne. Vizualno osmatranje korigiram radarskim. Da vam predam...

Milan Žgombić briše šakom krčki brk i kaže, koji mu je? Smjena završava ponovnim dolaskom Ship Mastera. Oko šest. On je ovdje samo iz navike, i da malo proćakulaju na hrvatskom.

– Kanal osmog stupnja? Nije potega kroz kanal devetog, sjevernije od otoka Minicoy. Jebe se Englezu za atole Malediva. Barba Ch. Marlow nam se opako junači. Tako ćemo pola dana prije dopelat to malo rudače Holandezima. Takvi su ti Englezi pomorci. Neka.

Prvi ostavlja mokre tragove po uglačanom podu do kabine sa sekcijama karata i automatom za tri vrste kave i toliko mogućnosti za čaj.

– Da se mene pita, ja bih o tim maledetim-prokletim Maledivima je li, dva puta... Ali, na *Venusu* nisam ja zapovjednik...

Kay ništa ne razumije jer Prvi namjerno ne govori engleski.

– Alo tamo! Posado! Hrvatić, očeš čaj ili kavu, viči! Od kave zorom ti se samo širi sračka u crijevima. Bolje ti je čaj. Pio si već? Okej.

– Anodel sels jok fol tudej, što bi na engleskom trebalo zvučati kao: Još jedan seksi vic za danas.

– Nije seksi vic. Chief priča o čaju i kavi.

Kinezi moraju biti prirodno nadareni za jezike. Kad već svojih imaju dvadesetak. Ako Kay ostane na *Venus Staru* s Prvim na ruti Vlaardingen u Nizozemskoj – Hongčou naučiti će pjevno brbljati i na hrvatskom. Ovih je tjedana uspješno svladao prevažnu riječ „jebote”. A Filipincu s kojim dijeli kabinu zna

odlučno odbrusiti: „Nema! U kulac ti. Ne ja.” Cimer ga poslije čudno pogledava pola smjene. Kayev jezični napredak je očit.

Kayu i svim Filipincima, pa dvojici Rusa strojarskih inženjera nikad dosta seksi viceva Prvog. Žgombić vicevima zorom obogaćuje monotoniju zapovjedničkog mosta. Skida njemu s face turobne misli. (Tko ti je kriv što si svoju prvu plovidbu sanjao u drugačijim okolnostima.)

I, da. Žgombićeve šale, v.d. treći (on) ima kako-tako prevesti kineskom kormilaru na engleski. Zatim se one u različitim prijevodima i verzijama valjaju palubama *Venusa*. Do iza večere.

– Hrvatiću, otel sam s tobom par besed, prije nego što skočiš na doručak. Ma, nemoj ti meni: „Ne moram.” Moraš! Sve su to Holandezi uračunali u naše plaće. Oni Kinez (naravno da je riječ o kuharu) spravlja jaja s pancetom ka da se rodil va Southamptonu, je li, u Engleskama. E, slušaj...

Prvog da su noćas spopale već njemu znane more. Najgore je što su izmiješane s podacima iz real-vremena. Venus Star nakrcan s 28.000 tona željezne rudače mirno je dogurao iz Hongčoua u zapadni dio Indijskog oceana.

...– U, opet je pred nama Adenski zaljev i sva ta sranja s piratima. A mi u nekakvom 21. stoljeću. Jel tebi to jasno. Pirati nam se švercaju iz dvadesetog u ovo sada.

Kako nije. Agent čuvenih Kozulicha iz Trsta, dok mu je fotokopirao matrikulu za hrpu potrebnih dokumenata, nije od njega skrivao istinu. Pomoraca na čekanju ima ko šalate (agenti tako uvijek kažu), a njega će on ukrcati za Trećeg. Potpisuje na šest mjeseci plaću umanjenu za tisuću eura jer nema završen faks. To sve zato što se o Adenskom zaljevu šire panične vijesti pa pomorci s nekom ušteđevinom izbjegavaju ukrcati se na brod koji ima ploviti kroz Sueski kanal i Crvenim morem – u ralje somalijskim gusarima. Je li se od njega očekuje da on ohrabri ogrezlog morskog vuka?

– Ne zazivajte vruga! S vama sam na našem *Venusu* pet mjeseci i za reć a ne slagat već smo tri puta prošli te gusare u njihovim barkama. Gledali smo hi dalekozorom. Možda su obični ribari?

– Gusari? Mario lipi, koji gusari? Jel ti znaš ča su gusari? Reklo mi je u agenciji da te moram debelo podučavati. Ovo ti je prva duga plovidba, ali ovo... To su pirati. Somalijski p i r a t i. Gusari su bili, ma kvragu, ča vas to uopće uče u pomorskoj školi!

– Uglavnom fosilne predmete. Mnogo zadataka iz astronomske navigacije, a ovdje samo stisneš gumb. Pa osnovne elemente ovog i onog na brodu. Otakako smo se u Španjolskoj ukrkali na *Venus Star* učim napamet stranicu po stranicu vaše Manuale. Priručnike koje ste mi dali. I one gospodina Marlowa. Hvala im. Bez toga ne bih znao...

– Okej, svladat ćeš. Kažeš – pasali smo tri puta? Ma ča bi reć? Jesmo, student, tri puta smo se provukli. Uvijek puni. Po bonaci ima jedva tri metra od mora do palube ove karampane. Što je to njima? Nabace kuku s konopom,

zategnu aluminisku skalicu i ... eto njih na brod. Tri puta smo, triput bog pomaže. Veća su tri kralja od tri babe. Ali, čini se sad oni imaju ase u rukavu. Barba Marlow u kabini ne gasi Internet. Portali s vijestima CNN-a daju sve gore vijesti.

U kontru mračnim vijestima Prvi mu pokazuje smeđe rupe umjesto jedne šestice gore i jedne četvorke dolje. Zub iz potonje morao je izvaditi u Hongčou. Agent njihove nizozemske kompanije i mjesni stomatolog bili su ga navukli da prihvati lokalnu anesteziju akupunktturnim iglicama. (A svaki krčki bodul će popušiti novotariju, ako mu kažeš da je jeftinija od injekcije.)

Žgombićeve psovke i kletve duž nebesa tri sata kasnije, izazvale bi omanji međunarodni incident da su ga zubar i agent mogli čuti i znali prevesti na engleski,

– Daj se i ti nasmij. Ono, kao da ti pričam neki moj štos. Zašto? Zbog Kaya. Bulji drito u tvoju ozbiljnu facu. A već sam te htio pitati, je li se ti znaš nasmijati? Taj narod, oni ti preko face čitaju u dušu. Mali kay gleda u tebe i počinje cvikati. Neću na mostu nikakvu paniku prije vremena.

– Eto! Smijem se.

– E, slušaj. Gazda Englez hoće da zbog novih na brodu, e Filipinaca koje nam je agent u Hongčou uvalio u zamjenu za ona dva švedska mečeda, je li, provedemo dodatne obrambene pripreme. CNN govori, ti pirati su samo u protekla dva tjedna, dok smo obilazili Singapore i Malaju, oteli čak osam brodova. Sve okolo Roga Afrike.

Krezubo nasmiješen Prvi gađa za košarkašku trojku preko cijele kormilarnice plastičnom šalicom. Koš! Kay je opet oduševljen. Kad se oni samo ulizuju a kad su stvarno sretni.

– A nu, na. Vidi njega. Kao smije se lopov meni a sav se pretvorio u uho – što nas dvojica, je li... Daj mu ispričaj neki moj vic. Znaš ono: daj psu kost da ga skineš s... je li...

– Koji? Jutros još niste ni jedan. Samo me strašite Adenskim zaljevom.

– Reci mu jedan od mojih starih. Onaj, netom smo partili-otišli iz Hongčua. Ono: *Bolje kurac u ruci nego pi... na* (kineskoj) *grani*. Taj im je drag jer znaju kako se u Hongčou uvijek može zbiti da ženskoj pošteno platiš, pa završiš u policiji zbog silovanja. Ma, ne ti. Ti si mlad, zaljubljen u neku doma i štediš eure. Vic mu reci na engleskom, neka si mislu da nemam novih u pričuvi.

Slušaj dalje. Uvježbat ćemo ponovo odvrćanje uljeza na brod vodenim topovima pod maksimalnim pritiskom. Drugo. Za slučaj nemoguće obrane palube i kaštela kad pirati abdiraju – najhitnije okupljanje svih na mostu. Čim osmatračii primijete sumnjive barčice, povećati broj okretaja obje propele – do izdržljivosti. Da more vri pa se ne usude popeti po krmi. Nagla promjena smjera plovidbe. U punoj brzini. Te stvari. Ajde više, reci mu oni stari vic, samo neka je od mene.

* * *

Kabina koju su projektanti broda predvidjeli za trećeg časnika palube mjesto je gdje neometan od zahtjevnog *Venusa* nadoknađuje sve ono što nije u proteklih pet godina izrekao svojoj ne-curi. Toga je podosta. Što će joj, na primjer, dva imena? Svim curama koje je upoznao u lošinjskom osnovnjaku, na plaži, u srednjoj školi – roditelji su dali jedno ime. Ivana, Saša, Adriana, Mirna, Đurđa... Njegova cura – da, pa malo ne, studentica treće godine turističkog menadžmenta u Opatiji, kad ti energično pruži ruku – kaže: Marija Grazia.

Muški Riječani, spremni na malo uletavanje, u trenu se snađu i kažu: Kako egzotično ime! Marija Grazia odmah odgovori – kod Talijana dvostruka ženska imena su uobičajena. I u Španjolskoj. Ona je Talijanka iz Osora.

Prirodno tamna brineta. Ljeti, nakon mjesec dana kupanja vlasi joj se na suncu prelijevaju crvenkastim tonovima. Njemu je rekla: Moj papa i ja smo talijanska manjina u Hrvatskoj. I to da se njeno prezime Tarabochia pronosi od obitelji do obitelji po cijelom Lošinjju. Od sedamnaestog stoljeća, aha. Muški s prezimenom Tarabochia oduvijek su zarađivali na moru. Pomorci. Mama joj je Hrvatica iz Istre, djevojačkog prezimena Brnobić. Ona hoće biti Talijanka po ocu. Pa ti misli što te volja.

I daj sve shvati, a netom si postao učenik prvog razreda pomorske škole. I danas, dok *Venus* valja Indijskim oceanom a on se prevrće od jedne do druge strane ograđenog mornarskog kreveta, tu Magrinu odluku dobro ne razumije.

Magra. Tako je zovu doma, svi u ekipi s kojom Marija Grazia odluči biti intimna. I on.

Okej. Pola Lošinja odrasta uz talijanski govor. Magra bi se na talijanskom reklo za neku mršavicu. Nikako za Mariju Graziju. Odabrala je upoznati ga kad je bila u trećem razredu gimnazije. U to vrijeme na guzi su joj mogle pozavidjeti sve udavače u njegovu selu. Teški, od domaće vune pleteni džemper nije mogao prikriti njene sise. Rekla mu je mjesec dana kasnije – četvorke su. A zašto se tako oblikovana (zbog dobrih nogu izabralo je i u Lošinjske mažoretkinje) skriva iza imena za mršavicu. Muško u njemu odmah je znalo – Magra će biti njegova prva ljubav.

Pali se na mirisni oblak koji oko sebe širi Marija Grazia. Posebno kad uz nju stoji tako da može udahnuti ljepotu magrinog zatiljka. Još kad kosu digne u repić... napaljuje ga i straši jer je zasigurno pametnija, dvije godine starija, nedokučiva...

„ Hrvatiću, Magra je akronim od milja. Znaš li što je a k r o n i m ?”

Gdje bi znao, uz baku s kojom, otkako ide u školu, živi u zapuštenoj sesoskoj kamenoj kući. Zaselak im je ponad lošinjskog naselja vikendica. Starci su mu u vrijeme kad je mislio da se zaljubio (ispravno si mislio, ni danas nije drugačije) šljakali u Italiji. Na njihovu otoku nije bilo posla zbog neke recesije. Recesije dolaze na otok kao i prirodne nepogode. Nalete, potuku što im je na putu, pa prođu. Dok ljudi zbroje štetu, eto nove. Italija više plaća poluilegalne

gastarbajtere, ako znaju gadno štedjeti. Ako ne znaju, ne treba im se nadati brzom povratku u domaju.

Njegov barba po materi, umjesto njegovih roditelja odabrao je pomorsko zvanje za malog Hrvatića. Teško da on zna za nekakav akronim. Baka se najbolje razumije u svoje ovce, kuhanje skute od ovčjeg mlijeka, kad u proljeće sve na Lošinju raskošno zazeleni.

„*Marija Gracia*. Magra. Kapiš-shvaćaš? Prva slova ili slogovi od moja dva krštena imena – Magra. O akronimu ste morali učiti lani u tvom osmom razredu. Ako sam magra, to može značiti i da sam vitka. Jel bi ti više volio da već imam šezdeset kila, kao one tvoje u pomorskom razredu?”

Nije joj te godine umio reći da je zaluden njenim tijelom. Nogama, naravno, ali najviše ono kad zabaci kosu i širi mirise osorskog morskog kanalića dok se zajedno voze u preznojenom školskom autobusu. Zato ženske vole zabacivati kosu.

E, da. Kad joj je jednom zgodom rekao kako si pašu, on plavokos, ona smeđuša, Magra je istog trena bubnula – obojit će se koliko sutra, na užas svoje frizerke, možda i njegov u – totalnu crnku. Na sreću nije izvela tu revolucionarnu odluku. Ali ga je te zime nekoliko puta mučila, opetujući mu svoju nesretnu zamisao.

Venus Star emitira kroz zvučnik u njegovoj kabini jedva čujne metalne zvuke bezmirisne tehno glazbice. Posadi iz „pasje” smjene, od ponoći do šest ujutro, to je pripomoć da zaspu do industrijskog ručka na brzaka i preuzimanja nove smjene. Na brodu govore, Treći ima sretan metabolizam, ili fini osjećaj za ravnotežu u srednjem uhu. Štogod, ali ne smeta mu valjanje broda, a zeleni je novak u plovidbi oceanom. Kao da on nije očvrstnuo kroz cijelo djetinjstvo na barki s Barbom. Taj baš nikad nije birao hoće li ploviti po bonaci ili tući velebitsku buru...

Čim bi se njih dvoje zagrlili i čak samo ovlaš dotakli usnama nikad nije mogao spriječiti da Magra osjeti što muško u njemu hoće. Da je sad ovdje s njim, u mornarskom krevetu-škrinji Magra bi to učas prokužila kao i kad se prvi put u onom autobusu morao stisnuti uz nju. Jer, učenici se besramno naguravaju jedni uz druge, od Lošinja, sve do stanice u Osoru. Da je napeto želi...

Njihova prva ševa. Otušno rani sumrak u studenom, pravo vrijeme da se pođe loviti lignje. Marija Grazia zna kamo će tog popodneva šetati. Do male čistine, usred razbujalog otoka divlje kupine kraj milenijskog bedema njenog gradića. Netko prije njih sasjekao je draču, toliko da dvoje mogu leći.

Njemu je prvi put. U svom napetom užasu pred onim što ga čeka i što zovu ženska nevinost, tko bi još pitao – hoće li i ona imati praisvedbu. Nekako je znao: neće baš. So what? Njemu će se posrećiti. To je najvažnije.

Taj prvi put nije dobro mogao vidjeti što mu se posrećuje. Večer u Osoru nije ista kao na glavnom trgu u Lošinju, ili slična onoj na riječkom Korzu. U Osoru je mrak – mrklina. Ulična rasvjeta na maloj rivi seže do portala grada i

katedrale. I još malo dalje, oko glavnog trga iz doba renesanse. Dalje, po kalemtama studenačku mrklinu uzalud razrjeđuje rijetko postavljena ulična rasvjeta.

Magra je od njegovog kratkog zimnjaka (prekrojen od iznošenog Barbinog) i svog pomodnog ogrtača (kragnica optočena umjetnim krznom, tako i kapuljača) stvorila ležaj u suhoj travi. Ona je opskrbljena zaštitom za njega. Kondomi su najbolji prijatelji djevojke. Tek na prvoj godini u Rijeci, ginekologinja u studentskoj ambulanti prepisala joj je antibebi pilule. Tog prvog puta sve će mu ona pokazati kao za šalu. Nema frke, nitko ih ne može otkriti. Kupina je opako dobar paravan. Ona zna – on ne bi nikako kupio kondome. U gradskoj apoteci i u dva novinska kioska prodavačice bi njemu, a jedna i njoj, mogle biti majke. Od tih žena zatražiti kondom? Užas. A je li čuo vic koji ove jeseni buja iz razreda u razred? Ono: čak i loš seks bolji je od najboljeg dana u školi...

Sljedeće godine. Poslije tuširanja udvoje (mati joj taj tjedan ima večernju smjenu u kuhinji hotela *Punta* dobrih 20 kilometara od Osora) imali su se u njenom djevojačkom krevetu. Objašnjeno mu je, posteljina miriše na parfem *Sicily Dolce&Gabbana*.

„Hrvatiću, molim te pobacaj sve lutke i medvjediće drito na pod. Neću se j...ti dok me gledaju ljubimci iz djetinjstva. Njih mi stari donosi sa svojih plovidbi na strancima. Lutke kupuje na aerodromskim djutićima na putu doma. Mater njegove devize dobija brzojavno...”

On ne zna (da me ubiješ) koliko kasnije Magra obzirno napominje:

„Lijepi mići, znaš, morat ćeš opet u kupaonicu. Kako zašto, Hrvatiću? Pa nismo dosad molili tri krunice. Malo jest bilo na brzaka, jer večeras još imaš instrukcije iz matematike. Kako nemaš? Ne seri, mili. Tvoja Magra pamti sve u vezi s tobom i tvojom školom. Dok si s menom, nema ti ponavljanja razreda. Prošlog tjedna bio si ponosan što ti je barba dogovorio poduku kod nekog svog frenda. A oboje znamo da ti se kulja iz matke usidrila u imeniku za cijeli kvartal.”

Dodala je: „Takav ne možeš među ljude. Sav mirišeš na – nas. Muški slabo razlikuju mirise, ali ipak...”

Snimljeni glas nepoznatog pomorca iz ranijih plovidbi prekida tehno ritmove u zvučniku jednim „bip” i korektnim engleskim (malo je umišljen u svoj izgovor) najavljuje: Za pet minuta u časničkoj blagovaonici očekuje vas ručak. Ono što nije izgovorio, glas misli: Stignete promijeniti vaše slijepljene gaće ako vam se dogodilo ono dok ste odmarali...

Marija Grazia mu onog poslijepodneva u uho šapće maznu pohvalu. Zar stvarno vjeruje da bi ju njene lutke na podu mogle čuti i nekome ispričati prostote koje...

„Dopuštam ti da ulaziš u mene jer si mi dobar. Jer se ne hvališ o tome dečkima u školi. To bi odmah došlo do mene. Vi dečki neki put ste brbljaviji od cura. Bio si dobar još lani. Sjećaš li se našeg početka? Super je bilo, još da me u guzu nije, čim smo legli, nabadala suha drača kupine. A ti, ono, ne

znaš stati. Drača se zabila među naše zimnjake, nisam je u mraku na vrijeme primijetila...”

Čekaj malo! Naravno da on pamti njihovo ljubavno gnijezdo usred kupine. Tko to ne bi pronosio u mislima kroz cijeli život. Što je dalje u njenoj priči?

„Žene u Osoru govore kako svaka uvijek pamti prvog. Ne mora biti prva ljubav, ali prvi put. Neke ljubavi s vremenom uspiješ zaboraviti. More li tako biti i kod vas muških? Hoćeš li me imati u glavi... Hrvatiću? Ja ti govorim o ljubavi! Nećeš mi sad drijemati? Daleko si od toga da smo ja i ti oženjeni pa da smiješ biti pospan.”

Zatim je opet ćopavaju njene, već znane bubice.

„Kad maturiram, tog ću ljeta u lov na nekog zgodnog, može biti i deset let stariji, ali da je talijanski turist. Kad ga sbarim, udat ću se za njega i u Italiji napokon postati la vera Italiana.”

Naravno, on odmah razbuđen mora upitati – zašto? Jer, taj su skeč on i ona odigrali već nekoliko puta. Bio se pitao, bi li bilo u redu da joj na tom mjestu u skeču odvali blagu šamarčinu. One večeri na njegov „zašto” u skeču, njegova gimnazijalka iz trećeg razreda gricka mu zubima čuperke prerasle preko uha i očekivano nastavlja:

„Zato, Hrvatiću, jer sam starija od tebe! A ti mlađi. Kasnije ćeš shvatiti zašto. I zato što ćeš završiti tvoj pomorski smjer u našoj školi. Tvoji puti unaprijed su zacrtani. Plovit ćeš, štedjeti šolde-novčeke za neku domaću curu koju u ovo vrijeme njeni roditelji uzgajaju za tebe u četvrtom razredu osnovnjaka. Sve će se tebi događati kao nama ovdje doma. Samo ča je Tarabochia pomorski strojar a ti ćeš, ako se tvrdo primiš knjiga postati nautičar.

Pitaš što tu ne valja? Ti ne vidiš užas takvog življenja? Moja mati i još tri babe u Osoru, ono, kao cijeli život čeka muža. Zaboravi. Čeka novce. Tarabochiu će joj za stalno dati kad oboje budu penzići. Ona deset kila teža nego je danas, a on za toliko suhlji, ispijen od mora. I još će oboje morati svima govoriti kako su sretni. Ne bi to tvoja Magra. Ne dam se unaprijed na to. Stariji, bogat Talijan moj je životni izbor. Da me mazi i pazi i ne muči me kao ti mene.”

Ja? Zašto te ja mučim? To se i pita i sada, u plovidbi površinom 4.610 metara debelog Indijskog oceana.

U skeču za dvoje, pred novo tuširanje Magra izgovara završnu zagonetku:

„Hrvatiću, nije tvoje da znaš – zašto. Dovoljno je, lijepi moj pomorski pripravniče, da to znam ja.”

Kad bi na njenu govoranciju on uspio skopati nadurenu facu, Magra bi malo olabavila već izlizani skeč.

„Ajde! Move your ass! Tako govore na DVD krimićima ča hi ti i tvoj Barba gledate, umjesto da uvečer čitaš lektiru za prvi razred srednje stručne škole. Imate manje naslova, nego što smo ih mi imali u prvom.”

Marija Grazia umjela je, ako se nije dao iz njene sobice zaprijetiti: „Neću ti drugi put dati! I na časnu riječ nećeš dobiti moju staru bilježnicu iz lektire, ako

se ne požuriš.” Da ga netko sad hoće pitati, rekao bi mu – voljan je ponoviti one romantične dane učenja za pomorca.

* * *

Šest smjena poslije održanih vježbi odvratanja još uvijek fantomskih pirata *Venus Star* upravo pegla valove Arapskog zaljeva. U mess roomu* i onom za samo četvoricu časnika i jednog prekobrojnog (njega) prepričava se američki prijedlog rezolucije Vijeću sigurnosti UN. Rezolucija bi omogućila vojnim snagama NATO-a da uđu u teritorijalne vode Somalije u potjeri za somalijskim piratima. Ship Master Ch. Marlow je u časničkoj blagovaonici pribadačama okačio ispisani mail zapovjednika američke Pete flote u području Indijskog oceana viceadmirala Billa Gortneya. Ukratko: Peta flota nema namjenu monitoringa i zaštite trgovačkih brodova od mogućih agresivnih aktivnosti lokalnog priobalnog stanovništva u sjeverno-istočnoj Africi. Što je prava zadaća Pete flote poruka ne obrazlaže. Zapovjednicima brodova koji plove u navedenom području savjetuje se da prema vlastitim mogućnostima organiziraju samoodbranu a posadu istreniraju za takve incidente. Neka uredno kontaktiraju svoje brodatere i osiguravajuća društva radi međusobne razmjene korisnih informacija.

Mail potpisuje zapovjednik Pete flote ratne mornarice SAD.

Barba Marlow je naoko zadovoljan, njegova posada je učinila sve kako admiral preporuča. Bravo oni, bravo viceadmiral Pete flote. Zna li Vijeće sigurnosti UN za poruku admirala ovom dijelu pomorskog svijeta? Ono, ekipe – snađite se.

Zalaganjem barbe časnici (i on) mogu čitati kakve informacije kolaju u pomorskim portalima. Međanje internetom nas zbližuje, kaže Milan Žgombić. Na faci mu čitaš kako zbog toga nije sretan.

Informacije su daleko od optimističnih. U vodama oko Roga Afrike ove su godine do danas napali 62 broda različite namjene. Dvadeset i šest je oteto a za većinu su brodari nakon nekoliko mjeseci pregovaranja platili otkupninu. Milijun do dva milijuna dolara po brodu. A mornari na 12 otetih brodova, navodno čak 200 još uvijek jedno, i ne pred kamerama CNN-a proživljavaju sve neizvjesniju sudbinu. Što bi on da je jedan od onih nesretnika?

Zapovjednik udovoljava molbama ljudi da satelitskim telefonom nazivaju članove obitelji, milu i dragu užu rodbinu. Da ih po muški ohrabre. Pruže im klimavu utjehu jer se brod trza, drhturi, uspinje se i propada u sukobu s monsunom kojeg nije briga. Cilj monsunu je zadovoljiti visoravni Indije, daleko na sjeveru. Visoravni su žedne kiše. U brodu je zasad nemirna samo željezna rudača u dobro zatvorenim štivama.

Bi li on trebao nazvati mobitel Marije Grazie, iako joj nije postao članom uže obitelji? Ali (nada se), daleko joj više znači od već via satelit nazvanih

---

* blagovaonica

milih i dragih, naročito ženskih. Ako pet mjeseci brojite dane brazdeći slanjačom i samo jednom ste vidjeli blagodati luke (kad je Hongčou posrijedi malo pa ništa), u glavi vam svi tamo doma postanu pravi rod. Tako govori Milan Žgombić. A on mora slušati svog mentora.

Noćne su ure. Obojica iz navade promatraju najahivanje stometarskih valova, jedan na drugoga. Mjesec oko desete paralele sjeverno od Ekvatora sjaji kao da se natječe sa Suncem na suprotnoj strani.

Prvi časnik izdaje naredbu:

– Treći, molim, pojačaj klimu ili otpri vrata od mosta. Pazi, u zavjetrini! *Dobar grah daleko se čuje*. A i čuti. Oni Kinez (Dobro, dobro. Kuhar Chan. Ali je Kinez) začinio grah kao da smo svi mi Indijci. Ja mogu sve provarit, ovako na noge, po mostu, ali oni grah...

Noćas mu na pameti nisu ni pirati ni gusari. Tu je temu već detaljno obradio za pomorskog studenta Marija Hrvatića, pa je moguće prepričati je kasnije u ovoj priči.

Žgombić na glas razmišlja o prikladnim noćnim temama. O ženama. Kay je kraj automatskog kormila budan kao da je u poslijepodnevnoj smjeni. Žene mogu biti – sve žene ovog svijeta, ali i Žgombićeva u dalekoj Hrvatskoj.

– Žene su zakon. Što ja volim rupe u zakonu! A? Dobro?

Prvi namiguje dežurnom kormilaru. To čini samo kad je „anodel sek jok fol tudej” na dnevnom redu.

Zapovjednik broda zatražio je da prvi časnik bude neprestano prisutan u svojim smjenama. Bez obzira na plovidbu pod autopilotom i s trećim časnikom vječno u kormilarnici. Možda zbog približavanja izvanrednih okolnosti. Treći časnik vježbati će vizualno promatranje dalekozorom ne bi li uočio fantomske pokretne točkice na rasplesanom obzorju. Radar pouzdano ukazuje na plovila što idu ususret *Venusu*, ili subočice njihovom kursu, ili u prestizanju *Venusu*. Kapetan ovom naredbom priznaje: *Venus Star* plovi nepredvidivim opasnostima ususret. Tako je bilo i mornarima na jedra. Uvijek suočeni s neočekivanim sranjima. Kao da njima, nedaobog, noćas otkáže radar. Okej, brod ima još jedan u pričuvi. Ali zamislimo da i taj... Sranja se događaju, zar ne?

– Ajde Mario, zdrav bio, prevedi mu ono, borati. Kay će umrit od smija. Možda i prestane prdit grah od večere. Ubi me propuh i ova klima. I ti, ovako mrgodan.

Sat prije očekivanog doručka za „pasju” smjenu Chief officer iliti prvi palube glasno zijeva a prituljena rasvjeta u kormilarnici pretvara mu usta u zastrašujuću tamu. Na svu sreću ne vide toj crnoj rupi dno.

Još jučer Žgombić je smislio novu poruku za svoju „pasju” smjenu koja će danas zabavljati brod.

– Dragi moj, kao bodul iz sjeverne bodulije, mogu tebi, bodulu iz srednjeg Jadrana reći veliku istinu: *Žene u krevetu – jako su raširena pojava*. A ti sad vidi kako ćeš to prevodit. Okej, nije lako! Moj engleski sve više nagriža sol. Ako Kay ne trzne na prvu loptu, možeš mu rečenu pojavu pokazat i rukama. A?

Brod je dom. U njemu nisi putnik što putuje vodenim planetom, doma si. Na šest mjeseci, koji mjesec više, na radost brodaru. Manje je posla upravi ako rjeđe mijenjaš brodove, manje muke agentu koji te ukrcava, iskrcava. Oni ti isplaćuju plaće i ne brinu kojim će te avionom poslati s broda – doma. A za nove ugovorne pomorce potrebno je opet izmisljati avionsku kartu na nekoj izmišljenoj liniji kojom će pomorac biti dopremljen na brod. Muka jedna.

Unatoč svemu mornari više nisu morske litalice. Plove u svome domu unaprijed planiranim rutama. U pokretnom domu, kao doma, svi su – svoji. Kad se smiju, dok jedu, spavaju, reže jedan na drugog. U domu su poželjne svađice. Prekidaju monotoniju suživota. Nije međutim predviđeno da se doma svi vole ko dva goluba, pa malo, malo a jedan izleti kroz prozor.

S njim u njemu plovi pomoračka kći iz Osora...

Što bi Magra rekla za Žgombičeve kalambure kojima nasmijava njega, mornare, najviše sebe? Da iz sebe odagna tamne nakupine straha od izgledne otmice, jadnog zatočeništva na nikad viđenoj obali Somalije. Bogu iza nogu. Na mjestima gdje afrička pustinja namače dine pijeska u more.

U obične Magrine dane, dok uči za ispite, mogao bi čuti tiho izgovorenu opaku procjenu:

„Hrvatiću, lik tvog mentora, uopće me ne interesira što je iz našeg kraja, on svoje viceve kupi po muškim zahodima.”

U drugom trenutku, nasmijana Marija Grazia (rijetke su fešte u godini) može izvaliti: „Hrvatiću dragi, gospodin Žgombić je tvoja brodska sreća. Predstavnik je zahvalne mediteranske publike za koju su glumci stoljećima igrali na gradskim pjacetama kalambure iz comedie dell' arte. A ljudi to pamtili i prepričavali mlađima. Kapiš, mili? Tvoj Žgombić, a da tog nije svjestan (oči joj kazuju: kao ni ti) nadograđuje veliku umjetnost koja pod ovim nebom ne prestano buja uz smokve, lovor, brnistru. Hrani se mlijekom koza, magarica, maslinama i grožđem.”

Ako samo prohtije, Magra će turističkim hordama usred povijesnih lokaliteta izgovarati i romantične stihove. A u protekle četiri godine otkako (ne) hodaju on za nju nije – dragi. Samo Hrvatić. Za reć a ne slagat, zna joj izmaknuti: Hrvatiću, dragi. Zašto ne i – dragi Mario?

Doma, na Otoku, žene kad spominju muževe izgovaraju njihova prezimena. Može li biti da njega ove četiri godine izluđuje sva ona morska pjena dok on i dečki kolju tune u kavezima za uzgoj. Sve za malenu đaćku stipendiju. Dio mora u njemu zajedno s loše izdisanim dušikom poslije predugog čupanja spužvi s dna a prekratke dekompresije. Želiš brzo preko praga u zračni svijet. More ga smantalo pa ne vidi ono pred nosom – Magra je ludo zaljubljena u njega. Oduvijek u njemu vidi svog životnog partnera. Zato mu izgovara samo prezime?

Već joj je rekao: Ako me hoćeš za muža, ne ljutim se i da ostaneš Tarabochia. Neka se preko nas nastavlja stara pomorska loza. Što još može ponuditi već dugo odrasloj Mariji Graziji. Magri koja sad broji trideset i četvrti tjedan.

Ona i još nepoznat netko. Mogao bi reći: Pristajem! Na vjenčanju ja ću uzeti tvoje a ti moje prezime. A lijepe bi ga muke stajala promjena prezimena u međunarodnoj matrikuli, u kojoj se navodi završena njegova pomorska škola. Naravno, ništa o fakultetu pomorstva koji mu donosi pravi status Trećeg, pa i Drugog na svim brodovima svijeta.

Njegov Barba po materi govori – da nisi brojio dane na moru. Kreneš li moru u pohode, uzet će tvojih dana koliko hoće. Jugo kroz Otrantska vrata, ili bura. oceanske struje, pa mali i veliki el Ninno, povratak kontinentata u jedinstvenu Pangeu. Sve to znalcima su razlozi za mušičavost slane vode. More si misli svoje...

– Helo! Teld! Koling Ju! – To ga Kay vraća iz onih valova pred *Venusom*. Prvi časnik iz drugog ugla kormilarnice nešto hoće. Dobro je što on gleda u pravom smjeru a potajno prevrće snovite slike. To ne mogu zabraniti. Dapače, kad autopilot vodi brod možeš se zavaliti u udobni stolac i čak malo odmoriti oči. Ali da si budan. Dosad to nije ni jednom iskoristio. Višetjednu neispavanost tjera iz glave računanjem. Broji Magri dane. Čemu brojiti svoje. Ima ugovorenih šest mjeseci...

– Chief? Nisam vas čuo, kontam neke svoje... U smjeni ništa novo...

– Neka, Mario, neka. Došao sam iz kabine, a ona vrata su vragovi u smjeni ipak podmazali kako sam im rekao. Više ne škripu. Surfam dolje po internetu dok mi mrak ne dođe na oči. A ovdika gori, ti isto. Zaronio u tamu. Jel te stra' da nam crni vragovi ne spremaju zamku – kako nas tamo vani oteti, zarobiti, oderati naše gazde. Vole oni pucati na brod. Ali nema vijesti da su dosad upucali nekog pomorca. Do danas nisu...

Naravno da neće Žgombiću reći – uhvaćen sam u zamku koja se još zove – radostan događaj! Magra je malo trudna. Tako nekih trideset i četiri tjedna. Ako Prvi želi, može on to i točnije: danas su joj trideset i tri tjedna i pet dana. Ako je vještica točno zbrojila prva tri mjeseca svoje trudnoće. Tada kad se on u totalnom bedu ukrcao na ovaj ploveći zatvor!

Ne možeš ispustiti nikakav zvuk. Je li anatomski moguće – pri punoj svijesti progutati vlastiti jezik? Tako se osjećao kad mu je Magra rekla da je trudna.

„Hrvatiću, to je samo moj problem. Molim te ne tuli. Ti ne čuješ sam sebe? Nisi doma, nego smo u podstanarskoj sobi (kao da ne zna, neboder, peti kat, sjeverna strana, prozor s natrulom roletnom, na Krimeji) koju cimerica i ja nećemo izgubiti jer ti hysteriziraš. Sad, kad mi najviše treba smještaj jer sam tri mjeseca trudna.”

Ne! Ona mu ni u ludilu neće reći t k o je otac! Ne, kad tako bezobrazno pita! Badava mu što se vadi da nije vješt uglađenoj konverzaciji o njenoj trudnoći. Ne i ne! To se tiče samo nje. Ona ima svoj život a on svoj. Što je njemu činiti? Njegov problem. Ne pali se na studiranje pa može otići na more. Bar u Rijeci to nije frka. Lijepo će zarađivati. Nije li njemu zarada, čova, i doma na Lošinju uvijek bila na pameti? Sve samo ne knjige.

„Hrvatiću, ja i ti imamo otvorenu vezu. Tako to zovu, konjiću moj mali. To je općenito in. Kad tebe nema mjesec-dva jer su te pozvali u tunogojilište hoću li ja usred Rijeke glumiti časnu sestru? Izlazila sam s nekima koje znam s faksa...” I bla-bla o tome kako je ona samostalna cura.

Taj Žgombić postaje pravi pain in ass sa svojim piratima. Krepali svi daobog...

– Ma, tko šljivi pirate!

– I ja kažem. Ali, na postovima IBM-a... Stani! Nisi pomislil na aute? Okej. Dobro da nisi. IBM objavljuje na svom postu najnovije vijesti s međunarodne konferencije u Nairobiju. Moš mislit. Tema je kriza s piratima u somalijskim vodama. Ti da su do danas oteli četrdeset brodova.

Agencija za međunarodni trgovački promet u Kuala Lumpuru, kraćenica IBM, kapiš me? Pouzdana je u vijestima kao i oni auti.

– Hoće li sad Ship Master Ch. Marlow okrenuti brod i natrag za Kinu?

– Jezik pregrizao! Ča govoriš? Marlow je stara garda. Iz poznate pomorske familije. Oni plove morima već sto godina. O njima su pisali knjige. Gdje bi on... Mario! Brod valja upravljat uvijek naprvo. Na odredište. Uvijek!

Magra je njemu htjela naređivati – odi ploviti. Ona će sama iznijeti trudnoću. Nitko neće roditi dijete umjesto nje. Ma nemoj? To je fiziološki točno. Sve o trudnoći naučio je tijekom plovidbe guglajući na laptopu u Žgombićevoj kabini. Još 15-16 dana i dijete u Magri bit će potpuno formirano. To je – kad mu bude 36 tjedana. Mali čovjek osposobljen da se rodi.

– Mario, da te neš pitam?

– Kako ne! Izvolite – govori iz njega pametnija polovica razuma.

– Je li ti ili tvoji znaš nekog Tarabochiju? S vaših je otoka, iz Nerezina, Osora, možda iz Cresa. Pomorac, naravno. Upravitelj stroja. Ne? Plovil sam š njim. Odličan. Moreš se pouzdati u nj bolje nego u sebe.

On je negdje pročitao kako umjetna inteligencija zadugo neće moći zamijeniti onu u mozgu čovjeka. Ajde sad moja inteligenciju pročitaj tog Žgombića, koji te pita za Magrinog starog.

– Ne? Ma, da. Ja mislio, onako, svi ste vi na dva otoka kao susjedi, poznajete se. T a r a b o c h i a. Ništa ti to ne govori? Okej. Imate vi puno dobrih pomoraca, od starine. Nećeš ni ti ostati po strani...

Njega muči – čije je buduće dijete? Mora biti njegovo i Magrino. Ljetos mu je priznala, zaboravila kupiti pilule. A lijeno joj je trčati svaki mjesec k liječnici po recept. A opet Magra i ono njeno socijaliziranje s riječkim galebovima? Tvrdi da se viđala s drugima. Riječkim šminkerima koji studirajući turistiku kradu bogu dane. Zato da bi lakše ljeti lovili komade po hotelima a zimi poštene cure na riječkom korzu. Rijeka im svima materina! On hoće biti sudionik u Magrinoj trudnoći.

Naravno, ima on protuotrov za Magrine žaoke. Na primjer, što s njenim planovima udaje za starije, potkožene Talijane. Jesu li joj, otkako studira opali kriteriji? Tada ga je istjerala iz podstanarske sobe i iz svog mobitela.

Na svom faksu je pokupio (za pivo) adrese nekih pomorskih agenata. Pisao je u splitsku ispostavu Bernhard Schulte Ship Management i još nekima. Baš je objedovao u menzi kad mu je u mobitel sletio nepotpisani SMS. Za broj pošiljatelja nikad čuo. Pisalo je: „Pronađi predstavnika Kozulich maritime Ltd. U Rijeci.” Pronašao je i eto ga na *Venusu*.

Milan Žgombić ima nove obavijesti o piratima, ali da ne čuje kormilar Filipinac. Kay je ovaj tjedan u smjeni Ch. Marlowa.

– Oni otimaju brodove da sebe i svoje spasu od gladi! Bili su ribari, ali su im strane ribarice opustošile njihovo more. To ti je to. Misliš da ti koji se s kalašnjikom preko leđa penju na brodove dijele među sobom onoliku otkupninu? Brus. Imam informaciju iz prve ruke. Od našeg čovjeka!

– Ma da?

– Nego. Na webu naših novina objavilo skraćeni razgovor s prvim časnikom na otetom super tankeru *Sirius Star*. Ni nalik na nas. Možda ga i poznam. Tihomir Pavletić iz Krasice. Novinarima je opisao pirate, držali su ih na sidru dva mjeseca. Odjeveni u dronjke. Svi nose bocu zašećerene vode kao jedinu hranu. Žvaču neko lišće, betel, neka droga koja ih drži budnima dan i noć. Čisti zombiji. Posada u svakoj njihovoj barki ima ručni bacač. Vole time strašiti svoje žrtve. Zamisli da puknu kumulativnu minu u tanker, ha? Skidaju ljudima sat s ruke. Skinu ti i traperice s guzice, samo ako im se svide. Spremni na sve jer nemaju što izgubiti.

Prvi dalje prepričava sretan završetak otmice *Sirius Stara*.

– Vlasnici iz Saudijske Arabije platili su otmičarima tri milijuna dolara. Naš Pavletić kaže da je osobno vidio. Šef otmičara odmah svojima podijelio nekoliko snopova novčanica. Ostalo je jedan čamac odmah odvezao nekome na obalu. Netko, iz daljega vuče konce. Somalijske vlasti. Tako mi ti pirati sad više naliče gusarima koji su pljačkali uz privolu kraljeva. A pitam te ja, ne govori engleski, neću paniku među posadom. Bi li naši gazde dali milijun za stari *Venus* i željeznu rudaču u štivama?

– Ne znam. Ja sam novi na brodu. To bi vi bolje...

– Ne znam ni ja.

Kapetan Marlow programirao je u velikom luku izbjeći otok Sokotru i uvaljati se u Adenski zaljev bliže obalama Jemena a dalje od zloglasne piratske luke Eyl na somalijskoj obali Indijskog oceana, Prema Eylu otmičari usmjerauju svaki svoj plijen. Tri dana kasnije časnici s danskog ratnog broda *Absolon* hladnokrvno će mu pojasniti koliko je pogriješio. U tom području napadnuto je najviše brodova.

Pasatni vjetrovi gube na snazi na radost broda i posade. I nezadovoljstvo Prvog časnika. Pola dana kasnije oglosio se telefon dodatno raspoređenog promatrača na pramčanom kaštelu *Venusu*.

– Halo? Pramac – mostu. Mornar se malo dere „halo”. Slabo čuje zbog udara vjetra. Zatim izvještava: Iz pravca Sunca, desno prema brodu on vidi dvije

bijele pomične točke. Puno je bijelih kresta, kako valovi ševe jedan drugoga, pa se promatrač možda i zabunio. Ali ne! Točkice se brzo pomiču. On zato moli provjeru. Pramac – gotovo!

Vraški žustro (za pedesetogodišnjaka koji je obilno objedovao) Žgombić na zaslonu radara zumira kvadrant pučine koja je promatraču sumnjiva. Njemu iza leđa Ship Master odjednom izgovara komande:

– Isključite auto pilot! Brod na tri četvrt naprijed!... Tako drži. Brod na pola snage naprijed!... Lagano naprijed!...

Naravno! Ch. Marlow hoće izmijeniti kurs i okrenuti krmu njihove *Venerine Zvijezde* dvjema bijelim točkicama koje brzaju ekranom radara. Da ih vidi kako ga mogu naguziti dok dva propelera rigaju vodopade iza krme.

Kompjutor ispisuje cijeli stupac ubrzanja onih buhica na radaru. Dvadeset minuta kasnije već su veličine brodskih svjetlosmeđih žohara. Gmižu monitorom.

Prema planu odvratanja napadača zapovjednik će s jednim kormilarom nastojati da pirati uvijek budu na privjetrinskoj strani broda. Dalekozorom su promatrači nabrojili pet tamnih likova u svakoj barki...

Dvojica hrvatskih časnika imaju pripremiti već ranije određene ekipe mornara koji nemaju obitelj za trenutak kad Somalijci nabace velike kuke na razmu broda i počnu se penjati. Opća je procjena – dostići će *Venus* za pola sata.

– Fala svetom Jurju ča nije danas ni petak, ni trinaesti!

Marija Grazia danas broji trideset pet tjedana i dva dana.

– Mario, opet me ne čuješ? Govorin ti, sve kako smo vježbali. Ja na lijevi bok, tebi desna strana pa koga zahvate. Imate li svi rukavice, a? Okej. Svaki neka nađe komad drva, dasku od paleta. Kad nabacu kuke – mi im ih vratimo u more. Neka se zapletu u vlastite konope!

– Tako ih nećemo... A da ih pljunemo?

– Ako nećemo, onda kako smo uvježbali – svi brišemo na most a posljednji za sobom zabravljuje sva vrata. Ponovi ljudima, na engleskom, poruku iz kompanije: Don't be heroes! Možeš i na mote. Čekate da se zakače za brod i počnu penjati po konopu. Tada ih otkačite. Dok se penju, ostali iz brodice neće pucati u nas, preko leđa svojih.

Zašto on ne može izdržati stotinjak dana u zatočeništvu onih u plastičnim brodicama? Prvo što će šef Somalaca prigrabiti njima je najvrjednije, poslije otkupnine. Satelitski telefon. Svi pomorci koji su prošli tu muku izvještavaju da vođa svakog prepada milom ili silom dobije satelitski telefon. Tek tada ostali smiju u svoje čamce spuštati zavežljaje manje vrijednog plijena. Uzimaju sve što pronadu po kabinama: kazetofone, playere, mikrovalne pećnice. Neka uzmu, baš ga briga! No, bez satelitskog telefona on neće znati kako je protekao Magrin porođaj. Ono najljepše – je li dečko ili cura, čiji ima nos. Jesu li djetetu oči plave, poput njegovih.

Nije sad trenutak povjeriti dragom Žgombiću što je on smislio. Prikupio je u svojoj kabini deset staklenih i dvije plastične boce. Litrenke. U strojarnici

je namolio desetak litara benzina iz zalihe za čamce za spašavanje i još malo dizela za agregate. Dežurni inženjer želi vidjeti što će mladom časniku palube toliki benzin.

Nema vremena za igru skrivača. Oko grlića punih boca vezao je trake od svoje razderane plahte. Natapa ih dizelom. Rus je odmah shvatio.

– Molotovka? Čort tebja vazmi! Smotri parin!

Prevodi li se to kao odobravanje ili inženjer psuje i negoduje? Da, kad sve prođe, mora pitati Kaya kako on zna što su Molotovljevi kokteli. Zgrabio je dodane boce i raspoređuje ih duž preduge palube. Ni Kay ne vjeruje u letve kojima su ih naoružali. Na Lošinju ribari koriste molotovku kao paklenu osvetu susjedima koji ti opetovano krađu mreže ili premještaju vrše. Takvima slijedi u mrklini bez mjesečine molotovka u privezanu barku. A dok dođu mjesni vatrogasci...

Iz najbliže brodice tresak! Pucaju! Ne u njega. Samo to može smisliti dok on i Kay kližu rukama grubim čelikom palube. Pucali su prema dvojici kod vodenog topa na gornjoj palubi. Jesu li uspjeli zaleći? Može li on, budući da je vođa ekipe za odvratanje, nešto... Ništa!

Zveket. Velika kuka nalegla s dva kraka na ogradu. Baš gdje ju je očekivao! Oni u brodicama svikli su na brodove. Bacili su kuku tako da zakvači njihovu bitvu za konope. Posve nebitno on prepoznaje dva kraka kuke kao obične „dvanaestice”, željezo za armiranje betona.

Ma koje „dvanaestice”, treba odmah zapaliti fitilje! Kay već pali dvije boce. „Jesi li se siguran, dečko”!? Glas Magre bubnja mu u glavi. Ali, on zna – Marija Grazia mu na svoj osebujan način hoće reći: Pametno! Oprezno!

Mora se nagnuti, za tren promotriti one dolje i odmah baciti ter plamenove u ruci. Orijentir? Ona dva kraka kuke koji opasno vibriraju, ako odskoče mogli bi ga u trbuh... neće. Nešto odozdo ih nateže. Penju se!

Bacio je bocu i gleda za malim plamenim vjenčićem. Što, ako se ugasi. Sranje. Njegova molotovka tone u oblačiću pare na metar od krme plastičnjaka. Lik uz moćni vanbrodski motor okrenuo se i začuđeno gleda neobični projektil koji je promašio. Brodić vozi uz brod istom brzinom, a čovjek na užetu polako napreduje odgurujući se nogama o bok.

Gleda u njega! Je li moguće da mu se penjač čak prijateljski smiješi?. Zna li on što je molotovka?

Eto, na! I Kay promašuje. Gdje je druga boca? Skok do plamenika koji će rasprsnuti grlić boce. Bacaj, glupi konju! Ruke ga slušaju.

Njegova druga molotovka dimi na dnu barke kod nogu momka što iz nemogućeg ugla pokušava usmjeriti cijev ručnog bacača visoko prema mostu. Boca nije prasnula a druga dvojica u barci pogledavaju u žute plamičke umjesto da je šiknu u more.

U facu mu hrli teški dah vreline! Rasprsla se! Gljiva dima penje mu se u lice još brže. Nova tutnjeća eksplozija čupa ga od ograde i udara s njim o čelični

kapak najbližeg grotla. Čemu lagati, ne osjeća nikakvu bol i zna: Dolje je eksplodirao veliki tank s gorivom za vanbrodski motor brodice. Zahvatio ga je plameni oblak jer se opet nagnuo da vidi:

Crne ruke oko kojih plamte rukavi plastičnih crnih vjetrovki suludo mašu. Mašu gore njemu! Bijeli plamen raste im uz gole noge. Gledaju ga oči koje usred onog bljeska gasi tama.

Dvadeset milja kasnije, rekli su mu da je plutajuća buktinja brzo zaostala za krmom *Venusa*. Pirati u drugoj brodici obustavili su potjeru. Nisu ni pokušali spasiti kolege i velike baklje u što se pretvorio plastični čamac. Prvi časnik je potrošio dva vatrogasna aparata da pjenom ugasi veliku površinu brodske oplata u plamenu.

– Ti si idiot! – opetuje Žgombić dok mu u najbližoj kabini na palubi ispire destiliranom vodom čađu iz očiju.

– Otišle su ti obrve! Jebi ga! I sva koža s čela. Curi će ti biti puno drago kad joj ovakov dođeš doma. Eto na, i kosa! Ostalo ti kose na pola glave. Mi smo jedan od rijetkih brodova koji su odbili pirate. To moru samo oni koje je napustila pamet. Ili mladi, kojima još nije došla u glavu.

– Milane, što je s Kayem? Pustite sad pametovanje. Kay?

– Dobio je u ruku. Još jedan mudrijaš. Kad bacaš molotovku, ne gledaš za njom. Vas dvojica ste namislili da su molotovke – petarde, a? Prošlo mu je zrno kroz meso nadlaktice. Marlow je radijem dobio dečke s ratnog broda *Absalon*. Poslat će nam helikopterom doktora. Na četrdeset milja su od nas. Ti sad samo mirno. Sredit će te, je li, pravi liječnik. A kosa će ti narasti...

Sutradan su mu pričali da je kirurg s danskog kraljevskog broda uspješno spušten iz helikoptera na palubu *Venusa*. Dvije ure poslije helikopter ga je vinčem popet podigao. On to ne zna. Polusvjesno stanje drugog časnika liječnik tumači kao posljedicu šoka. Dan, dva neće dobro vidjeti jer su mu isparile sluznice u oba oka. To će također proći. Taj liječnik nema blage veze. Zatvorenih očiju vidi: tri para crnih očiju gledaju kroz njega. Vidjet će ih dugo nakon što se iskrca s *Venusa*.

Kapetan Marlow čestitao mu je na odlučnom odvrtačanju pirata. Veoma engleski pita:

– Jeste li posve sigurni da vas nismo ukrcali na brod kao specijalca jedne od onih bloody zaštitarskih tvrтки? Bolje za vas što ste sigurni, sreću ne treba često izazivati.

S naporom računa: je li Magrina trudnoća zaokružila trideset i sedmi tjedan. Prekida ga Žgombić. Interfonom pita bi li Treći došao na most uhvatiti malo friške arije. U Crvenom moru vlada bonaca.

– Što ne valja, šefe?

– Sve je pod kontrolom. – Nije dugo ustrajao u tvdnji.

Ima za njega neke vijesti. U Rotterdamu su se odjednom zabrinuli zbog završetka incidenta sa somalijskim piratima. Kompanija smatra da oko cijele

priče nikako ne treba dizati prašinu. A kad je o tome riječ, posada njihovog broda sad je veliki problem. Raznih nacionalnosti, došli odasvud na brod. I svaki će imati za radoznale uši svoju priču o tome kako su se spasili od otmičara. A priče su već krenule. Onaj danski ratni brod odaslao je izvješće o uočenoj eksploziji na piratskoj brodici u trenutku kad su se napadači pokušali popeti preko ograde *Venusa*.

Neka Treći zaviri u brodski dnevnik. Kapetan Marlow je zapisao nešto slično uz napomenu kako je požar na plovilu pirata moguće izazvan nestručnim rukovanjem oružjem kojim su napadači odlučili napasti.

– E, slušaj sad! Kad se vežemo u Vlaardingenu, dočekat će nas nizozemski novinari. Televizija. Kompanija to ne može spriječiti. Čim tim hijenama netko spomene Molotovljeve koktele, a znaš da hoće, nastaje sranje. To brine naše gazde.

– Bile su samo boce od litre s...

– Molotovke! Treći, priznato defenzivno oružje. Osiguravajuća društva ne osiguravaju ratne ili naoružane brodove, kapiš kvaku? Tu su i vlasnici tereta, jebeni žicari, koji će odmah dreknuti o povećanom riziku robe koju prevozimo samo da iznude manju vozarinu. Molotovke su zloglasne.

Žgombić je, dakako, prije dolaska danskog helikoptera preostale Kayeve i njegove Molotovljeve koktele pobacao s palube.

– Nisu Kayeve. Samo moje. Kay s tim nema veze.

Prvi ga želi zagrliti i govori, zna da je Hrvatić pravi dečko. Tako je rekao i Marlowu. No, glavonje u Rotterdamu hvata panika jer se otvara i neugodno pitanje krivične odgovornosti. Ne pirata, pirati su stradali u eksploziji svog tanka s gorivom. Istražitelji će htjeti utvrditi je li netko od posade broda u sukobu s piratima prekoračio nužnu samoobranu. U kojoj su mjeri Somalci ugrozili živote pomoraca pokušavajući otmicu. Prekoračenje nužne obrane, ako bude utuženo suci će ocijeniti kao kažnjivo. To su zasad pretpostavke, ali pravnici koji rade za kompaniju vrte sve opcije. Naravno, cilj im je prvenstveno zaštititi svakog pomorca na brodu...

Prvi časnik gleda preko pramca kao da će ugledati dobrih 260 milja udaljene egipatsku luku Ismailiju i Sueski kanal. Njemu govori:

– Vjeruj meni, najbolja opcija za tebe je da zatražiš svoje dane odmora. Imaš kakvih mjesec dana. To ti automatski pripada.

Mornara prve klase Kaya i njega prihvaća brodski agent u Ismailiji, prije nego što na brod stigne kanalski pilot. Ono, što manje prašine. Kaya će smjestiti u modernu kairsku bolnicu a njega posjesti u prvi avion do Frankfurta. Dalje nek se snalazi za let u Zagreb. Nije mali. Ima još priče. Na preporuku kapetana Marlowa kompanija će za daljnje školovanje trećem časniku gospodinu Hrvatiću isplatiti jednokratnu stipendiju u visini njegovih šest mjesečnih plaća. Time prestaju sve obostrane obveze iz njegovog radnog ugovora.

– To je opcija. Razmisli, je li, pet minuta i reci „da”. Ostalo ću ja...

Rano poslijepodne (rekao je „da”) Prvi časnik* ga opet žurno treba u kormilarnici.

– Na liniji imam Rijeku preko satelita. Pa neće vikati ovamo. Čovječe, već znaju sve o nama!! Ma, da, zove agent koji nas je ukrcavao. Hoće tebe! Ma neće on, budi pametan. Hoće te netko pokraj njega u birou. Na ti!

Zvučnik telefona prenosi Magrin glas:

– Mario? Mario! Mario! Dragi!

Prvo pitanje joj odjednom guše jecaji. Pomorac mora biti spreman na sve. Kaže Magri – voli i on nju (makar Žgombić zijeva na pol metra od njega). Službeno tumačenje Rotterdama kako je završio napad pirata mora umirit će svaku ženu. Mnogo je važnije da mu Magra kaže kako se ona osjeća u trideset i osmom tjednu.

– Dragi konjiću, mi smo dobro! Čuješ? Dobro smo beba i ja. Dobili smo djevojčicu. Preslatka je! Plave oči ima na tebe. Rodila se tjedan dana prije izračuna.

Magra ga uvjerava – beba je super, već ima 3.400 grama. Nije dobro čuo, koliko je duga. Magra još više – ona će biti super tek kad on stigne doma.

---

*Prvi časnik, zbog odlučnog odvratanja pirata promaknut je u zapovjednika tankera *Galaxy Star* u vlasništvu kompanije. Ch Marlow je zatražio zasluženu mirovinu. Mornari s *Venusa* razmješteni su drugamo.

Tema broja: JADRANSKI PRIJEPOR

Pisci hrvatskoga jezika, a pretežitim brojem baš jadranskoga zavičajnog podrijetla – dakle Jadranci, širom pak odrednicom Sredozemnici ili „učeni-je“, Mediteranci – niti smijemo niti možemo ostati nijemi pred očitim i sve učestalijim posezanjem za hrvatskim morem, za hrvatskom zemljom uopće. Nekakvo novo „komadanje“, ili „čopavanje“ komadićaka! Jadran je naš zavičaj, pa nam je zavičaj dakako i jezik kojim se služimo, a tijekom trinaest se stoljeća oblikovao u njegovu podneblju. Jadran nam je, jednostavno rečeno, sudbina: jedan je od životnih prostora na kojemu žive, na kojemu su živjeli, i na kojemu će još dugo živjeti Hrvati, odnosno govornici hrvatskoga jezika. Zato uredništvo „Republike“ svoje uvijek „drugo i drugačije“ žarišno pitanje, svoju „temu broja“, posvećuje ključnom problemu koji se danas postavlja pred svekoliki javni, ne samo politički život suvremene Hrvatske.

Za nas Hrvate problem je iskrsnuo neočekivano. Jer standardni povijesni remetitelji mira glede hrvatskoga jadranskog prostora, naši tisućljetni zapadni osporavatelji, u novim su se uvjetima hrvatske državne samostalnosti pokazali u najboljem mogućem svjetlu: nisu postavljali zahtjeve na koje inače nijedna ozbiljna nacija ne može pristati. A u prošlosti se to češće znalo događati, što je hrvatskim piscima tijekom stoljeća bio značajan intelektualni i domovinski poticaj. Od Tužaljke kneza Ivana Frankopana do Viktora Cara Emina, od Petra Zoranića i Jurja Barakovića do Vladimira Nazora, od Mavra Vetranovića do Ranka Marinkovića, Antuna Šoljana i Slobodana Novaka, hrvatski su pisci „jadransko pitanje“ nerijetko uzimali za temu, središnji problem ili objasnid-beni kontekst svojih djela. Tako će vjerojatno biti i ubuduće.

Prijepori Republike Hrvatske i Republike Slovenije glede razgraničenja na kopnu i moru poprimili su razmjere koji prijete da će bitno utjecati na suodnose dvaju povijesno tijesno povezanih naroda i zemalja. Današnje je stanje takvo da se čini kako je nakon mnogih diplomatskih poteza s jedne i druge strane kristalno jasno: hrvatska strana svoje argumente hoće iznijeti u svjetlu i pred instancijama međunarodnog prava, slovenska pak u svjetlu i unutar

instancija političkog dogovaranja. *Pobjeda prava poraz je politike, pobjeda politike poraz je prava*. Izrečeno je to u uzajamnom formuliranju pregovaračkih faktora više puta. Tu smo, dakle: „samoupravno dogovaranje“ slovenskim je oblikovateljima mišljenja bliža intelektualna praksa od podvrgavanja postulati-ma, normama i presudama međunarodnog prava, u konkretnom slučaju prava mora. Pravo mora i slovenske aspiracije u očitom su neskladu. Zato se Republika Slovenija utječe svom međunarodnopolitičkom statusu članice Europske zajednice. A u nju, čuli smo eto neki dan ključnog tumača slovenske politike, „Hrvaška“ može ući „samo preko Slovenije“! Ma zanimljivo!

Časopis „Republika“, uz stručnu i tvornu pomoć njezina sunakladnika „Školske knjige“ i jednoga od njezinih urednika, Dražena Budiše, „jadranskom prijeporu“ posvećuje svoj prostor kako bi čitateljima podastrijela sve važne sastavnice problema. Rasvjetljuju ih neposredni tumači i oblikovatelji hrvatskih stajališta. Donosimo prinose akademika Davorina Rudolfa, svojedobnog ministara vanjskih poslova i uvaženog stručnjaka za međunarodno pravo i pravo mora, te Davora Vidasa, direktora Odjela za pomorstvo i pravo mora norveškog Instituta Fridtjof Nansen iz Osla, koji je nedavno u nakladi „Školske knjige“ objavio knjigu *Zaštita Jadrana*. A ona je u cjelini posvećena našoj problematici. Uputiti nam je ovdje i na knjigu akademika Vladimira Iblera *Međunarodno pravo mora i Hrvatska*.

Držimo da izlaganja najuglednijih hrvatskih stručnjaka o problematici pomorskog razgraničenja među dvjema državama nude svakom dobrohotnom čitatelju više no jasnu sliku, u cjelini i u svakoj podrobnosti.

A. S.

Davorin Rudolf

O državnoj granici između Republike Hrvatske i Republike Slovenije

Autor izlaže genezu graničnoga spora između Republike Hrvatske i Republike Slovenije. Različita stajališta država u sporu, hrvatska nastojanja da se spor riješi pregovorima ili pred Međunarodnim sudom pravde u Haagu, uključujući angažiranje Europske komisije Europske unije da se spor povjeri na rješavanje ad hoc arbitražnome sudu.

Ključne riječi: razgraničenje, spor, Hrvatska, Slovenija, sud, Europska komisija EU.

1. Prijateljski i susjedski odnosi hrvatskoga i slovenskog naroda, posebice u područjima gospodarstva, kulture i znanosti, vuku korijene iz daleke prošlosti. Od etničkog prožimanja u graničnim područjima i obostranih migracija, Ilirskih provincija i narodnog preporoda, do osvjedočenog prijateljstva naroda u sudbonosnim vremenima za obje zemlje. U svojoj srži povijest naših odnosa prožeta je razumijevanjem, uzajamnim simpatijama i podrškama. U nacionalnoj borbi naspram germanizaciji, mađarizaciji i talijanizaciji trajno smo bili upućivani jedni na druge. Početkom listopada 1918. bilo je osnovano Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba, potom Država Slovenaca, Hrvata i Srba. Konačno, živjeli smo dugo u zajedničkim državnim tvorbama do 25. lipnja 1991.

U burnim vremenima razdruživanja ondašnjih republika u bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ), Hrvatska i Slovenija su tijesno surađivale. Krajem 1990. zajednički su predložile model konfederacije (radi izbjegavanja sukoba i suzbijanja rata), koji u Predsjedništvu SFRJ nije bio usvojen.

U svibnju i lipnju 1991. hrvatska Vlada je bila službeno ponudila plan stvaranja saveza suverenih država (*tzv. plan pet točaka*) radi mirnoga razdruživanja

članica bivše jugoslavenske federacije i izbjegavanja oružanih sukoba. Plan je bio u načelu prihvaćen u svim ondašnjim rukovodstvima nekadašnjih jugoslavenskih republika, osim u Beogradu. Bio ga je prihvatio i slovenski ministar vanjskih poslova Dimitrij Rupel, slovenski nacionalist, jedan od najglasnijih zagovarača slovenske neovisnosti.

Na osnovama toga plana, u *Deklaraciji o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske*, koju je Hrvatski sabor usvojio na dan proglašenja državne samostalnosti 25. lipnja 1991., među ostalim je kazano da će „*Republika Hrvatska uspostaviti poseban ugovorni odnos s Republikom Slovenijom, stvarajući savez dviju samostalnih suverenih država*”.

2. Nakon stjecanja neovisnosti, 1991., u prvim pregovorima sa Slovencima, u kojima sam osobno sudjelovao, razmatrali smo i dogovarali uređenje međusobnih državnih odnosa na moderan europski i demokratski način.¹ Razgovarali smo o državnoj granici² naslijeđenoj poslije raspada bivše Jugoslavije (granici koju su Hrvatska i Slovenija imale dok su bile u sastavu jugoslavenske federacije)³, bez policijskih i carinskih postaja. Jednom smo čak razmatrali mogućnost zajedničkih diplomatskih i konzularnih predstavništava u nekim stranim državama.

Ta idealna koncepcija počela se narušavati sredinom 1991. slovenskom odlukom o postavljanju osam graničnih postaja na cestama prema Hrvatskoj. Slovensko obrazloženje bilo je opravdano: mi nismo bili u stanju nadzirati svoje južne i istočne granice. Potom su počeli jenjavati intenzivni gospodarski odnosi, a izbile su i svađe oko imovinskih pitanja, različitih interpretacija hrvatskog držanja tijekom rata u Sloveniji krajem lipnja i početkom srpnja 1991., preciziranja pojedinih dijelova granice na kopnu i razgraničenja na moru⁴, štednje hrvatskih građana u Ljubljanskoj banci, upravljanja nuklearnom Krško i dr.

---

1 Pregovori o identifikiranju državne kopnene i morske granice započeli su između Republike Hrvatske i Republike Slovenije sredinom 1991., prije proglašenja državne neovisnosti. U ime hrvatske vlade pregovarao sam obavljajući funkcije ministra vanjskih poslova. U ime slovenske vlade pregovarao je ministar vanjskih poslova Dimitrij Rupel. Razgovarali smo u skladu s načelom *uti possidentis*, tj. poštovanjem granica koje su postojale u vrijeme SFRJ, imajući na umu vrlo liberalan granični režim, poput onoga u zemljama Beneluksa.

2 *Državna granica* je ploha koja siječe zračni prostor, more, podmorje, rijeke, jezera, prokope, kopno i podzemlje do središta Zemlje. Ne zemljovidima je državna granica ucrtana crta (zbir točaka) do koje seže suverenitet države. Granična crta dijeli, razgraničuje, odvaja područja dviju susjednih država; razdvaja prostore u kojima vrijede razni državni poretki.

3 Dijelovi granica Hrvatske razlikuju se po starosti. Najstarija je granica prema Mađarskoj, a oblikovala se još u X. st., potom ona prema Sloveniji, koja se većim dijelom oblikovala od X. do XIII. st., a manjim dijelom u XVI. st., te granica Hrvatske prema Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, približno od rijeke Neretve do zaljeva Boke kotorske, koja se oblikovala od XIV. do XV. st. Veliki dio granice Hrvatske prema Bosni i Hercegovini oblikovao se tijekom ratova Habsburške Monarhije i Mletačke Republike protiv Osmanskoga Carstva u XVII. i XVIII. st. Hrvatske granice u tom su se obliku manje-više održale do danas, uz nekoliko promjena. – V. Ljubo Boban, *Hrvatske granice, 1918-1992*, Zagreb, 1992., str. 7 i dr.

4 *Državna morska granica Republike Hrvatske* je ploha, na zemljovidima ucrtana crta vanjske granice njezina teritorijalnoga mora koje je široko 12 morskih milja (1 milja – 1852 m) računajući od vanjske granice *unutarnjih morskih voda* ili od kopna u smjeru pučine (tj. *gospodarskog i epikontinentskog pojasa* Republike Hrvatske).

3. Linija svađa oko državne granice dviju malih država koje su tek stekle neovisnost (povijest kazuje da se takve države nakon postizanja samostalnosti uvijek glođu međusobno jer se ne mogu ozbiljno sučeljavati s jačim i jakim susjedima) osobito je izražena 1993. i 2002.

4. Prvi put je Slovenija na službenoj razini izrazila ekstremno stajalište o morskoj granici s Republikom Hrvatskom u Memorandumu Republike Slovenije usvojenom u slovenskom parlamentu (Državnom zboru) 7. travnja 1993. U tome se aktu, među ostalim, kaže:

„Republika Slovenija se zauzima za očuvanje cjelovitosti Piranskog zaljeva (Savudrijskog zaljeva – op. autora) pod svojim suverenitetom i jurisdikcijom i za izlaz u otvoreno more na temelju dopuštenih kriterija međunarodnoga prava te uvažavanje specifične situacije Republike Slovenije.”

„Republika Slovenija polazi od stajališta da je Piranski zaljev primjer sui generis, koji nalaže isključivo uvažavanje povijesnog naslova i drugih posebnih okolnosti i odlučno odbacuje uporabu kriterija crte sredine koja bi u slučaju Piranskog zaljeva za Republiku Sloveniju značila nepravedno i beživotno rješenje i bila potpuno u suprotnosti s povijesnim i stvarnim stanjem u Piranskom zaljevu.”

„Republika Slovenija... smatra da je potrebno, u skladu s načelom pravednosti i uzimajući u obzir institut posebnih okolnosti, povući granicu s Republikom Hrvatskom tako da bi se teritorijalno more Republike Slovenije barem na uskom odsjeku doticalo s otvorenim morem Jadrana. Izlaz u otvoreno more omogućio bi Sloveniji nastavak nesmetanog ostvarivanja međunarodnopravne slobode ribolova u otvorenome dijelu Jadranskoga mora i sprječavao mogućnost nastanka novih ribolovnih incidenata.”

5. Godine 2002. hrvatska je Vlada odbacila parafirani nacrt ugovora o granici koji su bili dogovorili predsjednici vlada, Ivica Račan i Janez Drnovšek, jer je u jednome svojem dijelu bio usuprot hrvatskome Ustavu.⁶ Hrvatska, naime, nije mogla prihvatiti odricanje od neprijeporno hrvatskog državnog teritorija (teritorijalnoga mora) u „koridoru” (Slovenci su ga nazvali „dimnik”), površine 46,4 četv. km.⁷

6. Zaredale su ribarske svađe u Savudrijskome zaljevu i eskalirali slovenski zahtjevi i pravno neutemeljeni jednostrani zakonski akti slovenskoga Parlamenta i Vlade o zalaženju u hrvatske morske i podmorske prostore (progla-

---

5 U pregovorima o granici i u odnosima s Hrvatskom Slovenija je do 2001. zastupala stajališta izražena u Memorandumu od 7. travnja 1993. Odstupanja su u nacrtu sporazuma o granici Račan – Drnovšek (2001.), koji je ponudila slovenska strana, jer je Hrvatskoj bio „dopušten” uzak pojas mora uz obalu Savudrije u Savudrijskome zaljevu.

6 Pismo predsjednika hrvatske Vlade Ivice Račana predsjedniku slovenske Vlade Janezu Drnovšku 3. rujna 2002.

7 Taj nacrt sporazuma nikada nije potpisan, nije stupio na snagu, pa nema nikakve pravne važnosti. Ima, međutim, političku važnost, pa je najslabija točka u hrvatskoj poziciji glede razgraničenja sa Slovenijom.

šenje slovenske zaštićene ekološke zone 2005. i ribolovnoga mora 2006.). I kako obično u takvim prilikama biva, užgale su se i na jednoj i na drugoj strani nacionalne i političke strasti, posebice u Sloveniji, granično pitanje je podignuto na visoku političku razinu, a u takvoj galami razboriti glasovi se ne čuju.

Posebice je uočljivo stalno eskaliranje slovenskih zahtjeva koji, primjerice, na moru grubo zalaze u područja u kojima Republika Hrvatska ima suverenitet ili ostvaruje suverena prava i jurisdikciju. Slovensko stalno inzistiranje na suverenitetu u cjelokupnome morskom području Savudrijskoga zaljeva, Zakon o zaštićenoj ekološkoj zoni (2005.) i Uredba o slovenskome ribolovnome moru (2006.), izrazi su slovenskih teritorijalnih pretenzija prema hrvatskim područjima, usuprot osnovnom načelu međunarodnoga prava o poštovanju teritorijalne cjelovitosti država, sadržanom u Povelji Ujedinjenih naroda i drugim važnim međunarodnim političkim i pravnim aktima.

Dojam je da pravno neutemeljeni i politički neprihvatljivi slovenski zahtjevi eskaliraju usporedno s hrvatskom popustljivošću u rješavanju spornih graničnih pitanja. Analiza dosadašnjih pregovora kazuje da su dobra volja i geste hrvatskih vlada u rješavanju spornih pitanja polučili u hrvatsko-slovenskim odnosima negativne učinke. Primjerice: prijedlozi o neproporcionalnoj podjeli Savudrijskoga zaljeva (prema diplomatskoj noti od 12. lipnja 1998., koja je uručena Ministarstvu vanjskih poslova Slovenije, oko dvije trećine Savudrijskoga zaljeva trebalo je pripasti Sloveniji, trećina Hrvatskoj), slobodan prolazak slovenskih trgovačkih i ratnih brodova kroz hrvatsko teritorijalno more (odreknuće od prava na intervenciju hrvatskih organa vlasti i ako brod krši hrvatske propise o neškodljivome prolasku), pristanak da morsko područje za ribolov slovenskih ribara uz hrvatsku istarsku obalu bude šest puta veće od cjelokupnoga slovenskoga mora mjereno od crte sredine na sjever⁸, prihvaćanje u Istri granice na Kanalu Sv. Odorika umjesto na prirodnome koritu rijeke Dragonje⁹ i dr. Slovenska strana ih je tretirala kao izraz slabosti i popuštanja Hrvatske.

7. Najdrastičniji primjer slovenskoga pravno i politički nedopustivog ponašanja je ignoriranje granice na brdu Geri (u blizini Karlovca). Zaposjednuće vojarnje na tome brdu, u kojoj su od raspada bivše SFR Jugoslavije do danas pripadnici policijskih i oružanih snaga Republike Slovenije, a koja je na neprijeporno hrvatskome državnome teritoriju, jedinstveni je čin vojne okupacije stranoga teritorija u Europi od strane jedne države članice Ujedinjenih naroda i Europske unije.

---

8 Prema Sporazumu o pograničnoj suradnji iz 1977. Ta se odredba u sporazumu ne primjenjuje, jer Slovenija nije bila pristala da se morsko ribolovno područje mjeri od „crte sredine“ (crte na kojoj je svaka točka jednako udaljena od najbližih točaka na obalama).

9 Da je kojim slučajem taj prijedlog bio prihvaćen, Hrvatska bi Sloveniji prepustila područje površine 3.965 četv. km.

8. Granični hrvatsko-slovenski spor je pravne naravi (valja ga, stoga, riješiti na osnovama međunarodnoga prava), a ne političke, premda smo, naravno, svjesni činjenice da svi granični sporovi imaju i svoju političku dimenziju.¹⁰

9. Vodeći političari s obje strane granice redovito govore o dobrim namjerama svojih vlada, strateškom partnerstvu, o tome kako ćemo jednoga dana biti zajedno u integriranoj Europi bez granica, Europskoj uniji u kojoj je sada Slovenija, pa su razmirice i sukobi nepotrebni. Nažalost, osim retorike, pravih pomaka u odnosima između Hrvatske i Slovenije glede konačnoga utvrđivanja državne granice nema.

10. Naravno, međusobni odnosi Hrvatske i Slovenije izuzetno su važni i korisni, prije svega za obje naše države. Godišnja trgovinska razmjena prelazi milijardu dolara, u Hrvatskoj godišnje ljetuje oko milijun Slovenaca, brojni Hrvati zimuju u Sloveniji, zaključili smo oko četrdeset dvostranih ugovora, pogranična suradnja je pravno uređena bolje negoli ona koju predlaže EU, dovršava se cesta Ljubljana-Zagreb i dr. Najveća komparativna prednost je u susjedstvu, činjenici da su Hrvatska i Slovenija geografski naslonjene jedna na drugu, imaju sličnu zajedničku povijest, jezici su nam bliski. Ako govorimo razgovijetno, ne treba nam prevodilac. Ukratko: osuđeni smo na susjedstvo i istinski prisnu suradnju.

11. Je li moguće izaći iz hrvatsko-slovenskoga začaranoga kruga graničnih razmirica, blokada, nesuglasica i nesporazuma, a da ne trčkaramo po stranim metropolama sa žalbama i uzajamnim optužbama? Da ne raspirujemo animozitete prema „južnjacima” s jedne strane i „janezima” s druge strane?

Naravno da je moguće.

12. Valja poći od dokumenata koji su u Hrvatskoj i Sloveniji doneseni na dan stjecanja neovisnosti i državne samostalnosti 25. lipnja 1991.

U *Ustavnoj odluci o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske*, koja je usvojena u Hrvatskom saboru 25. lipnja 1991., u točki V. istaknuto je:

„Državne granice Republike Hrvatske su međunarodno priznate državne granice dosadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u dijelu u kojemu se odnose na Republiku Hrvatsku, te granice između Republike Hrvatske i Republike Slovenije, Bosne i Hercegovine, Srbije i Crne Gore u okviru dosadašnje SFRJ.”

U *Deklaraciji o proglašenju suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske*, koja je usvojena u Hrvatskome saboru također 25. lipnja 1991., među ostalim se kaže:

„Ovom Ustavnom odlukom sadašnje granice Republike Hrvatske postaju državne granice prema drugim republikama i susjednim državama dosadašnje SFRJ.”

---

¹⁰ Slovenija smatra da je spor politički, a ne pravni, pa ga valja riješiti izravnim pregovorima, političkim posredovanjem, ili – ako se spor povjeri pravosudnome tijelu – primjenom „načela pravičnosti” (zanemarivanjem za obje države obveznih normi međunarodnoga prava).

„Republika Hrvatska priznaje puni suverenitet i međunarodnopravni subjektivitet novim državama koje nastaju razdruživanjem SFRJ u okviru postojećih granica SFRJ, kao i u postojećim međusobnim granicama utvrđenim dosadašnjim Ustavom ili međusobnim dogovorima na demokratski način.“

Prilikom osamostaljenja, Republika Slovenija je također priznala granice novostvorenih država, koje su naslijeđene nakon razdruživanja u SFRJ.

U točki II. *Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije* (osnovnog pravnog akta o samostalnosti države Slovenije), koju je slovenska Skupština usvojila 25. lipnja 1991., kazano je:

„Državne granice Republike Slovenije su međunarodno priznate državne granice dosadašnje SFRJ s Republikom Austrijom, s Republikom Italijom i Republikom Mađarskom u dijelu u kojemu te države graniče s Republikom Slovenijom, te granica između Republike Slovenije i Republike Hrvatske u okviru dosadašnje SFRJ.“

13. Nepovredivost granica koje su stekle Hrvatska i Slovenija nakon raspada bivše Jugoslavije, potvrdile su i sve važne međunarodne institucije.

U mišljenju od 11. siječnja 1992. Arbitražne komisije (poznate pod nazivom *Badinterova komisija*, prema prezimenu predsjednika francuskoga Ustavnog suda Roberta Badintera), koja je bila osnovana u okviru ondašnje Međunarodne konferencije o Jugoslaviji, o međunarodnim granicama novih država istaknuto je ovo:

„Demarkacije između Hrvatske i Srbije, ili između Srbije i Bosne i Hercegovine, ili, možda, između ostalih susjednih neovisnih država, moći će se mijenjati jedino slobodnim i međusobnim sporazumom. Ako se ne dogovori suprotno, prijašnje granice dobivaju svojstvo granica zaštićenih međunarodnim pravom... To je zaključak kojemu vodi načelo poštovanja teritorijalnoga statusa quo. Nikakva promjena postojećih granica i crta razgraničenja postignuta silom ne može proizvesti pravne učinke...“

U mišljenju Arbitražne komisije od 11. siječnja 1991. o međunarodnom priznanju Slovenije od strane Europske zajednice (današnje unije), među ostalim je kazano:

„Republika Slovenija je obveze poštovanja nepovredivosti teritorijalnih granica preuzela već u Deklaraciji o neovisnosti 25. lipnja 1991., a to je ponovila i u svojem zahtjevu za priznanje 19. prosinca 1991. Njezine su granice određene točkom II. 'Osnovne ustavne povelje' od 25. lipnja 1991., bez promjena postojeće granice.

Republika Slovenija uz to naglašava da nema nikakvih teritorijalnih sporova s državama ili republikama s kojima graniči (Hrvatskom).“

Na temelju izjava Hrvatske i Slovenije i mišljenja Arbitražne komisije, Europska zajednica, zajedno s državama članicama, priznala je Hrvatsku i Sloveniju 15. siječnja 1992.

14. Hrvatska i Slovenija su izričito preuzele obveze poštovanja teritorijalne cjelovitosti drugih država i mirnog rješavanja sporova i prilikom učlanjenja u Ujedinjene narode i druge važne međunarodne organizacije.

Na temelju tih stajališta Hrvatska i Slovenija su zapravo preuzele obvezu *identificiranja* državne granice (a ne utvrđivanja nove granice). Jedini kriterij za tu identifikaciju jest – zatečena, tj. naslijeđena granica. Samo na spornim mjestima mogu se primijeniti različiti kriteriji utvrđivanja granice, poput etničkoga, katastarskog, povijesnog, kriterija prirodnih granica i sl. Valja istaknuti tu činjenicu, jer je krajem 2008. slovenska Vlada blokirala pregovore Hrvatske o ulasku u Europsku uniju, navodeći da je Hrvatska različitim internim dokumentima (zakonima, zemljovidima, izjavama i sl.) donesenim nakon stjecanja neovisnosti 1991. prejudicirala državnu hrvatsko-slovensku granicu. Taj je navod neutemeljen zbog valjana prigovora političkih analitičara da se nikakvim kasnije donesenim aktima ne može prejudicirati nešto što je zatečeno, naslijeđeno (u najvećemu dijelu kopnene hrvatsko-slovenske granice utvrđeno).

15. Kopnena granica između Republike Hrvatske i Republike Slovenije duga je 670 km. Osim u Istri, gdje je hrvatsko-slovenska granica utvrđena tijekom Drugoga svjetskog rata i nakon Londonskoga memoranduma 1954. na temelju etničkoga načela, jedna je od najstarijih u ovome dijelu Europe.¹¹

Tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća identificirano je oko 664 km te granica, od hrvatsko-slovensko-mađarske tromeđe do donjega toka rijeke Dragonje u Istri (ostalo je neutvrđeno samo 6 km kopnene granice). Granicu su pomno utvrdili, takoreći metar po metar, zajedno hrvatski i slovenski eksperti. Hrvatska tako ustanovljenu granicu prihvaća, Slovenija ne (u sektorima na području južno od Dragonje, selima Mlini – Škrilje, Bužin i Škodelin, zatim u sektoru Snježnik, Bijela Krajina – Sekulići i u području rijeke Mure).

16. U spornome području donjega toka rijeke Dragonje Hrvatska smatra da granice teče prirodnim koritom rijeke Dragonje do njezina utoka u more, a Slovenija drži da je katastarska granica južno od Kanala Sv. Odorika ujedno i državna granica (na nekim mjestima ta je granica 200 – 300 m južno od Kanala).¹² Slovenija, zapravo, priznaje, da je granica na rijeci Dragonji, u njezinu prirodnome koritu, ali tako povučenu granicu smatra „nepravdenom”.

---

11 Nakon pripojenja Istre Hrvatskoj i Sloveniji 1943. prvi put je „granica” između hrvatskoga i slovenskog područja u Istri naznačena dogovorom predstavnika slovenskoga i hrvatskog (istarskoga) partizanskoga pokreta u istarskome mjestu Mali, 10. veljače 1944., kao crta razgraničenja aktivnosti i nadležnosti dvaju partizanskih pokreta. Ta je granica potom potvrđena u ožujku 1944., na sastanku u Semiču koji je organizirao partizanski Znanstveni inštitut, te u drugim pravnim dokumentima. Nakon poslijeratnog razgraničenja između bivše Jugoslavije i Italije obavljeno je i razgraničenje između Hrvatske i Slovenije u Istri, i to prema etničkom načelu. Granice su korigirane 1956., kada je u kotaru Buje nekoliko naselja pripojeno Sloveniji.

12 Slovenija nikada nije dostavila Hrvatskoj zemljovide s ucrtanom granicom južno od Kanala Sv. Odorika.

U slovenskoj „*Beloj knjizi o meji med Republiko Slovenijo in Republiko Hrvatsko*” (Ljubljana, kolovoz 2006.)¹³ piše:

„Prva etnička podjela tijekom Drugoga svjetskog rata (u Istri – prim. autora) nastupila je na temelju zaključka koji su nepromišljeno i bez uvažavanja dotadašnjih povijesnih, gospodarskih i kulturnih okolnosti, zbog očito vojnooperativnih razloga usvojili predstavnici pokrajinskih i vojnih vlasti 1947. Taj je zaključak podijelio jedinstveno istarsko okružje na dva dijela. Ta je podjela prvi put ucrtala granicu tako da je prerezala Piran i njegovo zaleđe na dva dijela: na kotar Kopar s gradovima Kopar, Izola i Piran te na kotar Buje, koji je osim Novigrada i Umaga uključivao katastarske općine Savudriju i Kaštel. Ta se primarna podjela nastavila i nakon ukidanja Slobodnoga Teritorija Trsta (STT) i nakon priključivanja čitavoga teritorija bivšoj Jugoslaviji 1954. Ponovna je podjela preuzela određene granice iz 1947. godine, a da se nitko nije upuštao u ocjenu osnovanosti, primjerenosti ili čak pravilnosti takvoga razgraničenja.

Podjela nije prouzročila samo prijelaz većega teritorija u drugu državu nego je posljedično utjecala i na sve teškoće koje se posljednjih godina pojavljuju u Piranskoj zaljevu. U nastavku postupka rješavanja pitanja granice Slovenija ima sve potrebne osnove i obrazloženja za to da se rješenje nađe i uvažavanjem konteksta nedavne nepravedne podjele.”

Nakon osamostaljenja 1991., privremena granica je uspostavljena na Kanalu Sv. Odorika (s jedne i druge strane Kanala postavljene su policijske i carinske postaje).

17. Kada je riječ o granici na rijeci Dragonji, Hrvatska se oslanja na pravilo međunarodnoga prava: ako rijeka postupno mijenja svoj tok i granica se mijenja. Ako, pak, rijeka naglo promijeni svoj tok, granica ostaje na starome mjestu (u napuštenome ili isušenome riječnome koritu).¹⁴ Pošto je Kanal Sv. Odorika, kakav je danas, sagrađen tek 1953.-54. godine, granica je ostala u

---

¹³ Knjigu je objavilo slovensko Ministarstvo vanjskih poslova sredinom 2006. i podijelilo akreditiranim diplomatskim predstavnicima u Ljubljani (sažetak je objavljen na engleskome „*White paper on the border between the Republic of Slovenia and the Republic of Croatia*”). Sadržaj se može podijeliti u dva dijela: u prvome su dijelu stajališta i zahtjevi Republike Slovenije o teritorijalnome izlazu Slovenije u otvoreno more i suverenitetu nad Savudrijskim zaljevom, a u drugome stajališta i zahtjevi za revizijom dogovorene i utvrđene kopnene hrvatsko – slovenske granične crte na razini eksperata. Knjiga je važna jer izražava službena stajališta Slovenije u sporu o razgraničenju s Hrvatskom.

¹⁴ Takvo gledište zastupaju svi važniji pisci iz područja međunarodnoga prava: Calvo Ch., *Le droit international théorique et pratique*, 3. izd., Paris, Guillaumin et Cie éd., 1880, str.385; Winiarski, B., „Principes généraux du droit fluvial international”, *Recueil des cours*, sv. 45-III, 1933, 80-81; Cavaré, L., *Le droit international public positif*, sv. 1, Paris, Pedone, 1951, str.271; Shroeter, F., „Les systèmes de délimitation dans les fleuves internationaux”, *Annuaire français de droit international*, sv. XXXVIII, 1992, str. 968 i 972; Bluntschli, J. C., *Das moderne Völkerrecht der civilisirten Staaten als Rechtsbuch dargestellt*, 3. izd., Nördlingen, 1878, str. 181; Martens, F. v., *Völkerrecht. Das internationale Recht der civilisirten Nationen*, sv. 1, Berlin, 1883, str. 347-348; Seidl Hohenveldern, I., „Die Staaten”, u: Neuhold, H., Hummer, W., Schreuer, C. (ur.), *Österreichisches Handbuch für Völkerrecht*, sv. 1., 2. izd., Wien, 1991, str. 138.

prirodnome koritu.¹⁵ Slovenija, pak, smatra da je osnovni kriterij za utvrđivanje granične crte katastarska granica (prema slovenskim izvorima nekadašnja granica k.o. Sečovlje).

18. Za bivše Jugoslavije na moru su postojale različite granice nadležnosti pojedinih institucija, primjerice lučkih kapetanija, policijskih i vojnih organa. Jasno utvrđenih međurepubličkih granica nije bilo, pa hrvatsko-slovensku morsku granicu valja utvrditi dvostranim sporazumom. Tu se stajališta Hrvatske i Slovenije bitno razlikuju. Hrvatska zahtijeva da se razgraničenje obavi na temelju važećega međunarodnoga prava, u skladu s praksom država, povlačenjem „crte sredine” ili „ekvidistancije” (jednako udaljene od obala dviju država), a Slovenija inzistira na suverenitetu nad cjelokupnim akvatorijem Savudrijskoga zaljeva i zahtjevu za „izlazom” u otvoreno more, zapravo morskim (teritorijalnim) koridorom koji će spojiti slovensko teritorijalno more s međunarodnim morskim područjem na izlazu iz Tršćanskoga zaljeva. Te razlike u stajalištima su ostale do danas.

19. Ako države nisu u stanju postići dogovor o razgraničenju teritorijalnih mora, privremen ili trajan, obvezne su spor riješiti mirnim putem – prema članku 33. Povelje Ujedinjenih naroda – pregovorima, anketama, posredovanjem, mirenjem, arbitražom, sudskim rješavanjem, obraćanjem regionalnim ustanovama ili sporazumima ili pomoću drugih mirnih sredstava prema vlastitome izboru. Hrvatsko – slovenski pregovori o granici su iscrpljeni (nakon 18 godina dogovora na različitim razinama), bez uspjeha je posredovao 1999. bivši američki ministar obrane William Perry. Ostao je, prema tome, za rješavanje spora – sukladno obvezama iz Povelje Ujedinjenih naroda i kogentnim normama općega međunarodnoga običajnoga prava – sud. Termin „sud” valja razumijevati tako da obuhvaća svako nepristrano međunarodno pravosudno tijelo, primjerice Međunarodni sud pravde u Haagu¹⁶, Međunarodni tribunal

---

15 Neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata Dragonja je dva puta, u jesen 1945. i na proljeće 1946. poplavila dolinu i onemogućila proizvodnju soli, tada strateškog proizvoda. Suočena s uzastopnim poplavama nova je vlast odlučila poduzeti hidrotehničke zahvate kako bi riješila problem. Zadatak je povjeren hrvatskim stručnjacima Nikoli Vekariću, tadašnjem direktoru riječke Vodogradnje, i sveuč. prof. Božidar Eklju, direktoru Istarske vodoprivredne zajednice. Dva su stručnjaka zaključila da je najbolje produbiti postojeći ali zapušteni prokop. Projekti (prof. Ekla za STT) su izrađeni u zagrebačkom poduzeću Hidroprojekt, zemaljskom projektnom zavodu za regulacije i melioracije. Radove je u svibnju 1948. započelo izvoditi riječko poduzeće Vodogradnja. Nadzor radova obavio je Đuro Jany, šef Vodoprivrednog odjeljka u Rijeci. Investitor radova bila je Uprava za vodoprivredu Narodne Republike Hrvatske. Radovi su završeni u jesen 1952. Novi odvodni kanal, prema Eklju, tek je tada nazvan kanal sv. Odorika. Budući da je bio kraći i bliži morskoj obali od prirodnog toka Dragonje, s vremenom je preuzeo „ulogu” glavnoga riječnog kanala.

16 *Međunarodni sud pravde* je glavni sudski organ UN-a. Ima 15 stalnih sudaca koje biraju na 9 godina Opća skupština i Vijeće sigurnosti UN. U sadašnjoj postavi Suda nema državljana Hrvatske ni Slovenije. Sporove rješava na temelju međunarodnoga prava. Do sada je taj Sud riješio sporove o granici, teritoriju ili o suverenitetu između pedesetak država. Presuda je konačna, temelji se na međunarodnome pravu, nema prava žalbe. Izvršenje presude u krajnjoj crti jamči Vijeće sigurnosti UN. Hrvatska je zadnjih godina davala prednost tome Sudu u pregovorima o rješavanju sporova o granicama sa susjedima.

za pravo mora u Hamburgu¹⁷, Stalni arbitražni sud u Haagu¹⁸ ili *ad hoc* arbitražu¹⁹.

U presudi spora između Kanade i Sjedinjenih Američkih Država glede granice u zaljevu Maine (12. listopada 1984.) Međunarodni sud pravde je istaknuo:

„Niti jedno morsko razgraničenje između država kojih su obale sučelice ili se granice ne može jednostrano izvršiti samo jedna od tih država. To se razgraničenje mora tražiti i postići sporazumom, a nakon pregovora vođenih u dobroj vjeri i u istinskoj namjeri da se dođe do pozitivnoga ishoda. Ako unatoč tomu takav sporazum ne bude ostvarljiv, razgraničenje se mora izvršiti pribjegavanjem trećoj strani koja ima neophodnu nadležnost.” – *I.C.J. Reports, 1984.*, p. 299, para. 112.

Pravila koja je Sud naveo za razgraničenja na moru važe općenito za utvrđivanje međudržavnih granica, dakle i za granice na kopnu.

20. U kolovozu 2007. na Bledu su dvojica premijera, hrvatski Ivo Sanader i slovenski Janez Janša, načelno dogovorili da granični spor riješi Međunarodni sud pravde u Haagu.²⁰ Na osnovi toga dogovora bila je osnovana Mješovita hrvatsko – slovenska komisija radi izrade nacрта pristatne pogodbe (*kompromisa*), specijalnoga sporazuma na temelju kojega se Sud proglašava nadležnim i započinje parnične radnje.

21. Budući da sam vodio hrvatski dio Mješovite komisije mogu kazati da smo se bili primakli konačnome rješenju. Složili smo se s pravosudnom institucijom (prihvatili smo Međunarodni sud pravde, veliko vijeće ili malo vijeće od 5 članova), predmetom spora (Sud će utvrditi morsku granicu i graničnu crtu na spornim točkama na kopnu koje navedu stranke u sporu, odlučan dan za granicu je zatečeno stanje 25. lipnja 1991.). Jedino pitanje oko kojega se nismo složili bio je slovenski zahtjev da Sud presudi spor prema načelu *aequo et bono*, koji se najčešće prevodi kao „pravičnost”.

Na ovome mjestu valja mi pojasniti da se „načelo pravičnosti”, na koje mu inzistira Slovenija, u doktrini tumači tako da pravosudno tijelo – ako ga

17 *Međunarodni tribunal za pravo mora* osnovan je na temelju Konvencije UN o pravu mora. Ima 21 suca koji su izabrani na 9 godina. Sjedište je u Hamburgu. Sporove rješava na temelju međunarodnoga prava (Međunarodne konvencije UN o pravu mora iz 1982.).

18 *Stalni arbitražni sud* je osnovan Haškom konvencijom od 29. srpnja 1899. i potvrđen Haškom konvencijom od 18. listopada 1907. Osnovan je stalan Ured toga Suda (*Bureau international de la Cour permanente d'arbitrage*) sa sjedištem u Haagu. Taj Ured je zapravo jedino stalan. Sud se sastoji od popisa mogućih arbitara. Svaka država stranka haških konvencija stavlja na popis sudaca najviše četiri svoja člana. Sam Sud ne rješava sporove, već pruža mogućnost strankama u sporu da s popisa toga Suda biraju arbitre prema svojoj želji i da se služe pravilima arbitražnog postupka utvrđenim u Konvenciji iz 1899.

19 Pravosudno tijelo koje sačinjavaju arbitri (suci) koje najčešće imenuju stranke u sporu za konkretan predmet (spor). Donosi odluku na temelju međunarodnoga prava koja obvezuje stranke.

20 Hrvatska Vlada je 30. rujna 2005. donijela Odluku o rješavanju pitanja razgraničenja državne granice na moru između Republike Hrvatske i Republike Slovenije pred nepristranim međunarodnim pravosudnim tijelom.

obje strane u sporu izričito ovlaste – može presuditi spor ne primjenjujući međunarodna pravna pravila koja stranke obvezuju (međunarodne ugovore, međunarodnopravne običaje i dr.), već onako kako smatra oportunističkim, pogodnim u konkretnome predmetu. Od 1920. do danas Međunarodni sud pravde nikada nije bio ovlašten presuditi neki spor na temelju načela *ex aequo et bono*, pa nema ni presude koja bi mogla služiti bilo kao presedan, bilo kao primjer takva presuđivanja.

22. Prije zadnjeg zasjedanja Mješovite komisije u Šmarjetskim toplicama u Sloveniji, u siječnju 2009., nova slovenska Vlada s premijerom Pahorom (zamijenila je prijašnju vladu premijera Janeza Janše) odbacila je blebski dogovor Sanader – Janša iz 2007., raspustila Mješovitu komisiju usprkos protivljenju hrvatske strane i blokirala pregovore Hrvatske s Bruxellesom o učlanjenju naše države u EU, jer da Hrvatska raznim dokumentima (pravnim aktima, crtežima, zemljovidima i sl.) koje je uporabila u pregovaračkom postupku tobože „prejudicira” konačno utvrđivanje hrvatsko – slovenske državne granice.

23. Temeljna zamisao koja je nas iz Hrvatske vodila u raspravama u Mješovitoj hrvatsko – slovenskoj komisiji bila je: državnu hrvatsko – slovensku granicu valja urediti onako kako je razgraničenje obavila velika većina država u svijetu, tj. na temelju međunarodnoga prava koje obvezuje Hrvatsku i Sloveniju (Konvencije UN o pravu mora iz 1982. i Ženevske konvencije o teritorijalnome moru i vanjskom pojasu iz 1958.²¹). Ako granica nije pravedno povučena, trajno je vrelo nesuglasica među susjednim državama, pa i izvor sukoba (u povijesti su zabilježeni brojni oružani sukobi i ratovi zbog razgraničenja obavljenog u prilog jedne države).

24. Pošto je Slovenija blokirala pregovore Hrvatske s Europskom unijom o učlanjenju naše zemlje u tu političko-gospodarsku integracijsku cjelinu, u granični hrvatsko – slovenski spor, umiješala se početkom 2009.²² Europska komisija EU, najprije s ponuđenim *dobrim uslugama*, kasnije s *nacrtom sporazuma o arbitražnome sudu*. Hrvatski prijedlog da obje države, Hrvatska i Slovenija, izjave da nikakvi akti doneseni nakon 25. lipnja 1991. ni na koji način ne utječu, niti mogu utjecati na konačnu graničnu crtu između dviju država, Slovenija nije prihvatila. Slovenska politička elita, posebice Vlada, uporno zahtijevaju da se granični spor riješi političkim sredstvima (političkim dogovorom bez uvažavanja obveznih pravila međunarodnoga prava), a ne na sudu. Uzdaju se u EU načelo solidarnosti: članice EU su dužne podržati sta-

---

21 *Konvencija Ujedinjenih naroda o pravu mora* je najvažniji ugovor u području međunarodnog prava mora koji je danas na snazi. Usvojena je na Trećoj konferenciji Ujedinjenih naroda o pravu mora, 1973.-1982. Stupila je na snagu 1994., obvezuje Hrvatsku i Sloveniju. *Konvencija o teritorijalnome moru i vanjskom pojasu* donesena je na (prvoj) Ženevskoj konferenciji UN o pravu mora, 1958. I danas je na snazi, obvezuje Hrvatsku i Sloveniju.

22 Europska unija se prije nikada nije miješala u granična pitanja svojih članica. U pismu od 29. rujna 2006. hrvatskoj ministrici vanjskih poslova visoki predstavnik EU Javier Solana je napisao: „Neriješeni bilateralni sporovi, uključujući granična pitanja, nisu u nadležnosti Unije.” Države članice EU imaju više od dvadeset graničnih sporova bilo međusobno, bilo s državama izvan Unije. Među ostalim, Slovenija se ućlanila u EU a da prethodno nije bila riješila granični spor s Hrvatskom.

jališta i zahtjeve Slovenije u graničnome sporu s Hrvatskom bez obzira na to jesu li politički racionalni i utemeljeni na pravu.²³ Većina država članica EU (među inima Francuska, Švedska i Republika Češka) nije sklona podržati takav zahtjev Slovenije.

U svibnju 2009. Hrvatska je u cijelosti prihvatila nacrt sporazuma o arbitražnome sudu, koji je bila ponudila Europska komisija EU.²⁴ Prema tome nacrtu arbitražni sud bi odlučio o *državnoj granici* na temelju međunarodnoga prava, a o *graničnome režimu* (plovidbi, preletu zrakoplova, ribolovu i sl.), na temelju međunarodnoga prava, načela *equity* i dobrosusjedskih odnosa. Europska komisija je taj nacrt ponudila prema načelu „uzmi ili ostavi”. Slovenija nije prihvatila ponudeni nacrt, već je ponudila dopune (među ostalima, primjenu načela *ex aequo et bono*). Drugim riječima, nacrt EK je odbila. U trenutku dok pišem ovaj članak (početak lipnja 2009.), ne zna se kakav će biti daljnji razvoj događanja.

25. Zadnjih godina su hrvatski državni vrh, hrvatska javnost, posebice znanstvenici i stručnjaci, jedinstveni u stajalištu da hrvatsko-slovenski granični spor valja riješiti onako kako su svoje granične sporove do sada rješavale i riješile gotovo sve države u svijetu: miroljubivo, na načelima međunarodnoga prava, pred neovisnim međunarodnim pravosudnim tijelom. S državnim teritorijem se ni na koji način ne može trgovati. Naposljetku valja kazati i ovo: države ne mogu mijenjati svoje susjede. A susjedi su osuđeni na trajnu suradnju, toleranciju, međusobno razumijevanje i prijateljstvo. Mi u Hrvatskoj to znamo.

---

23 To je slovensko stajalište izrazio nekadašnji ministar vanjskih poslova Dimitrij Rupel u ljubljanskom dnevniku „Delo” (7. svibnja 2009.): „U početku želim zapisati rečenicu koja je ključna za sve naše rasprave: Slovenija je članica Europske unije, a Hrvatska nije članica EU. Kada Hrvatska pregovara s EU, pregovara i sa Slovenijom. Slovenija i EU jedno su, a Hrvatska je drugo... Slovenija je članica EU i EU mora automatski biti na strani Slovenije. Umjesto da se s prijedlozima trudi Olli Rehn (povjerenik EK za proširenje EU – op. autora), s njima bi se morala potruditi Slovenija. Zapravo bi Rehnovi prijedlozi morali biti napisani u Sloveniji i Rehn bi im morao dodijeliti autoritet EU.”

24 Nacrt nije pogodovao Hrvatskoj. Umjesto haškoga Međunarodnoga suda pravde predviđena je *ad hoc* arbitraža, neke formulacije su dvojbene i sl. Prihvaćen je, međutim, jer je u Bruxellesu kazano da je to zadnji prijedlog EU za rješavanje graničnoga spora između Hrvatske i Slovenije i – ako ga obje države prihvate – odmah bi se deblokirali pregovori Hrvatske o uclanjenju u EU.

SAŽETAK

O državnoj granici između Republike Hrvatske i Republike Slovenije

Izložena je geneza hrvatsko–slovenskoga spora u razgraničenju na kopnu i moru, počam od stjecanja neovisnosti dviju država (1991.) do danas. Izložene su osnovne razlike u stajalištima. Slovenski zahtjev za stjecanjem suvereniteta nad cjelokupnim akvatorijem u Savudrijskome zaljevu i za koridorom koji će spojiti slovensko teritorijalno more s međunarodnim morem izvan Tršćanskoga zaljeva i hrvatski, da se spor povjeri Međunarodnome sudu pravde u Haagu (ili nekom drugom međunarodnom pravosudnom tijelu) koji će donijeti presudu na osnovama međunarodnoga prava. Slovenija je, inzistirajući na svojim zahtjevima, blokirala pregovore Hrvatske s Bruxellesom o ulasku u EU. Na kraju autor navodi nastojanje Europske komisije EU da hrvatsko–slovenski granični spor riješi ad hoc arbitražni sud.

ABSTRACT

On the state border between the Republic of Croatia and the Republic of Slovenia

The paper considers the genesis of the Croatia – Slovenia dispute over their land and maritime borders, beginning with the time when the two Countries obtained their independence (1991) until the present time. It puts forward the basic differences in their views. Slovenia claims sovereignty over the entire maritime zone in the Savudrija Bay and the Corridor that will be established to connect Slovenia's territorial sea with the international sea outside the Trieste Bay. Croatia, on the other hand, claims that the dispute should be entrusted to the International Court of Justice in The Hague (or any other international judicial authority), which will bring the decision in compliance with the international law postulates. Slovenia insists upon its claims and has blocked the negotiations between Croatia and Brussels concerning Croatia's accession to the EU. In the end, the author points out the efforts of the European Commission of the EU invested to resolve the Croatia – Slovenia dispute by an ad hoc Court of Arbitration.

Davor Vidas

Jadransko more

(Govor na predstavljanju knjige „*Hrvatsko-slovensko razgraničenje – međunarodno pravo je crta ispod koje se ne ide*”, u Ilirskoj dvorani u Zagrebu, 22. travnja 2009.)

Dame i gospodo!

Knjiga koja je danas pred vama doista nema osobito velik broj stranica. No ipak, ona je pripremana i pisana u razdoblju od gotovo pet godina.

Moguće je da tanje knjige imaju i svoju praktičnu stranu. U današnjem tempu života, takve knjige imaju nešto bolje izgleda da ih se – stigne cijele pročitati...

Što se tiče ranijih razdoblja, možda nam i one pružaju neku utjehu. Povijest prava mora zna za jednu podjednako tanku knjigu. Ta je knjiga objavljena prije točno 400 godina, u proljeće 1609. Napisao ju je Hugo Grotius. Naslov joj je bio *Mare Liberum* („Sloboda mora”, odnosno „Slobodno more”). Tom su knjigom s nevelikim brojem stranica, međutim, postavljeni temelji prava mora – temelji na kojima ono počiva i danas. Temelji ne moraju biti opsežni, ali moraju biti čvrsti.

Za knjigu koju danas predstavljamo moramo se nadati da njezina aktualnost ipak neće opstati daljnjih 400 godina... Tema joj je aktualna odveć dugo, gotovo punih 18 godina, i ponekad se čini kao da kraja te aktualnosti nema na horizontu. No ipak, danas predstavljamo knjigu za koju se moramo nadati da će njezina glavna tema, otvoreno pitanje razgraničenja između Hrvatske i Slovenije, biti aktualna – što kraće vrijeme!

Ali se isto tako moramo nadati – i ne samo nadati, već štoviše djelovati, nastojati – da podnaslov ove knjige bude sve aktualniji. Važnost međunarodnog prava za položaj Hrvatske moramo sve jasnije i sve bolje uviđati, sve glasnije i sve šire isticati.

Mi ovdje govorimo o pitanjima koja su od osobitog interesa i velike važnosti za Hrvatsku. Pri tome ne mislim samo na taj, tako akutan granični spor. Riječ je o mnogo širim i mnogo složenijim pitanjima.

Posljednjih smo godina svjedoci sve većih i većih pritisaka na Jadran. Svjedoci smo sve ozbiljnijeg dovođenja u pitanje prava što ih Hrvatska ima na Jadranu. Ta su prava, kao i njihovo ostvarenje, zaštićena međunarodnim pravom. Ali to ne znači da govorimo o inzistiranju na pravima koja bi bila sama sebi svrhom. Mi govorimo o pravima koja osiguravaju same temelje položaja Hrvatske kao zemlje.

I.

Položaj Hrvatske na Jadranu, te njezina primorska i pomorska obilježja, sežu u davnu povijest i trajno određuju Hrvatsku kao zemlju i Hrvate kao narod. Ta su obilježja Hrvatske toliko snažno naglašena, da ih se dobro vidi iz svih centara moći današnjice.

Već i letimičan pogled na geografsku kartu pokazuje da je Jadran more duboko uvučeno u europsko kopno. Tu Hrvatska pod svojom suverenosti drži čak 6278 kilometara obalne crte, računajući i onu oko više od tisuću otoka. To je 75 posto duljine svih jadranskih obala. Važno je redovito naglašavati duljinu te razvedene i, za sada, još ipak očuvane obale. Jer, dogodi li se veća ekološka katastrofa na moru, Hrvatska je ta koja će snositi krupne posljedice. Pri tome treba misliti na svaki pojedini kilometar obale. Sve je to važno ne samo iz ekonomskih i ekoloških, nego i iz demografskih, povijesnih, pa i estetskih i raznih drugih razloga.

Važno je, isto tako, uvijek gledati gdje se ta obala nalazi. Ona je na istočnoj strani Jadrana, kojoj u zaleđu gravitira više razvijenih zemalja. Neke od tih zemalja bez vlastite su morske obale. „Dionice” geopolitičke vrijednosti hrvatske jadranske obale time se dižu do visokih iznosa.

Očuvana obala i čisto more su danas, za širu inozemnu javnost, dominantna obilježja prepoznatljivosti Hrvatske kao zemlje. Istodobno se na tom prostoru isprepleću krupni geostrateški interesi, koji bi, osim probitaka, mogli sobom donijeti velike rizike za hrvatsku obalu i more. Stoga Hrvatska doista mora znati odgovarajuće postupati.

Jer, ima li, čak i procentualno, išta značajnije što će Hrvatska sutra unijeti u Europsku uniju, od tih 6278 kilometara obale i otoka, te pripadajućeg mora?! Dok će drugo unositi u promilima, ovdje je riječ o značajnim postocima, čak i u europskim razmjerima. Europski povjerenik za pomorstvo i ribarstvo više

je puta naveo podatak prema kojem zemlje Europske unije imaju ukupnu obalnu crtu od oko 68.000 km. Prema tome, hrvatski bi dodatak od skoro 6300 kilometara obale i za Europu mogao biti velik i značajan.

Zato je, prije svega na razini politike, osobito važno da Hrvatska ne djeluje ili misli tek *lokalno*, nego da sve više uviđa svoj položaj – i u regionalnim i u europskim, pa čak i u globalnim parametrima. Njezina politika mora biti vođena i usmjeravana mnogo više strateški i dugoročno-planski, umjesto dnevno-taktički i kratkoročno.

II.

Hrvatska je kao zemlja po svojoj relativnoj snazi *mala* – ali je ona po svojem položaju na Jadranu *važna*. Taj temeljni nerazmjer, koji je već do sada osjetila, Hrvatska će sve više uviđati – a mnogi će se potruditi da joj u tome pomognu. Moramo biti svjesni toga da se krupni interesi s obzirom na Jadran, najblaže rečeno, ne podudaraju nužno s onima što ih ima Hrvatska, sa svojom dugačkom, važno smještenom jadranskom obalom. Zato je Hrvatska i nedavno nailazila, a i ubuduće će nailaziti, na teškoće, pa i na krizne situacije na svojem međunarodnom putu.

Iz svih tih razloga, Hrvatska mora sama sebe početi mnogo jače doživljavati kao mediteransku zemlju. Ona mora početi uviđati, štoviše, „nametati” na međunarodnoj razini, svoje sredozemno obilježje.

U svemu tome, kad teškoće nastupe, za hrvatsku je politiku s obzirom na Jadran ključno znati što je balast koji se s broda smije bacati, žrtvovati da bi se plovilo dalje – a što sačinjava osnovnu konstrukciju samoga hrvatskoga broda.

Prava Hrvatske na Jadranu; međunarodno dogovorene i legitimne mjere zaštite Jadrana i očuvanja njegovih resursa; zahtjev za jednakopravnošću i vladavinom prava; zahtjev za određivanjem hrvatskih granica na moru temeljem međunarodnog prava – sve su to nužni dijelovi tog hrvatskog broda, a ne balast koji se u oluji može, dapače, smije, odbaciti.

Odbacuje li te ključne elemente, Hrvatska će u međunarodnoj politici ploviti nošena tek snagom nailazećih valova i promjenama smjera vjetrova, a ne više svojim postavljanjem jedara. Ona će, drugim riječima, gubiti manevarski prostor koji joj njezin važan položaj na obali Jadranskoga mora inače može omogućiti. Takvu plovidbu jedna izrazito pomorska nacija sebi ne smije dozvoliti. Kad zapušu jaki vjetrovi, ona mora znati postavljati – a ne tek spuštati jedra!

III.

Budućnost Hrvatske jest u Europskoj uniji. No Hrvatska tu budućnost neće osigurati odustajanjem od svojih prava na Jadranu. Nedvojbeno je tek da bi Hrvatska na taj način bitno oslabila svoj položaj na Jadranu, a da za uzvrat nema nikakvih jamstava, što bi time postigla na putu prema Uniji.

Za hrvatske je političare u ovom trenutku ključno uvidjeti da je najveća snaga međunarodnog položaja Hrvatske upravo u geostrateškoj važnosti jadranskog prostora – važnosti hrvatske jadranske obale i otoka, i pripadajućeg mora, koje ona ima pravo i dužnost zaštititi.

U sadašnjoj je situaciji zato potrebno jasno uvidjeti da je hrvatski narod opredijeljen za Europu, ali i za primjenu hrvatskih prava na Jadranu. Za primjenu koja uvažava prava i legitimne interese drugih, ali pri čemu je međunarodno pravo – a ne tek politička snaga – ključni vrijednosni kriterij.

Takvo opredjeljenje hrvatskog naroda sadrži mandat za odgovorno i promišljeno, štoviše strateško vođenje i proeuropske i jadranske politike – uvijek na temelju međunarodnog prava i načela jednakopravnosti. Drugim riječima, onako kako to proklamira i sama Europska unija, čijom bi punopravnom (a ne tek formalnom) članicom Hrvatska jednoga dana željela – i trebala – postati.

IV.

Hrvatsko je ime neraskidivo vezano uz jadransku obalu, otoke i more. Ono je tu, prije skoro tisuću godina, uklesano i u kamenu ploču – u Baččansku ploču – i u njoj je ostalo do današnjeg dana. A danas je Hrvatska, kao samostalna zemlja, u cijelom svijetu prepoznata po svojoj jadranskoj obali i moru. Po važnosti tog prostora, Hrvatska može biti važna i u svijetu međunarodne politike. U kojoj će mjeri ona to biti, to uvelike ovisi o Hrvatskoj samoj.

Jadranski je prostor, bez sumnje, kičma međunarodnog položaja Hrvatske. Ali ujedno i glavna odrednica njezina identiteta u svijetu – zemlje danas svuda prepoznate po kristalnom moru i tisuću otoka rasutih u njemu. Desetak ili petnaestak minuta nije dostatno za iscrpno opisivanje važnosti, ali ni za ocrtavanje ljepote svega toga. Potrebne bi bile tisuće i tisuće minuta. No, ponekad treba biti dovoljna i samo jedna. Jer i jedna minuta mora biti dostatna za ono ključno. Za ono što je pred nama; što bi trebalo biti pred nama.

Mi danas moramo klesati činjenice o položaju i pravima Hrvatske na Jadranu – ne više u kamenu, ali niti samo ostavljati ih lako promjenljivim političkim odlukama. Mi smo odgovorni za to da činjenice o položaju i pravima Hrvatske na Jadranu klešemo u svijesti hrvatskog naroda.

U niz je prijelomnih razdoblja, pa i u najtežim trenucima, hrvatska intelektualna elita u ključnim pitanjima uspijevala dotaknuti, probuditi svijest široke javnosti. Ne treba ići daleko u povijest. Prije samo četiri desetljeća je „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika” pokazala da papir – da svijest – na dulje staze može biti jača i od kamena i od politike.

Danas je Hrvatskoj potrebna nova svijest – jasna svijest o njezinu položaju na Jadranu. Odgovornost je na hrvatskim intelektualcima – na znanstvenicima i stručnjacima, na znanstvenim i stručnim institucijama – da tu svijest artikuliraju u nepobitnim činjenicama: jasno, utemeljeno i istinito!

V.

Iz svih tih razloga, zaključio bih ove kratke napomene jednim prijedlogom. Prijedlogom da se pristupi izradi jedne nove deklaracije – *Deklaracije o položaju i pravima Hrvatske na Jadranu*.

Kada danas predložimo da se izradi takva *deklaracija o položaju*, to više ne trebamo raditi kao opreku, nego kao potporu političkim čimbenicima. I isto tako, danas takve prijedloge ne moramo iznositi u tajnosti. Danas se tek moramo nadati što većoj javnosti. Javnosti o tome kolika je važnost i kakav je domašaj položaja i prava Hrvatske na Jadranu.

A taj će položaj i ta prava, kad se sve sagleda i zbroji, moći osigurati samo jasna svijest hrvatskog naroda.

Abeceda protupravnosti

(Komentar objavljen u *Vjesniku* pod uredničkim naslovom: „Strah od pravnog rješenja”.)

U vrijeme pregovora o slovenskom članstvu u Uniji, a temeljem činjenice da ta zemlja ima tek pokoji industrijski ribarski brod, nešto brodice i nekoliko desetaka čamaca, Europska komisija je smatrala da će učlanjenje Slovenije u EU imati zanemarive posljedice za Zajedničku ribarsku politiku Unije. Grdno se prevarila. Jer Slovenija, danas članica EU-a, osim što je u Uniju unijela dodatnih 45 kilometara obalne crte, često svesrdno propagira pitanja ribarstva, i mora uopće. Na jednom prilično lokalnom i marginalnom slučaju, ona uspijeva tu vrstu promidžbe činiti uz gotovo planetarnu buku. Tako ni do autora ovih redaka prva vijest o slovenskoj odluci o proglašenju triju njezinih ribolovnih zona, „A, B i C”, nije došla iz *Glasa Istre* ili *Primorskih novica*, nego kao vijest BBC-ja, prosljeđena iz New Yorka, iz zgrade Ujedinjenih naroda.

Zona A obuhvaća more cijeloga Piranskog zaljeva. To su, prema toj novoj uredbi, sada unutrašnje morske vode, gdje bi Slovenija, dakle, imala potpunu suverenost. No, u toj su maloj vali obale otprilike do polovice hrvatske, a od polovice dalje slovenske. Ali bi sada tu u slovensku državnu suverenost zadirao, recimo, onaj tko sjedi bilo gdje na hrvatskoj obali vale, ako mu je i jedna noga u moru. Jer je tu morska voda koja je, odlukom na domaćoj političkoj sceni Slovenije, postala do posljednje kapi slovenska. Političko-stručnom terminologijom, taj se koncept zove „cjelovitost Piranskog zaljeva”. I u izravnoj je suprotnosti s temeljnim odredbama Konvencije UN-a o pravu mora.

Druga ribolovna zona Slovenije je, po novome, Zona B. Tu je sada, piše u slovenskoj uredbi, njezino teritorijalno more. Iz nekog Sloveniji poznatoga pravnog temelja, ta se zona proteže sve do tzv. točke T-6, daleko i od Piranskog zaljeva i od obala Slovenije, ali zato pred hrvatskim obalama, čak do visine Umaga (45°25'N). Osim protezanja spora daleko izvan samog zaljeva, time se zapravo želi na mala vrata potvrditi (i proširiti) koncept nazvan „pravo na izravni teritorijalni izlaz na otvoreno more”. Na stranu očita pravna neutemeljenost „dimnika”, moglo bi ga se možda pokušati pravdati praktičnim razlozima za zemlju koja ne može izravno na pučinu, a ima jednu od velikih sjevernojadranskih luka, Kopar. No, „izlaz” na otvoreno more ne vodi tim putem. Naime, još prije godinu dana u primjenu je stupila regulacija što ju je na prijedlog jadranskih država, uključujući i Sloveniju, prihvatila Međunarodna pomorska organizacija. Riječ je o sustavu usmjerene i odvojene plovidbe, koji se odnosi na brodove svih zastava (i slovenskih), a određuje da oni prema luci Kopar plove s prolaskom bliže hrvatskoj obali, a iz luke Kopar – kroz talijansko teritorijalno more (vidjeti kartu 19. na str. 269*).

Drugim riječima, Slovenija „izlaz” u otvoreno more može ostvariti samo prolaskom kroz talijanske vode! U protivnom bi tom „autocestom na moru” uz hrvatske obale plovila – u kontrasmjeru. I ugrožavala sigurnost plovidbe. Takvu je regulaciju, uostalom, i sama supredložila, vodeći se praktičnim razlozima, a ne imaginarno-političkim.

Na kraju, Slovenija je proglasila još i ribolovnu Zonu C. Ta se proteže duboko pred hrvatskom obalom i više je u sferi zannstvene fantastike nego ozbiljne rasprave. No ipak, u izravnoj je suprotnosti s Venecijanskom deklaracijom o održivom ribarstvu na Sredozemlju, kojom je Europska komisija naglasila potrebu koordiniranoga i dogovornog proglašenja takvih zona nakon studenog 2003.

Nedavno je bivši slovenski predsjednik izjavio da bi izlazak Slovenije i Hrvatske sa sporom o razgraničenju pred međunarodno pravosuđe bila „kapitulacija politike”. No, to je mnogo bolje od kapitulacije prava i, nadasve, zdravog razuma. I zato je u pravu sadašnji slovenski predsjednik kad dosljedno izjavljuje da bi dvije države trebale taj spor riješiti pred međunarodnim pravosuđem. Ali vremena za tu opciju više nije ostalo puno. Slovenija će za dvije godine preuzeti predsjedanje Europskom unijom. A egzotična politika kojom, osim domaće javnosti, sada već pomalo uveseljava i međunarodne krugove, tada joj neće biti na čast. Tako, iz niza razloga, i unatoč strahu od pravnog rješenja pred međunarodnim sudom, drugog puta više nema.

Vjesnik, 11. siječnja 2006.

---

* u „Republici” na str. 77.

Kojim putem do izlaza na otvoreno more?

Nebrojeno smo puta u proteklih petnaestak godina čuli zahtjev Slovenije, prema kojemu bi ona imala izravni, „teritorijalni izlaz” na otvoreno more. Istina, pojam „izlaza” u kontekstu razgraničenja na moru stran je terminologiji Konvencije UN-a o pravu mora. No, osnovni učinak te sugestivne riječi i nije pravne nego perceptivne naravi. Svojom semantikom ona lako proizvodi dojam o zatvorenosti Slovenije na moru ako joj se takav „izlaz” ne omogući.

Ako se ipak nismo voljni prepustiti podlijeganju takvoj percepciji, onda se moramo zapitati o svrsi tog „izravnoga teritorijalnog izlaza na otvoreno more”; o njegovim međunarodnopravnim temeljima; o putu koji vodi do „izlaza”; i napokon o tome je li se tko na tom putu ispriječio na takav način da protupravno „zatvara” Sloveniji izlaz na otvoreno more. Ili, naprotiv, Slovenija već uživa nesmetan izlaz na otvoreno more? Drugim riječima, na preostalim nekoliko stranica moramo se pozabaviti razlučivanjem percepcije od stvarnosti, kao i razlikovanjem želja odnosno politički izraženih zahtjeva od onoga što Sloveniji pripada temeljem međunarodnog prava.

Čemu bi, dakle, na moru trebao služiti „izlaz”? Unatoč egzotičnosti tog izraza u kontekstu razgraničenja prema međunarodnom pravu mora, ipak se je teško oteti dojmu da bi spominjanje takvog pojma u osnovi trebalo podrazumijevati zahtjev za omogućivanjem nesmetane plovidbe. Dakako, na more se s kopna otiskuje prije svega u svrhu plovidbe i pomorske trgovine, kao i ribolova, te se zatim morem kreće, a time iz raznih pravnih režima na moru „izlazi” i „ulazi” te kroz njih prolazi – brodom.

Na koji je način Slovenija do sada argumentirala svoj zahtjev za „teritorijalnim izlazom na otvoreno more”? Argumenti su se tijekom posljednjeg desetljeća i pol ponešto mijenjali i dopunjavali, no osnovna im je težnja ipak ostala ista: dokazati opravdanost temelja tog slovenskog „izlaza”. Tako se u Memorandumu Slovenije iz 1993. godine, uz pozivanje na načelo pravednosti i posebne okolnosti, u prilog zahtjevu za izlazom navodilo „preživljavanje slovenskog naroda” i „pravo komuniciranja sa svijetom” što bi izlaz na otvoreno more omogućio – a u tu bi svrhu granicu s Hrvatskom na moru trebalo povući tako da bi se „bar na uskom odsjeku” teritorijalno more Slovenije „doticalo s otvorenim morem Jadrana”.¹ S vremenom je pozivanje na načelo *pravednosti* sve češće zamjenjivano pozivanjem na *pravo* Slovenije, navodno naslijeđeno od bivše Jugoslavije. Tako se potkraj 1999. počelo tvrditi, i nadalje se tvrdi, da je Slovenija u Jugoslaviji imala izlaz na otvoreno more pa ga u međuvremenu nije mogla izgubiti, nego da je to „stečeno pravo” teritorijalnog izlaza ostalo

---

1 Vidjeti „Memorandum o Piranskom zaljevu” što ga je slovenski parlament usvojio 7. ravnja 1993., prenesen u: V. Ibler, *Međunarodno pravo mora i Hrvatska*, Zagreb: Barbat, 2001., str. 553-554. U tom je dokumentu Slovenije također navedeno kako ona „spada u skupinu tzv. geografski prikraćenih zemalja koje zbog svojeg geografskog položaja ne mogu proglasiti vlastite gospodarske pojase”; a time dakako niti imati zaštićenu ekološku zonu kao ni epikontinentalni pojas. U međuvremenu je, međutim, Slovenija u potpunosti promijenila pristup.

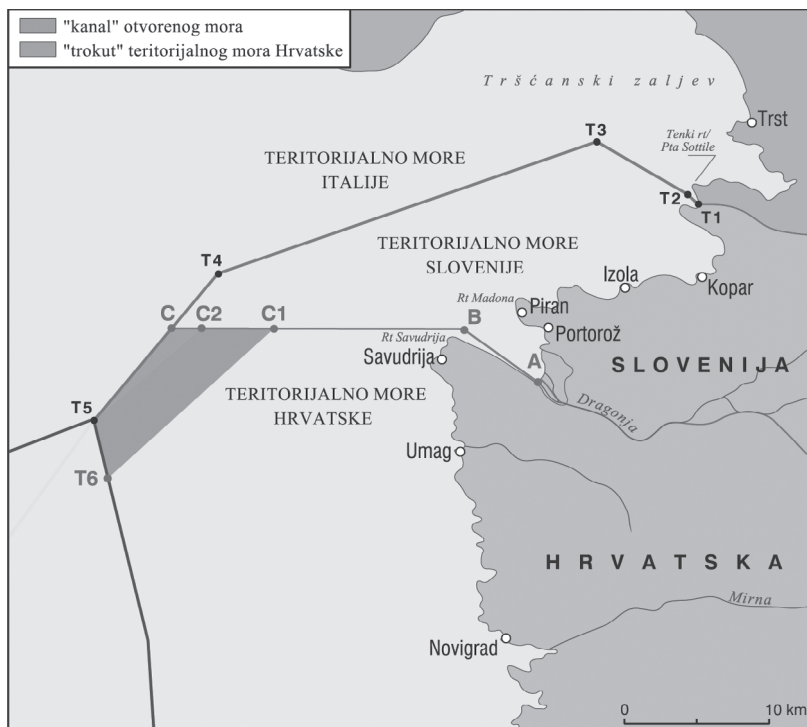
očuvano za Sloveniju i nakon raspada Jugoslavije.² Koncept sukcesije pokazao se plodnim teoretskim tlom, prije svega kao mogućnost zaobilaženja odredbi međunarodnog prava mora o ključnom značenju položaja i konfiguracije obale za stjecanje suverenosti i suverenih prava na moru. Praćenjem takve inovativne koncepcije, zahtjev za izlaz u novije je doba još dodatno radikaliziran tvrdnjom o dopiranjima teritorijalnih prava Slovenije do jedne zamišljene točke na moru (T-5 Osimskog ugovora, odnosno T-01 Sporazuma o razgraničenju epikontinentalnog pojasa iz 1968), a pozivanjem na navodnu slovensku sukcesiju spomenutog sporazuma iz 1968. A kako na taj način „naslijeđeni” epikontinentalni pojas Slovenije ne bi bio „čardak ni na nebu ni na zemlji”, ponudio se logički izveden zaključak da se teritorijalno more Slovenije stoga zapravo proteže sve do točke T-5. Tako se zahtjev Slovenije na izlaz u otvoreno more u novije doba počeo tumačiti dedukcijom: „... ako Slovenija ima epikontinentalni pojas, onda ima i teritorijalni izlaz na otvoreno more”.³

Umjesto daljnjih komentara takvog doista osebjunog pristupa pravu mora, jedno ključno pitanje zavrjeđuje pozornost: Kojim bi putem trebao voditi taj „izlaz” Slovenije na otvoreno more? Prema onome što već desetljeće i pol ustrajno ističe slovenska politika, put do „izlaza” u otvoreno more trebao bi biti s ove, nekoć jugoslavenske strane osimske granice na moru. Kako je, međutim, Hrvatska jedna o dviju država sljednica Osimskog ugovora iz 1975. godine, čiji se čl. 2. odnosi na razgraničenje teritorijalnih mora između Italije i bivše Jugoslavije, put tog slovenskog izlaza bi nužno, barem u nekom svojem dijelu, vodio kroz hrvatsko državno područje, tj. presijecao njezino teritorijalno more jer se ono dotiče osimske granice na moru. Budući da Slovenija kategorički traži izravni, teritorijalni izlaz, to znači da s puta treba „skloniti” dio teritorijalnog mora Hrvatske. A time bi, osim gubitka dijela državnog područja, pod znak pitanja bila dovedena jedina sadašnja granica između državnih područja Hrvatske i Italije – ona kojom se razgraničuju teritorijalna mora tih dviju zemalja duž dijela osimske granične crte! Pri tome bi status tako „odsječenog” dijela teritorijalnog mora Hrvatske bio ne samo jedinstven u svijetu nego i upitne pravne i praktične održivosti kao dio njezina državnog područja.

No, unatoč tome, upravo takav mogući „put do izlaza” jest opisan u parafiranom tekstu o razgraničenju iz 2001. godine, koji je s vremenom postao poznat pod također sugestivnim nazivom „sporazum Drnovšek – Račan” (premda nije riječ o sporazumu nego o nacrtu za koji je, parafima dvoje službenika u ministarstvima vanjskih poslova odnosnih zemalja, a ne parafima tadašnjih premijera Račana i Drnovške, potvrđeno da je riječ o konačno usklađenoj radnoj verziji – no na kojoj nema potpisa, a još manje ima ratifikacije tog sporazuma, čime bi on postao pravno obvezujući).

2 Dokument pod nazivom *Odgovor Republike Slovenije na Odgovor Republike Hrvatske o Stajalištima Republike Slovenije o određivanju granica na moru između Republike Slovenije i Republike Hrvatske*, od 8. studenog 1999.

3 *Bijela knjiga o granici između Republike Slovenije i Republike Hrvatske*, Ljubljana: Ministarstvo vanjskih poslova Republike Slovenije, 2006. (str. 11 slovenskog izvornika i str. 13 prijevoda na engleski jezik).

Karta 1

*Predloženi izlaz Slovenije na otvoreno more prema parafiranom tekstu
tzv. "sporazuma Drnovšek – Račan" iz 2001. godine*

Kako se u tom tekstu opisuje „put” Slovenije do „izlaza” na otvoreno more? Karta 1. prikazuje tako zamišljeni izlaz Slovenije. Premda u samom tekstu pod suptilnijim nazivom „dodir”, to je put koji se nadovezuje na crtu razgraničenja što, nakon izlaza iz Piranskog zaljeva, oko rta Savudrija (kod točke B) naglo mijenja smjer i skreće ulijevo (tj. zapadno, sve do točke C). Pri tome na zamišljenim točkama C-1 i C-2 dolazi do novoga naglog skretanja, ali sada prema jadranskoj pučini (tj. istočno), i to u obliku „kanala” otvorenog mora (poznatog i pod nazivom „dimnik”, odnosno dimnjak), koji bi se pružao uz hrvatsku obalu Istre, otprilike od geografske širine rta Savudrije pa do Umaga, tj. do točke T-5 (i dodatne točke T-6). Tako bi dvije, na karti nacrtane točke na moru, C-1 i C-2, poslužile kao „vratnice” morskog izlaza Slovenije prema svijetu, vodeći ju tamo između točaka T-5 i T-6.

Hrvatska je, međutim, odbila potpisati sporazum koji bi sadržavao takve odredbe (a kamoli ratificirati ga), pa je često navođeni „sporazum Drnovšek

– Račan” time zapravo ostao tek konačni, radno usklađeni nacrt teksta sporazuma, parafiran od strane dvoje nižerangiranih državnih činovnika te bez službenog navođenja mjesta i datuma „sporazuma”. Budući da je tako propala mogućnost postizanja pravno valjanog sporazuma, uporno se nastoji stvoriti ne samo percepcija o navodnoj hrvatskoj nevjerodostojnosti s obzirom na međunarodne sporazume nego i o tome kako Hrvatska nastoji Sloveniju „zatvoriti”, onemogućiti joj „izlaz” na otvoreno more.⁴ A posljedice toga mogle bi, prema navodima u slovenskoj Bijeloj knjizi, predstavljenoj u drugoj polovici lipnja 2006., zvučati doista dramatično:

„Slovenija bi ‘zatvorenošću’ počela gubiti svoju povijesnu, kulturnu i gospodarsku povezanost s narodima i državama Jadranskoga i Sredozemnog mora.”

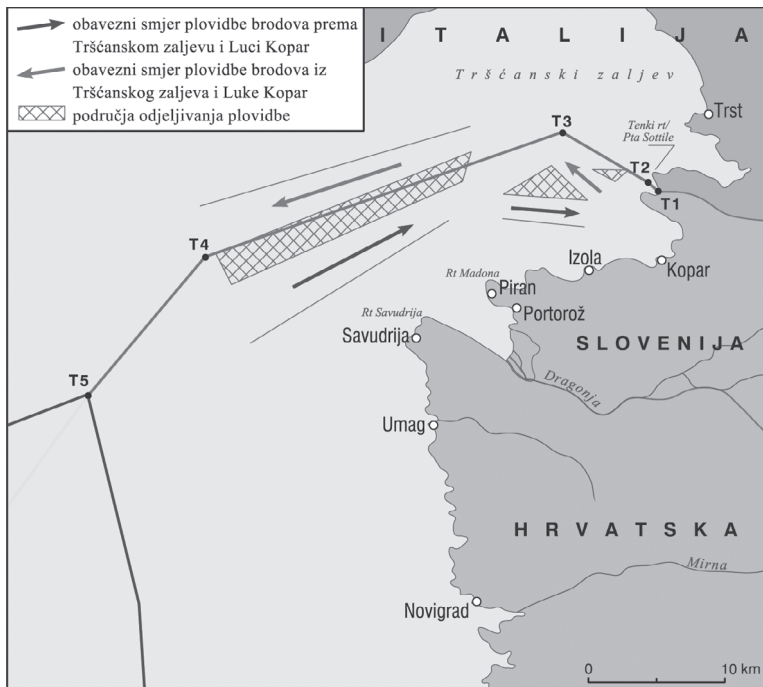
Takav će način predstavljanja stanja stvari, dakako, naići na izraze razumijevanja mnogih koji ocjenu te situacije, iz ovih ili onih razloga, ne mogu razbistriti stvarnim podacima i činjenicama. Tako su, npr., *The New York Times* i *International Herald Tribune* u srpnju 2006. svojim čitateljima objasnili kako Hrvatska, zahtijevajući razgraničenje po sredini Piranskog zaljeva, onemogućuje Sloveniji odgovarajući prolaz do međunarodnih voda, a što je važno zbog Luke Kopar, jedine slovenske trgovačke luke.⁵ Ni Bijela knjiga Ministarstva vanjskih poslova Slovenije ne propušta naglasiti kako je „teritorijalni izlaz Slovenije na otvoreno more važan i zbog pomorskoga prometa u Luku Kopar i iz nje (što posljedično utječe na njezin gospodarski razvoj)”.

No, kako stvari stoje – u stvarnosti? Put do „izlaza u otvoreno more” tu se odjednom pokazuje negdje drugdje. A dramatične posljedice „zatvorenosti”, odnosno hrvatskog neomogućivanja uređenja izlaza Slovenije na otvoreno more, umjesto da su dokumentirane nepovoljnim trendom prometa Luke Kopar, bivaju naprotiv pobijane stvarnim podacima. Luka Kopar iz godine u godinu bilježi sve veći promet, a najnovija je, hvalevrijedna vijest ta da je u 2006. godini pretovareno rekordnih 14 milijuna tona tereta, što je za gotovo 5 milijuna tona više od pretovara te luke i 2001. – tj. u godini kad se je, propašću dogovaranja između Drnovšeka i Račana, Hrvatska našla „na putu” izlaza Slovenije na otvoreno more.⁶ Sadašnji promet Luke Kopar je ujedno gotovo trostruko veći od prometa te luke u 1990. godini, dakle u vrijeme kad je, još u sastavu Jugoslavije, Slovenija navodno uživala „teritorijalni izlaz na otvoreno more”, a u luci se pretovarivalo samo nešto više od 5 milijuna tona tereta na godinu (a 1991. i 1992. i manje od toga). No, svaka od posljednjih nekoli-

4 Vidjeti komentare Vladimira Iblera, „Nije istina da Slovenija nema ‘izlaz’ u otvoreno more” (*Vjesnik*, 3. listopada 2005.) i „Slovenija zahtijeva nešto što već ima” (*Vjesnik*, 4. listopada 2005.).

5 Vidjeti članak pod naslovom „A Balkan Border Dispute is Nonviolent but Nettle some”, *New York Times*, 18. srpnja 2006.; objavljen istoga dana u *International Herald Tribune*, pod naslovom „Dispute festers in Slovenia, or is it Croatia?”. U članku se još navodi da brodovi na putu za Kopar moraju proći kroz Piranski zaljev. Autor tog članka možda nije imao pristup geografskoj karti dovoljno velikog mjerila da, u području širega Tršćanskog zaljeva, uoči gdje se zapravo nalazi Piranski zaljev.

6 Usput budi rečeno, ti se neuspješni pregovori nisu odrazili na neke promjene u prometu Luke, koji je i u 2000. i u 2001. godini bio podjednak, tj. oko 9,3 milijuna tona pretovarenog tereta na godinu.

Karta 2

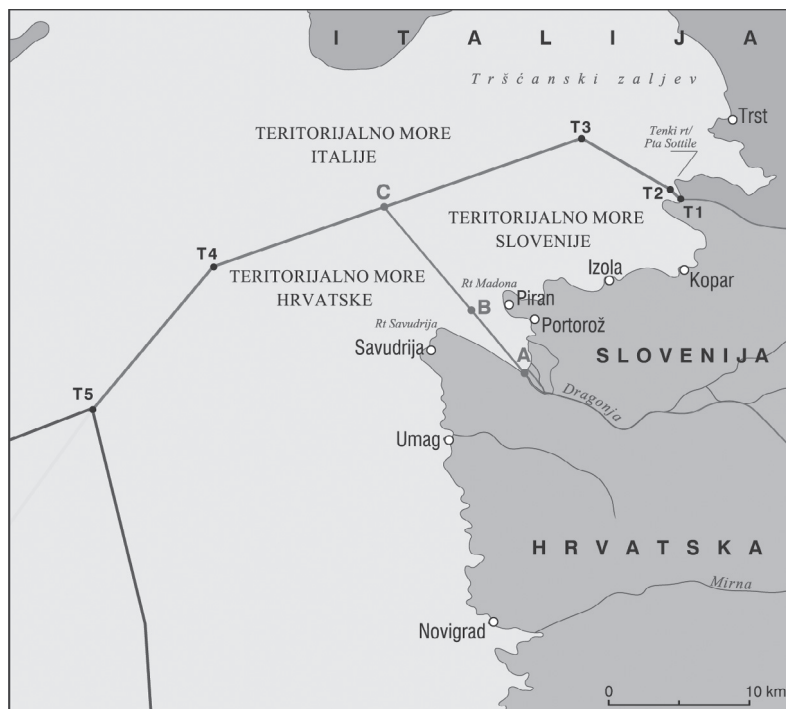
Sustav usmjerene i odvojene plovidbe u sjevernom Jadranu, usvojen u Međunarodnoj pomorskoj organizaciji, u primjeni od prosinca 2004., u odnosu na crtu razgraničenja na moru prema Osimskom ugovoru

ko godina za Luku Kopar znači ujedno obaranje novog rekorda pretovara: u 2003. godini više od 11 milijuna tona, u 2004. gotovo 12 i pol milijuna tona, zatim više od 13 milijuna tona u 2005., više od 14 milijuna tona u 2006.

... O čemu je riječ?

Među ostalim i o tome da je, ubrzo nakon fijaska dogovaranja između Račana i Drnovške, Slovenija, zajedno s Italijom, Hrvatskom i još nekim jadranskim državama (Albanijom i tadašnjom Srbijom i Crnom Gorom), u Međunarodnoj pomorskoj organizaciji supredložila uređenje plovidbe u sjevernom Jadranu, a u sklopu toga i za pristup brodova do Luke Kopar i plovidbu iz te luke. Riječ je o sustavu usmjerene i odvojene plovidbe u sjevernom Jadranu koji je prihvaćen u okrilju Međunarodne pomorske organizacije, te se od 1. prosinca 2004. primjenjuje na sve brodove pod zastavama članica te globalne organizacije, uključujući, naravno, i slovenske brodove.

Koja je posljedica stupanja u primjenu tog sustava plovidbe, odobrenog u Međunarodnoj pomorskoj organizaciji, za budućnost slovenskog „izlaza na

Karta 3

Teritorijalno more Slovenije u slučaju razgraničenja crtom sredine

otvoreno more” kakav sadržava tekst pod kolokvijalnim nazivom „sporazum Drnovšek – Račan”? Posljedica je ta da je „izlaz”, ondje gdje ga je predvidio taj nacrt sporazuma, sada zapravo postao *ulaz* odnosno dolazni smjer za brodove svih zastava na putu do Luke Kopar. A izlaz, ako je ikad i vodio tim putem, sada zasigurno tu više nije! Svi brodovi, pa i slovenski, moraju u skladu s tim globalno dogovorenim sustavom plovidbe na putu iz Luke Kopar pa do „izlaza u otvoreno more”, ploviti s onu stranu osimske granice, tj. kroz teritorijalno more Italije. Zato više nema potrebe za probijanje Slovenije iz zatvorenosti, a na štetu teritorijalnog mora Hrvatske; preostaje samo nužnost što skorijeg razbijanja iluzije o takvoj zatvorenosti. Izlaz za brodove do otvorenog mora postoji, on je nedavno dogovoren na suprijedlog Slovenije, odobren u Međunarodnoj pomorskoj organizaciji, te nakon takvoga globalnog prihvaćanja stupio u primjenu u novije doba (prosinac 2004.) i – vodi kroz teritorijalno more druge jadranske članice EU-a, Italije. To nije naslijeđeno od bivše Jugoslavije, nego je na otvaranju tog stvarnoga pomorskog izlaza radila sama Slovenija, zajedno sa susjednim obalnim državama, i to iz posve praktičnih razloga, tj. što boljih uvjeta plovidbe, među ostalim i s obzirom na Luku Kopar. Tako je zasi-

Karta 4

Unutrašnje morske vode, teritorijalno more i razni pojasi suverenih prava Slovenije prema njezinom zakonu o epikontinentalnom pojasu i zaštićenju ekološkoj zoni iz 2005. i uredbi o ribolovnim zonama A, B, C iz 2006. godine

gurno poboljšana sigurnost plovidbe u ionako prilično opterećenom području Tršćanskog zaljeva, a time i poslovanje Luke Kopar – tek uz sporednu žrtvu praktične neprovodivosti „izlaza” u skladu s fantomskim sporazumom Drnovšek – Račan, kao i na to kasnije nadograđenim teoretskim konstrukcijama.

Što nakon toga ostaje od koncepcije „teritorijalnog izlaza na otvoreno more”? Kako time otpada zatvorenost „izlaznih vrata” za plovidbu, ostaje samo zahtjev za „teritorijalnošću”! Drugim riječima, Slovenija jednostavno zahtijeva

za sebe više morskog područja pod vlastitom suverenom nego što bi joj to primjenom pravila međunarodnog prava moglo pripasti s obzirom na smještaj i konfiguraciju njezine obale. Motiv za postavljanje takvog zahtjeva za „teritorijalnim izlazom do otvorenog mora” nije u onome čemu takav pristup na moru služi – a to je plovidba. Naprotiv, kao stvarni razlog za takvu namjeru teritorijalnog dopiranja do otvorenog mora pokazuje se, jednostavno, želja za stjecanjem veće površine mora – a u novije doba i polazne crte za postavljanje daljnjih zahtjeva za protezanje suverenih prava i jurisdikcije Slovenije u Jadranskom moru: epikontinentalnoga, gospodarskog (ili sličnih) pojasa. Takva bi se „prava” bez ikakvog uporišta u položaju slovenske obale, dakako, protezala pred hrvatskim obalama Istre, zadiranjem u njezino državno područje (teritorijalno more) ili područje pod suverenim pravima i jurisdikcijom Hrvatske (njezin epikontinentalni pojas, te ZERP odnosno gospodarski pojas).

Slovenija je u posljednje vrijeme već dva puta uspjela poduprijeti sumnje da pri tome nije riječ samo o teritorijalnim „pretenzijama” već i o (premda tek papirnatim) pokušajima njihova „ostvarenja”. Najprije u kolovozu 2005. donošenjem svojeg zakona o proglašenju zaštićene ekološke zone i o epikontinentalnom pojasu.⁷ I ubrzo zatim, u siječnju 2006., donošenjem uredbe o proglašenju ribolovnih zona A, B i C.⁸ Tu je prijašnji „kanal” otvorenog mora (tj. „dimnik” iz 2001.) znatno proširen i k tome prenamijenjen u teritorijalno more Slovenije, koje se time navodno proteže sve do „izlaza” omeđenog točkama 5 i 6 (vidi kartu 1.). A o kakvim je zapravo teritorijalnim zahtjevima Slovenije te polaganju njezinih suverenih prava riječ, zorno pokazuje usporedba karata 3. i 4.

Iz svih tih razloga zahtjev Slovenije za „teritorijalnim izlazom” na otvoreno more, što ga ona uporno ponavlja već niz godina, treba sada nazvati pravim imenom. Time se ne traži nikakav „izlaz” u svrhu plovidbe, jer taj je već globalno dogovoren i odnosi se na brodove svih zastava, uključujući slovenske. Traži se, naprotiv, *teritorij* odnosno državno područje na moru. Pod prividom nekoga nužnog izlaza, riječ je zapravo o „trojanskom konju” kojim se suverenost Slovenije na moru isprva željela protegnuti do crte koja spaja točke A, B i C (vidjeti kartu 1), a sada se njezino državno područje već želi protegnuti do crte koja spaja točke T-5 i T-6 (vidjeti kartu 4.). Na taj bi se način ujedno željelo stvoriti temelj za daljnje širenje prava Slovenije na moru, duboko ispred hrvatske obale Istre. Kao takav, taj zahtjev nema nikakvog, ni pravnog ni stvarnog opravdanja. A najmanje od svega pravo na epitet „europskog”.

⁷ Vidjeti 28. poglavlje, pod naslovom „Slovenija suverenim pravima na moru (privremeno) do Vrsara?”, i 26. poglavlje, pod naslovom „Epilog: bilješka o ‘jadranskom slučaju’ i gospodarskim pojasi u Europi i svijetu”, na str. 241 – 246 i str. 229 – 233 ove knjige. Za službeni tekst zakona vidjeti: „Zakon o razglasitvi zaštitne ekološke cone in epikontinentalnem pasu Republike Slovenije (ZRZECEP)”, *Uradni list Republike Slovenije*, br. 93, od 21. listopada 2005. Prijevod na engleski jezik prenesen je u *Law of the Sea Bulletin*, br. 60, 2006., str. 56 – 57.

⁸ Vidjeti 32. poglavlje, pod naslovom „Abeceda protupravnosti”, na str. 269 – 275 ove knjige. Za službeni tekst odluke vidjeti: „Uredbo o določitvi območja ribolovnega morja Republike Slovenije”, *Uradni list Republike Slovenije*, br. 2, od 6. siječnja 2006.

Marko Lehpamer

Vrata obojena bijelo (radio-drama)¹

- Marijan
- Marija
- Doktorica
- Dr. Vilma
- Sestra
- Bolničar Pavle

(šumovi, kao osjećaj u ušima da se ne može ništa raspoznati. Šumovi se stišavaju, nastane potpuna tišina – kao da je nastalo svjetlo)

DOKTORICA: Marijane, vidite li me?

(tišina)

MARIJAN: Vidim.

DOKTORICA: Znate tko sam ja?

MARIJAN: Vi ste moja doktorica.

DOKTORICA: Ponovite to.

MARIJAN: Vi ste moja doktorica... Zašto da ponavljam. Ja znam da ste vi moja doktorica.

DOKTORICA: Hoću to dobro čuti.

MARIJAN: Zašto me to pitate? Ja *vas* dobro poznajem.

DOKTORICA: Vi me zapravo sada ponovo prepoznajete. Kao da ste izronili na svjetlo.

MARIJAN: Doktorice, ne mogu bez vas. Ali zašto me vežete po noći?

---

¹ Marko Lehpamer: Vrata obojena bijelo / radio-drama / uloge: Zvonimir Zoričić, Lela Margitić, Jasna Bilušić, Nada Abrus, Matija Prskalo, Slavko Juraga / redatelj: Dragutin Klobučar / muzički suradnik: Žarko Joksimović / tonmajstor: Krešo Osman / proizvodnja: Dramski program Hrvatskog radija / praižvedba: 14. 12. 2000, III. program Hrvatskog radija.

DOKTORICA: Hoćete da vas ne vežem?

MARIJAN: Nemojte me vezati. (podiže glas) To je najgore što mi možete učiniti. Vi mi svi oduzimate slobodu. Nisam ja lud. (viče) Vi hoćete od mene napraviti luđaka.

DOKTORICA: Ne radi se o tome da ste ludi. Marijane, to vam nitko nije rekao, to nitko ne misli. Samo morate slušati.

MARIJAN: Neću njih slušati. Slušat ću samo vas.

DOKTORICA: Pa to ja i kažem. Onda, Marijane, mene ćete slušati. Neću vas vezati, samo ne smijete trgati sa sebe te cjevčice. Jer ćete se raskrvariti. Kateter morate imati. Jesmo li se lijepo dogovorili?

MARIJAN: Opet ćete doći k meni... Dobro, da to apstrahiramo. Ja nisam lud. Kod mene je samo hardware oštećen.

DOKTORICA: Hardware. To je duhovito.

MARIJAN: Nije to duhovito, gospođo doktor. To je citat. Čitao sam razgovor s jednim svjetski poznatim neurologom. U švicarskim novinama. A nemojte sada očekivati da ću se sjetiti njegovog imena.

* * *

SESTRA: Gospođo, danas je dobro. Opet nam je svima oduzeo uloge.

MARIJA: To nije dobar znak. Malo je to sve pomiješao.

SESTRA: Ne, gospođo. Mi se dobro zabavljamo. Kad dođemo ujutro – još je mrak – a on više kako ništa od toga neće biti, zašto smo probali, likovi mu se ne sviđaju. Danas ćemo ponovo probati.

MARIJA: Kad ja dođem, nikad ne više.

SESTRA: Ma nije to da on više. Nije to uopće loše. To je baš dobro. Mi se tako zabavljamo s njim. Kad nam ne oduzima uloge, znači da nije dobro.

MARIJA: Znači, u poslu je. Radi.

SESTRA: On je tako divan. Onda se i on smije... Svašta smo mi, gospođo, doživjele. Tolike godine. Pripovijedam vam to jer mi njega volimo... To kad kažem da on više, nije on ljut. Ne svađa se on s nama. On je tako živahan, u elementu je. Jako je zadovoljan.

MARIJA (tiho, za sebe): Bolje da mijenja mis en scène, nego da padne zastor.

* * *

MARIJAN: Nisi bila čitav tjedan.

MARIJA: Dolazim ti svakog dana. Svakog sam dana bila. Skoro uvijek u isto vrijeme.

MARIJAN: Ne sjećam se da sam te vidio. Bila si negdje na putu.

MARIJA: Nisam nigdje bila. Pa nema tog posla koji bi me sada mogao odvesti od tebe. I nema toga tko bi mi mogao narediti da nekamo odem.

MARIJAN: Onda sam to samo sanjao. Sanjao sam da ne dolaziš, i onda sam odjedanput bio u Dubrovniku, tamo gdje smo zajedno bili na festivalu. I sjećam se da si sjedila u Manonu na Stradunu. Sjedila si s ljudima od Ljetnih igara. To je bilo na kraju onog tjedna kada nisi ovamo dolazila. I onda nisam znao što bih, što bih ti rekao. Uhvatio sam se u pomisli da sam ljubomoran. Ali sada nisam više ljubomoran. Zaboravimo to.

* * *

MARIJAN: (viče) Sestro! Sestro! (stanka) Sestro!

SESTRA: Gospodin Marijan, nemojte vikati. Sutra ćemo se opet igrati. Mi se već kladimo koja će ujutro dobiti koju ulogu.

MARIJAN: Neću sada o ulogama. Hoću vas nešto pitati.

SESTRA: Pitati možete.

MARIJAN: Hoću vas pitati što je meni zapravo. Hoću li uopće izaći odavde.

SESTRA: Gospodine Marijan, ne smijem vam ništa reći. Ja sam samo sestra. Sestrama je izričito zabranjeno davati bilo kakva obavještenja.

MARIJAN: Ali, sestro. Pa recite mi što je sa mnom. Više ovako ne mogu.

SESTRA: Pa, vi ste dobro. Vidite da ste dobro. Mi se dobro možemo razgovarati. A znam da u bolnici nije lijepo.

MARIJAN: Je li tu kakva doktorica. Je li moja doktorica dežurna?

SESTRA: Ne, nije ona dežurna. Ona je bila dežurna prošle noći. Sutra će vam doći ujutro. Sutra je pitajte.

MARIJAN: Tko je onda dežuran? Sad sam se sjetio. Je li doktorica Vilma dežurna? Pa da, ona tu radi. Ona je šefica.

SESTRA: Baš je slučajno ona danas dežurna. Poznajete je?

MARIJAN: Poznajem je odavno. Još je bila mlađa. Ne znam hoće li se ona mene sjetiti. Tu je radila, ali još nije bila šefica. Bila nam je stručni konzultant na jednom projektu.

SESTRA: Reći ću joj. Kasnije, kad je vidim. Pa ako bude htjela doći...

* * *

DR. VILMA: Vidite me. Vi znate tko sam ja. (...) Prepoznajete me?

MARIJAN: Dobro vas vidim. Sjećate se vi mene? Baš vam hvala što ste došli. Pitaо sam sestru za vas, a ona veli da ste baš danas dežurni.

DR. VILMA: Eto, sad ste me vidjeli.

MARIJAN: Nemojte ići. Recite mi nešto. Meni nitko neće ništa reći.

DR. VILMA: Vaša vam doktorica ništa nije rekla?

MARIJAN: Ništa ona meni nije rekla. Mi se lijepo razgovaramo. Onda me navečer zaveže. Onda mi ujutro opet obeća da me neće vezati.

DR. VILMA: Sve će vam reći kada budete izlazili. Onda će vam reći što možete raditi, čega se morate čuvati, kako ćete se ponašati.

MARIJAN: Ali, recite mi, jesam li ja dobro ili nisam.

DR. VILMA: Pa, vidite da ste dobro. Kad vas držimo u bolnici, onda je to dobar znak.

MARIJAN: Što je meni zapravo? – Dobro, ne morate mi reći što je meni zapravo. Nego, hoće li se to ponoviti, ili će ostati ovako. Meni se pojavila slika – da to pokušam pučki objasniti: kao da je moj mozak, jedno sito, i iz njega curi. Eto, sada, hoće li se to zatvoriti, ili će se i dalje širiti, probušiti...

DR. VILMA: Ništa se neće dogoditi. Oporavljate se. A vaša će vam doktorica sve objasniti kad budete izlazili. Pacijentima nikad ne govorimo dok su u bolnici, dok je tretman, jer to obično pogoršava njihovo stanje.

MARIJAN: A, vidite, ja sam drugačiji pacijent. Vidite, bio sam siguran da moja žena nije dolazila sedam dana. A ona tvrdi da je dolazila. I sad stvarno, stvarno joj vjerujem da je dolazila. Ali što je s tih sedam dana?

DR. VILMA: Zapravo je to dobro. Onda kad je vama bilo najgore. Vi se toga ne sjećate. To je amnezija. Amnezija spašava, amnezija liječi. Vjerojatno se tih sedam dana nikada neće vratiti. Vi se toga nikada više nećete sjećati.

MARIJAN: Onda je to zapravo dobro. Onda imam sreću. Mene amnezija vraća u život, vraća me u vrijeme. Vi bi doktori – kako ste ono rekli – trebali prodati taj recept. Zaboraviti! Zaboraviti! (...) Doktorice, hvala vam što ste došli razgovarati sa mnom. Sada mi je bolje. Vjerujem vam.

* * *

MARIJA: Srela sam Flavija. Išli smo zajedno po Dežmanovoj. Zapravo, on je išao za mnom. Polagano hoda. Vuče nogu. Veli on meni: (govori recitativno, oponaša Flavija): On se izvukao. – Veli za tebe.

MARIJAN: Kako sam se ja izvukao. Ja sam u bolnici, a on hoda po Dežmanovoj, po sunčanom danu. Je li sunčani dan?

MARIJA: Nije on dobro. Hoda ali je jako nesretan. To su bila dva udara. Barem koliko se zna. Svi glumci idu po Dežmanovoj, još otkako je tamo bila televizija. A Flavio ide na radio, u dramsku redakciju, po stare novine. Stane Flavio, okrene se prema meni, i govori u glumačkoj pozi. Kao da je na sceni (oponaša Flavija): Ja sam tu dolazio na probe. Igrao sam im glavne uloge u programu. A sad sam sretan ako mi daju stare novine. Gospođo, to su potrošene novine, a ja sam sretan kada ih dobijem.

MARIJAN: I meni su davali stare novine; novine si ionako ne mogu kupiti. A onda sam prestao uzimati. Nemaš što pročitati u novinama. Odnosno, bolje je da ne pročitaš.

MARIJA: On se boji za sebe. Progoni ga pomisao da više neće moći igrati. Veli on – neću moći zapamtiti ulogu. Pa baš ni za one stare uloge ne znam je li bih izdržao na sceni. (oponaša Flavija): Gospođo, a ja sam imao monologe, i monodrame, po čitavoj sam Hrvatskoj išao, i s velikim teatrom, i u kombiju.

MARIJAN: To je jedino točno kad on kaže za mene – jer vidiš, on vuče nogu a ja sam prošao – kako bi doktori rekli – bez deficita.

MARIJA: No u deficitu smo stalno.

MARIJAN: To ti je njihov stručni žargon. To bez deficita, to je ono što bi mi rekli – bez ikakvih posljedica. Imaju doktori svoj žargon. Kao mi u teatru. Kad je onaj profesor teatrologije pitao studente kad su došli na ispit: Kolega, recite mi koja je pojava karakteristična za pozornicu?

MARIJA: Koja je karakteristična? Ja sam u kazalištu uvijek gledala predstavu...

MARIJAN: ...glumce...

MARIJA: I glumce – nema predstave bez glumaca – ali nisam vidjela nikakvu pojavu.

MARIJAN: Propuh, draga moja, propuh.

* * *

DOKTORICA: Ja vas još ne bih bila hospitalizirala, mislim da su malo požurili kad su vas doveli u bolnicu.

MARIJAN: Nije vas bilo. Bili ste na godišnjem odmoru. Nisam vas mogao čekati. A i oko mene se našlo onih koji su se malo požurili. Da budu sigurni – kada se netko drugi brine.

DOKTORICA: Znae kako ste dolazili k meni. U ambulantu. I kad se ništa nije događalo. I dok vam se nije pogoršavalo.

MARIJAN: Gospođo, uvijek se nešto događalo. A poboljšavalo se nije.

DOKTORICA: Mi se lijepo razgovaramo, ali stvari su egzaktne. Pratim nalaze.

MARIJAN: U svakom slučaju, sada vi pratite nalaze. Rekli ste kako sam dolazio k vama u ambulantu, nenaručen, bez dogovora. Meni je trebao razgovor. Trebalo mi je da vas mogu čekati.

DOKTORICA: Onda ste i sada malo mirniji kad me ujutro vidite.

MARIJAN: Meni treba ta sigurnost. A zapravo, čovjek nikada nije siguran. Uvijek pripovijedam – to kad vidite tu nestašicu robe u dućanima. Sjećam se drugog rata, u Zagrebu. Vi to ne znate, mladi ste. U roku od dva dana u dućanima više nije bilo ničega.

DOKTORICA: Mi smo tu zato da pružimo sigurnost, onu sigurnost koju možemo pružiti. – Da vidimo kakvu terapiju sada uzimate.

MARIJAN: Onda i vi znate da je sve relativno. A kad je sve relativno, onda su i lijekovi relativni. Sanjao sam neku noć kako sam došao u razrušeni Berlin

zadnjih dana rata. Poderanih hlača, cokule na bosc noge. S teškim drvenim kovčegom u ruci. I između tih ruševina, bombardiranih bunkera, nasutih cigli i betonskih blokova, tražio sam hotel „Adlon”.

DOKTORICA: To ćemo riješiti. Skinut ću vam femiton. Mnogi ga ne podnose, izaziva košmarne snove.

MARIJAN: A u Berlinu zapravo, u stvarnosti, nikad nisam ni bio. – A taj mi je lijek dala vaša kolegica.

DOKTORICA: Ja to ne bih dala, ne vjerujem u femiton. A sada ću ja određivati terapiju po svome. I neće više biti ni Berlina, ni kofera, ni „Adlona”.

MARIJAN: Vidite, ona je odlučila doktorirati na mojem slučaju.

DOKTORICA: Sada više nismo u situaciji kao kada ste sami dolazili u ambulantu, strpljivo me satima čekali, premda vas nisam mogla primiti. Stvari su se promijenile. Moram gledati iz situacije u kojoj se sada nalazimo.

* * *

SESTRA: Dobro jutro, dobro jutro! Probudimo se. Idemo u bolji život. Sad ćemo se kupati, krevete poravnati. Toplomjer. Što ćete za doručak, gospodine Marijan? Hoćete čokolino?

MARIJAN: Što je to čokolino?

SESTRA: To je s čokolodom. Dobro je.

MARIJAN: Onda ću uzeti čokolino. Ako vi kažete da je čokolino dobar, onda ću to uzeti radi vas.

SESTRA: Pa ne morate vi ništa radi mene.

MARIJAN: Ne, nisam mislio radi vas. Nego, vama vjerujem. Vi ste dobra osoba.

SESTRA: Pa, trudimo se. Mi smo tu zato da pomognemo bolesnicima.

MARIJAN: Govorite onako kako su vas u školi naučili. Ali dobro, vi se tako i ponašate. Najgore je kad je Rita ujutro. Ona je tako gruba s tim mokrim ručnicima, baca me po krevetu, kožu će mi oderati. Baš kao da me mrzi. Kao da joj smetam. Nisam ja baš poželio ležati u bolnici.

SESTRA: Ona je možda malo grublja, ima tešku ruku. Ali ne mrzi ona vas.

MARIJAN: Znaite, sve je to: mi i vi. Sada ste vi, svi – oni o kojima mi ovisimo. Vi ste bolnica, vi ste medicina. I sestre, i doktori. Svi vi. Mi smo slabi i ovisni.

SESTRA: Ako tako kažete, tako je i drugdje: mi i vi. Tako je u školi – učitelj i djeca. Tako je i kod vas u kazalištu. Tamo ste vi – režiseri, i tamo su oni – glumci.

MARIJAN: Samo glumac neće umrijeti ako ga režiser zanemari, ako ga ne voli.

* * *

DOKTORICA: Dolazio je u ambulantu k meni sâm. Bez dogovora, nena-ručen, ponekad sam pomislila i da nema razloga. Ali sam ga uvijek primila, ako bih ikako mogla. On je tu jednostavno docapkao k meni.

MARIJA: Pustila sam ga da sâm ide. Na početku sam ga vodila, dok smo išli na prve preglede, na prve pretrage. Dok je uspostavljao kontakt s vama. A onda sam ga pustila da sâm ode, jer je točno znao put, nije se mogao izgubiti, uostalom, nismo ni daleko. Vas dobro poznaje, ne može se izgubiti, i ništa se ne može dogoditi.

DOKTORICA: Zapravo bi došao a da vi ne bi ni znali.

MARIJA: (malo iznenađeno, ali suzdržano u odgovoru): Mogao je on ići. Pa, nisam mu to zabranjivala. On se htio razgovarati – kao kakvo dijete.

DOKTORICA: Ne govorim to zato da mislite da mi je to smetalo. Uvi-jek bih ga primila, ako bih ikako mogla. To je bila njegova potreba. I sada se sjećam tog vremena. Ali je to vrijeme prošlo. Neće on više ovako kao đaćić dolaziti k meni.

MARIJA: (nastavlja liniju razgovora od malo prije) Znači, on mi nije ni rekao koliko je puta bio kod vas.

DOKTORICA: Sada je sve to prošlost. Moram ga zadržati u bolnici dok se biološki ne osposobi. Ali onda će biti izvan bolnice, neće biti mene. Ostat će samo uz vas. Ima stanja kada medicina ne može pomoći. Onoliko koliko medicina može pomoći, to radimo ovdje. Ali kada izađe iz bolnice, onda je kod kuće. Onda ga vi morate pratiti.

MARIJA: Pa, ja sam stalno tu. Pomoći ću mu koliko god mogu.

DOKTORICA: Ali vi ga morate pratiti, i vi, i djeca. Morate ga pratiti u njegovim slutnjama, u njegovim strahovima. Ne smije biti sâm. Ne samo fi-zički sâm, u prostoru, nego ne smije biti sâm u vremenu.

* * *

MARIJA: Danas sam pospremala stan. Pa ti si se spakirao.

MARIJAN: Htio sam otići u Genovu. Zvali su me.

MARIJA: Pa dobro, kako ćeš sada u Genovu?

MARIJAN: Sad neću. Sad ne mogu. Sad me ne puštaju odavde. Zvali su me da režiram predstavu.

MARIJA: Zar oni hoće da im ti režiraš?

MARIJAN: To ne znam. Oni valjda znaju zašto hoće da im ja radim. A mene ništa drugo ne zanima. Napraviti ću im predstavu, a njihova je stvar je li to njih zanima ili ne. – A ti se nisi spakirala?

MARIJA: Pa ja ne idem u Genovu.

MARIJAN: Dobro, Genova je jedno. Ali, mi se moramo spakirati, bez obzira na predstavu. Oni će nas izbaciti iz stana. Kada dođe taj zakon, i ti i ja možemo iz stana, u roku od dvadeset i četiri sata.

MARIJA: Pa ne mogu donijeti baš takav zakon. To ne bi bio dobar zakon.

MARIJAN: Bio on dobar ili ne, ali ga oni mogu donijeti. Mene ništa više ne zanima, mene ne zanima ni zakon kao takav, ni oni koji će ga donijeti, nego mene zanima hoću li moći ostati u stanu ili ne. A vidiš, neću moći ostati. Stan, to ti je sada život... Nema meni stana, nema meni života.

MARIJA: Nemoj sada govoriti o tome. Već će biti nekako. Nekako mora biti. I mene muči taj stan. Ali se ipak ne pakiram. Ne podižem šator u sobi. Meni je samo teže kad mi to govoriš.

MARIJAN: Draga moja, mene su otjerali u bolnicu da bi se ti i ja mogli razgovarati o životu. Ovi me hoće napraviti ludim, a oni vani me hoće zbrisati. I onda ti stvarno imaš pravo. Taj poziv iz Genove zapravo ne postoji. Više ne znam ni je li Genova uopće postoji, ili sam je izmislio. Genova meni služi da mislim da se ipak mogu spasiti.

* * *

MARIJA: Tu imate u hodniku jedno odmorište. Prošireni dio hodnika. Stolovi, stolci. Kavanica. Kao kavanica. Tu je televizor. Ljudi sjede.

MARIJAN: Pokretni. Oni koji su pokretni.

MARIJA: Kažem, kao kavanica. Za kavu i napitke su automati. Vidjela sam Bojana iz „Komedije”. Veseo je kao uvijek. Samo što malo ne zapjeva. Rekao mi je da će ići u toplice.

MARIJAN: Meni su isto već nešto govorili da ću ići u toplice.

MARIJA: To je dobar znak. To znači da si bolje. Ideš u toplice da budeš još bolje.

MARIJAN: Veliš da je tu Bojan.

MARIJA: Zapravo sam ga nekoliko puta vidjela. Uvijek se oko njega okupi društvo.

MARIJAN: Ovi mladi danas prave alternativni teatar. Mogao bih i ja s Bojanom ovdje praviti alternativni teatar. Uzmemo i Flavija. Svi mi koji smo ovdje, i oni naši koji su već izašli.

MARIJA: Stalna točka je Lovro. Ono što kažu: stalno mjesto u narodnoj pjesmi. On dođe u posjet. Dođe u posjet – a stalno ima ovdje netko koga može posjetiti i sve vidi. Uvijek mi kaže kako je tebe vidio kad si došao: dok si sjedio u hodniku i čekao da te prime.

MARIJAN: Ne sjećam se njega. Ne sjećam se da sam ga vidio. Ali nisam ja tu da bih se sjećao. Doktorica kaže da ima jedan vremenski odsječak pod amnezijom, i da će on možda zauvijek ostati pod amnezijom.

MARIJA: Je li ti fali?

MARIJAN: Ne fali mi. Ako je tako, onda je i bolje da ostane pod amnezijom. Ali mi se nikad ne vrati u sjećanje.

MARIJA: Lovru često vidim i u Dežmanovoj. Znaš da glumci još uvijek imaju običaj dolaziti u Dežmanovu, kao što su dolazili nekad kad je tamo bila televizija. I onda, kad sretnem Flavija – kad Flavio ide po novine u Dramski program – onda mu kaže kako ga je vidio u bolnici. Onog dana kad ga je Hitna dovezla.

MARIJAN: Lovro je kao nekakav mrtvozornik.

MARIJA: Nemoj tako reći. Pa on govori o svima koji su živi.

MARIJAN: Gleda, promatra, pripovijeda, i strpljivo čeka.

* * *

PAVLE: Dobro jutro, gospodine Marijane. Dobro jutro, gospođo. Moram vas malo prekinuti.

MARIJAN: Opet nešto hoćete od mene.

PAVLE: Ne, gospodine Marijan. Ništa mi nećemo od vas, nego ćemo učiniti za vas. Budite mirni. Ja ću vas sâm podići, prenijeti na ovu ležaljku, na kolica. Ja ću vas voziti, a vi samo mirno ležite.

MARIJA: Vozite ga na snimanje?

PAVLE: Idemo na snimanje.

MARIJAN: Je li to radi toplica?

PAVLE: Ne znam, gospodine Marijane. Ja samo imam nalog da vas vozim na snimanje. Dobijem raspored, i radim po tom rasporedu.

MARIJAN: Da, sada vas se sjećam. Već ste me vozili. Uvijek ste vrlo pažljivi.

MARIJA: Sad se i ja sjećam, gospodine Pavle. Marijan mi je više puta pripovijedao o vama. Uvijek vas je hvalio, uvijek je bio zadovoljan vama.

PAVLE: Baš vam hvala. Meni je drago kad se netko sjeća da sam bio pažljiv prema njemu. Znae, uvijek je to ugodno kad sretnem nekoga tko je ležao ovdje u bolnici, i već davno je izašao, a sada dolazi na kontrolu. To su redovite kontrole. Onda se putem sretnemo, ili ovdje u predvorju, u hodniku. Onda se prepoznajemo, ili ne prepoznajemo.

MARIJAN: Ja ću se vas sjećati. Sada sam vas registrirao, dobro uočio. Vjerojatno je bilo situacija da ste me vozili, a da nisam mogao zapažati.

PAVLE: Neću vas podsjećati na to. Pamtime samo ono što je lijepo i dobro – onda kad smo se prepoznali, kad smo mogli razgovarati.

MARIJA: Vi ste jedan simbol ovog mjesta. Točka prepoznavanja.

MARIJAN: Da, o tome se radi. Može li čovjek prepoznati, ili ne može prepoznati.

PAVLE: Vidite, to nije nešto posebno, bolničko – karakteristično za bolnicu. To je isto život. I zato je za mene uvijek poen kad se sretnem s nekim koga sam vozio. Kada lijepo hoda uz ovaj brijeg – kao da ništa nije bilo.

MARIJAN: Vidite, ovdje zaokružujem sliku jednog svijeta. Ne mislim da je to najbolji od svih svjetova. Ali sam ja iz onoga – civilnog svijeta – prognan.

* * *

MARIJAN: Vidiš, ovo je dobra ideja što smo govorili o Bojanu. Da tu napravimo alternativni teatar. Ako me on hoće. Ako me nije i on odbacio.

MARIJA: Zašto stalno misliš da su te svi odbacili. Vidiš da sam ja stalno tu kod tebe. Imao si posjet. Djeca su bila...

MARIJAN: Zapravo je bolje da ljudi ne dolaze. Nemam nikakve želje da me zapamte u ovom stanju, ovakvom izgledu, u ovom ambijentu.

MARIJA: I ja sam rekla da bi ti bilo prenaporno kada bi te posjećivali svi oni ljudi koji su izrazili želju da te posjete. Raspitivali su se za mjesto, za broj sobe, za vrijeme posjeta.

MARIJAN: Ne sviđa mi se ova scenografija.

MARIJA: Ali su svi pitali za tebe. Flavio uvijek pita za tebe. Lovro pita.

MARIJAN: I za vraga uvijek doda kako se sjeća kad sam došao. – Ipak ću ti ispričati ovo. Sjetit ćeš se Andriesa, Belgijanca. Dolazio je on puno puta na našu zemlju, na festivale. Mi smo malo mislili kako su oni po strani, jer nitko od nas nije znao flamanski, nije pojma imao o flamanskom. Ali oni su užasno bogati. I biti šef dramskog programa na radiju kod njih nije mala stvar. I kad je otišao u penziju, tako se rastužio – i uvijek ću se sjećati kako mi je rekao: Mislilo sam da imam puno prijatelja. A to mi nisu bili prijatelji, nego su oni mene trebali. Trebali su me dok su imali koristi od mene. I mene je to potreslo. Mislilo sam da je tako samo kod nas, u ovoj mizeriji, u zapečku svijeta. Gdje se svatko bori da ugrabi onu koricu kruha, onaj zalogaj, pa će drugoga gurnuti u grabu. I zato vidiš – ova je bolnica za mene izlaz.

MARIJA: Bolnica je za tebe rješenje.

MARIJAN: Nije rješenje. Nema rješenja. Ali ona je izlaz. Pribježište. Utočište. Zašto ja ne bih ovdje pravio alternativni teatar kad već ovdje živim alternativni život? Nije pravi život, jer njega nema. Zamjenski život. Simulacija života.

MARIJA: Ti si postao ovisnik o bolnici?

MARIJAN: Točno. Točno kažeš. Postao sam ovisnik o bolnici. Najprije sam bio ambulatni ovisnik. Dolazio sam doktorici i više nego što me ona naručivala... Vidiš, ovo nije samo neurologija, nego i klinika za ovisnosti. Ti to znaš, i možeš vani pogledati tablu. Na ulazu to piše. A ovo kod mene je jedna druga ovisnost.

MARIJA: Ona mi je to odala. Rekla je kako si tu dolazio i strpljivo čekao – i onda kada te nije ni mogla primiti.

MARIJAN: Onda sam se popeo stepenicu više. Na odjel. Uzašao sam u bolnicu. Tu nema prijetnji koje su me progonile u svakodnevnom životu vani. Pitanje stana se tu za mene ne postavlja.

MARIJA: Opet potežeš to pitanje stana. Onda ćeš se samo još više uzrujavati, i to će ti škoditi.

MARIJAN: Znam da doktori kažu da se ne smijem uzrujavati.

MARIJA: To sa stanom se mora riješiti. Ima na tisuće ljudi, i obitelji, koji su u istom položaju. Udruženje stanara će podnijeti zakonski amandman.

MARIJAN: Nikakav nas zakon neće zaštititi; čak da se i donese zakon. Jer je on preslab. Formalno pruža prividnu zaštitu. Ali okoliš je takav da zaštite nema. Pa je li ti nije onaj naš vlasnik stana rekao da će prije postaviti bombu...

MARIJA: To je nepravedno i nepošteno. Jer on je zgrabio taj stan – koji je tada već bio neuseljiv, i još nije ni sredio papire.

MARIJAN: Kako ne shvaćaš da tu uopće nije važno je li to pravedno i pošteno? Došlo je do obrata svih stvari, svih pravila, svih vrijednosti. On ima sva prava, a ti nikakva. Stanarsko je pravo kategorija koja je nestala iz zakona. Prava koja si ti imala više ne postoje. Ti si nezaštićena. To jest, ti i ja. Je li ti nije rekao onaj tvoj šulkolega, Vladimir – da će pisati onome glavnom zakonodavcu, jer isto jedan takav – kao onaj naš vlasnik – baca njegovog oca iz stana. I nije li ti advokat iz glavnoga zagrebačkog ureda rekao...

MARIJA: Da, rekao mi je: „Gospođo, reći ću vam sada ono što bih morao reći i vašem vlasniku kada bi se meni obratio kao klijent advokatu. Vidite, ako vi na dvadesetičetiri sata odete izvan Zagreba, i dvadesetičetiri sata nema nikoga u stanu, on vas kroz to vrijeme može iseliti, i isprazniti stan.”

MARIJAN: I onda još uvijek vjeruješ. Mi smo suvišni. Mi samo stvaramo probleme. Bolnica je jedina koja me primila. Ona mi rješava sve što je biološki moguće riješiti.

MARIJA: Ali ja nisam u bolnici. Meni svi problemi ostaju. I još moram dolaziti u bolnicu u posjet.

* * *

MARIJA: Razgovarala sam s doktoricom. Izgleda da ćeš ići u toplice.

MARIJAN: Ti ćeš svakako ići sa mnom.

MARIJA: Pa kako ću ići? Oni će samo tebe poslati.

MARIJAN: Pa, znam da nemamo novaca. Ali za to ćemo nekako naći.

MARIJA: Ne mislim na novce. Ne mislim samo na novac. Što se mora platiti mora se platiti. Ali ne znam hoću li moći zbog posla. Doći ću ti svaki dan. Kao i ovamo. Ima dosta toplica koje nisu tako daleko od Zagreba. Mogu doći autom.

MARIJAN: Da, stvarno. Posao je ograničenije. A opet, ne bismo mogli izdržati da ne radiš. Raspitaj se malo o toplicama. Ima različitih toplica.

MARIJA: Kad to postane aktualno, otići ću autom u toplice, ići ću najprije pogledati.

MARIJAN: Čuo sam za različita iskustva. Znam za jedan slučaj – vidiš, nje-ga je pratila žena – vratili su se nakon nekoliko dana. Jednostavno su pobjegli jer se nije dalo izdržati. Vele da je tretman bio nikakav, simulirana i preskočena terapija, a takva nečistoća. Da ti ne kažem što je sve hodalo po podu.

MARIJA: Zato kažem da bih najprije išla pogledati. Pogledat ću i sobe. Ti si to unaprijed pratio – kakve su toplice. Pripremao si se?

MARIJAN: Samo uvijek gledam stvari oko sebe. Neke stvari otkrivamo a na neka pitanja nalazimo odgovore. Vidiš, dugo mi nije bilo jasno zašto bolesnici govore o sve težim i o najtežim slučajevima. Onaj tko ima samo jednu nogu pričat će o nekome tko je izgubio obadvije.

MARIJA: I oni su ti otkrili razlog?

MARIJAN: Nisu mi oni otkrili nego je meni najednom sinulo. Bolesnik se uvijek tješi kako je još dobro prošao jer ima i gorih slučajeva.

MARIJA: Onda ti ne bih trebala pričati o svojim susretima s Flavijem?

MARIJAN: Ne, ne. Samo mi pričaj o Flaviju. Njega sam uvijek volio. Drag je čovjek. I svi su ga voljeli. Samo ne znam tko u ovoj paraleli – Flavio i ja – tko igra koju ulogu.

MARIJA: Da završimo razgovor o toplicama.

MARIJAN: Možemo odmah završiti. To ti zahvaljujem da ćeš ići pogledati kako izgleda u toplicama – kad to postane aktualno. Treba učiniti ono što se može. Jer znaš da smo ograničeni u ponašanju, u izboru. Ali treba učiniti sve što je moguće, u onom okviru koji nam je na raspolaganju. A reći ću ti još nešto. Ja ću morati ići u toplice, i to prihvaćam kao nešto što se mora. To je potrebno. Nisam u situaciji da izaberem samo ono što je ugodno. Ali za tebe to ne bi bilo ugodno. Ne bi bilo moguće. Zbog ljudi koje ćeš tamo susresti.

MARIJA: Misliš na onu tezu o bolesnicima? – o težim i o najtežim slučajevima.

MARIJAN: Ne mislim na to. Mislim na sastav ljudi, na njihov identitet. Znaš, ja sam po poslu bio posvuda. Po cijeloj zemlji. Prošao uzduž i poprijeko. I kakve sam tu likove vidio. Pa znaš, to je moj posao, moj poziv. Kad bi vidjela tu galeriju likova, ti bi se iznenadila. Jer živiš u jednome zatvorenom, točno određenom, kulturnjačkom, građanskom, profinjenom svijetu. Koji ide na koncerte. A naš narod – to je nešto širi pojam. Narod je više ono što ćeš vidjeti u toplicama nego ono što ćeš vidjeti u Dežmanovoj, u Frankopanskoj.

MARIJA: Znači, da idem u toplice, došla bih do novih spoznaja. A ako ne idem, onda ću ostati bez tih spoznaja.

MARIJAN: Ostavi spoznaje. I ja mislim da bi mi bilo lakše da manje znam. Pitanje toplica smo riješili. Nego, druga stvar. Reci Jasni da ode s djecom na more. Već je krajnji trenutak da ode. Pa već je kraj ljeta, zadnji je čas da odvede djecu na more i na sunce. Ništa ona tu meni ne može pomoći. Tu je bolnica, tu su doktori, tu ti dolaziš. Ništa mi više ne treba, i ništa više od toga ne mogu

imati. Ona samo gubi vrijeme, a mora misliti na djecu. Oni su mali. Reci joj da sam joj ja to poručio. Osjećam se dobro, koliko mogu.

MARIJA: Reci ću joj. Tebe će ona poslušati.

MARIJAN: Ako hoćeš pravo znati, njoj treba alibi.

MARIJA: Dobro, nemoj biti tako strog.

MARIJAN: A kad bude trebalo, još će pravodobno stići s mora u Zagreb.

MARIJA: Nemoj govoriti tako.

MARIJAN: Govorio ili ne govorio o tome, ali to je tako. Moramo biti realni: znati da dolazi kraj. Govorio ja o tome ili ne.

MARIJA: Ali je ipak bolje da ne govoriš.

* * *

MARIJAN: Reci mi još što ima novoga vani. U krugu mojih poznanika, moje subraće po nesreći.

MARIJA: Nisam tu htjela reći, ali kad me već pitaš, onda moram reći. Boris je sad već jako loše.

MARIJAN: Zadnje što se sjećam o njemu bilo je kako je slabo prepoznavao ljude. Dok je još mogao sâm izlaziti – dok bi od kuće došao do Jelačić-placa, sreo bi najmanje deset ljudi. Jer je godinama, decenijima, bio poznat čovjek. On je dio ovog grada, dio kulture ovog grada. K njemu su iz čitave Europe dolazili. I sad, ide on prema Trgu, ljudi se javljaju, hoće porazgovarati, a on ne zna tko je to pred njim.

MARIJA: To je dosta davno bilo. Zvala sam prije nekoliko dana i njegova mi žena ukratko kaže kako je on sve lošije. Dala mi ga je na trenutak na telefon. Rekla mi je da sam to ja nazvala. A on je čitavo vrijeme mislio kako zove njegova kći Mirna.

MARIJAN: Da se opet vratimo na Dežmanovu; kako je rekao onaj pjesnik iz Dežmanove – njega sigurno tamo sretniš jer mu je redakcija tamo – pozdravi ga puno od mene. Rekao je: nije se u današnje doba život produžio – umiranje se produžilo.

* * *

MARIJAN: Drago mi je da vas opet vidim, gospođo doktor.

DOKTORICA: Pa nisam ja ovdje tako rijetka prilika. Stalno sam tu povrh vas. I izvan vizita.

MARIJAN: Da budem precizan – nisam vas htio ni napasti ni uvrijediti. Znaate da ste vi meni stalno jedno svjetlo, u ovome ne baš svijetlom okružju. Pa kad kažem da vas opet vidim – to govorim o sebi, govorim da sam *ja* u stanju vas vidjeti.

DOKTORICA: Mi činimo sve što je u našoj mogućnosti. – Htjeli ste me nešto pitati? Vaša me supruga Marija pitala što je s toplicama – da ste vi nešto o tome govorili.

MARIJAN: Nisam vas to htio pitati. Ni sam ne znam bih li želio ići u toplice, ili ne bih. Zapravo nikamo ne bih želio ići... Toplice se bolesnicima čine kao rješenja, kao izlaz, to je kao neki neispunjeni san. A za vas su toplice samo produžetak terapije. A ja – zapravo nikamo ne bih želio ići.

DOKTORICA: Nismo još do toga došli. Mi bismo sve pripremili, i rekli bismo vam – onog trenutka kada to bude aktualno.

MARIJAN: Sada sam koncentriran na ovo ovdje. Ovdje gdje jesam. Zapravo sam zaustavio vrijeme. Tu se osjećam sigurnim. Sve drugo su neizvjesnosti, a nisam željan nikakvih izazova.

DOKTORICA: Nemojte se opuštati. Uvijek se sjetim kako ste dolazili u ambulantu. Kako ste hodočastili u ambulantu. Vas je nosila nada. Rekla bih da ste izgledali kao nošeni nekakvom dječaćkom vjerom.

MARIJAN: Sad se baš ne mogu pohvaliti ni s nadama ni s vjerom. Zapravo se nemam kamo vratiti.

DOKTORICA: Vaša mi je supruga pričala o tome. O stanu. Ali bolje je da o tome sada ne razgovaramo. Ne smijete se uzrujavati.

MARIJAN: Ne smijem se uzrujavati, ali bih ipak trebao stanovati. Nisam mislio s vama o tome razgovarati. To mi vi ne možete riješiti. Nekada sam živio puni život. Živio sam za kazalište, živio sam za film i za televiziju. Moji su mi studenti dolazili doma. Pa sam s njima raspravljao, analizirao njihove projekte – valjda više u svom domu nego na Akademiji. Više nisu dolazili otkad sam prestao predavati. A vidite, sada ne bi ni imali kamo doći.

DOKTORICA: Vaši su vas studenti voljeli?

MARIJAN: Voljeli su me, mislim. I ja sam volio njih. A mogli bi mi biti djeca.

DOKTORICA: Tako vas i ovdje vole. Sestre vas vole, svo osoblje. Kao da nekako proživljavaju s vama. Baš im je jako stalo do vas.

MARIJAN: Ovo sam mjesto čisto zavolio. A to nije normalno.

DOKTORICA: Kad budete izlazili, sve ću vam objasniti, pokazat ću vam sve nalaze i snimke...

MARIJAN: Ne, nemojte snimke, bojim se da nisam baš najbolje ispao.

DOKTORICA: Pa nisu to fotografije. To je CT glave.

MARIJAN: Gospođo, pa dobro razumijem. Ne mislim da sam lijep, pa mi slika en face nije bitna. Ali ono što ste našli unutra, to je tako da jedva drži.

DOKTORICA: Živjet ćete normalan život, u relacijama ovih nalaza. Malo ćete pripaziti, ali će to biti normalan život. Sami ćete vidjeti koliko možete podnijeti, dokle možete ići.

MARIJAN: Mene je strah, bojim se. Zapravo se bojim biti sam u prostoru. Stalno su u meni i oko mene crne misli. Ako je nešto zaista opasno, onda mi

ne može pomoći ni netko tko je pokraj mene. Zajedno sa mnom u sobi. Kada dođe dotle, ni medicina ne može pomoći. Ali te su crne misli najteže kada sam sâm, i zato što nemam nikakvog aktiviteta, nečega na što bih se koncentrirao, što bi me obuzimalo.

DOKTORICA: Vi kod kuće puno ostajete sami?

MARIJAN: Djeca su otišla. Pa i da žive s nama – oni bi imali svoje poslove, svoje brige, svoje preokupacije. A Marija radi. Čak sam je znao zamoliti da budem s njom u uredu dok radi. Ali kaže da je to potpuno nemoguće.

DOKTORICA: Mi ćemo vas pustiti kada ocijenimo da možete izaći. Ali onda će sve ovisiti o vama, i o okolini.

* * *

MARIJAN: Ta su vrata bijela. Ne sjećam se hodnika kroz koji sam došao.

MARIJA: To ćeš poslije vidjeti.

MARIJAN: Reći ćeš mi kakva su vrata s druge strane. Izvana.

MARIJA: Pogledat ću kad budem izlazila. Reći ću ti sutra.

(Utišavanje. Marija polako ustaje, izlazi uz najmanje moguće šuškanje sa svojim stvarima, vrećicama. Tiho otvara i zatvara vrata. U drugom prostoru, s vanjskim zvukovima, kaže polutihu, kao u sebi.)

MARIJA: Vrata su obojena bijelo. Reći ću mu sutra kada dođem. Ako ne bude prekasno. (...) Njega su zapravo ubili.

Nikola Vončina

Prve dramske TV emisije

Nakon više od pedeset godina emitiranja hrvatskoga televizijskog programa (prva je emisija – izravni prijenos svečanog otvorenja novosagrađenog Zagrebačkog velesajma na južnoj obali Save – prikazana 7. rujna 1956.) ni program u cijelosti, pa i nijedan od njegovih segmenata nije do sada, unatoč „televiziomaniji” koja je zavladała ondašnjim „svijetom masovnih medija”, nije uspio privući znatniji historiografski interes.¹ No ipak, deset godina poslije emitiranja prvog pokušaja da se program naše televizije – uz dotada već posvojene novinarske TV oblike (dnevnik, intervju, reportaže, posebna izvješća o važnijim zbivanjima, športske priloge i sl.) te nastupe pjevača zabavne glazbe, plesača i druge, većinom estradne programe – obogati i zahtjevnijom vrstom emisija, zasnovanom na glumačkoj interpretaciji književnog predloška, objavljen je u nas jedan od prvih tekstova u kojemu se pokušavaju sažeti neka teorijska poimanja TV drame i iznose mnoge pojedinosti o dotada izvedenim djelima, pa mu valja pridati odgovarajuću pozornost. Autor mu je bio Borislav Mrkšić, tada dramaturg u redakciji Igranog programa Televizije Zagreb, a tiskan je kao predgovor *Antologiji TV-drame* (naklada RTZ, Zagreb 1966.), objavljenoj povodom desete obljetnice emitiranja naše televizije i u njemu se, među ostalim, kaže:

„... Iz teoretskih napisa, iz raznih receptara, gdje se može ‘naučiti’ kako se piše na pr. televizijska drama, iz kronologija, kompendija i studija na temu ‘javno mnijenje i televizija’, saznajemo da, što se tiče ‘drame na malom ekranu’ u vremenu nismo baš mnogo zaostali i da smo u proteklih deset godina u skraćenom postupku prošli sve Scile i Haribde, koje je prošla i starija televizija u Evropi, pa čak i u Americi. Kao da je prolaženje kroz sve faze razvitka na tom

1 Pa ni unatoč tome što je TV Zagreb dvije godine – sve do jeseni 1958., kad su proradile TV Beograd i TV Ljubljana – bila jedina TV stanica u ondašnjoj državi.

području ili možda tačnije rečeno prilagođavanja mediju na tom području dug koji svak obavezno mora da plati.

Kažu da je prvu bilansu originalne dramske produkcije na TV učinio u Velikoj Britaniji godine 1952. Val Gielgud, najveći ekspert za radiofoniju i televiziju na B.B.C.² (...) Pošto je proučio sedamnaest godina rada na tom području, on je izjavio: "Teledramaturgija je još u djetinjstvu." (A ta je tvrdnja slična prosudbi Leza Cookea u knjizi *British Television Drama*, objavljenoj 2003., jer je on u svojoj periodizacijskoj razdiobi povijesti britanske TV drame tek godinu 1962. označio kao početak razdoblja u kome je ona doista „postala punoljetna” – op. N.V.)

Mrkšić zatim ističe da se ta „Gielgudova izjava može s jedne strane shvatiti kao vječno tapkanje u mjestu, kao činjenica da je TV bila i ostala samo reproduktivna, i to reproduktivna u tehničkom smislu, a s druge strane kao još neiscrpljeni i nikad iscrprvi izvor mogućnosti za originalnu neponovljivu praksu. Bez obzira na to kako ovu izjavu teoretski shvatili, poslijeratni razvoj TV u svijetu, a i za ovih deset godina kod nas, bio je neobično brz. To je svakako jedna od prvih karakteristika medija s kojom treba ozbiljno računati. Istina, ta se brzina očituje u nužnoj brznoj produkciji i brzom konzumaciji, a s tim u vezi izvjesnoj brzom prolaznosti emisije kao pojave, koja se ne ponavlja, koja ne upozoruje na sebe trajno, već više u brzom stvaranju i nastajanju novih umjetničkih žanrova. Ali, iz te brze izmjene, iz tog neprestanog kontakta s 'potrošačima' nastaju i nove i drugačije potrebe i navike gledalaca. (...) I u Americi je tv-drama na početku bila više nego čedna, napravljena na brzinu, nije smjela da ima više od četiri lica i dvije scene. (...) Prve tv drame značile su rađanje već negdje davno začetog novorođenčeta, čije rođenje nije bilo logično, nije bilo prirodno uvjetovano, ali čiji proces rasta i sazrijevanja nije bio usporavan. Najveći napredak tv-drame bio je napredak u raznolikosti tema, i to 'tehničko sredstvo' je pomoću tematske raznolikosti počelo manifestirati svoje specifične osobine, steklo je neposrednost živog kazališta, prostornu pokretljivost filma i širinu radija. Iz ove konstatacije slijedi prilično jednostavan zaključak da se TV služi, da se koristi sa svima trima izražajnim sredstvima, te da aktivira one karakteristike kazališta, filma i radija, koje vode novom umjetničkom obliku, u ovom slučaju originalnoj televizijskoj drami. (...)

Zbog toga se često čini da je tek tv-drama pravi i jedini adekvatni izraz onoga što se zove 'lična drama', da je tek tv-drama ono dramsko djelo za koje pisac izabire i koristi jedan običan događaj, jedan dan ili čak jedan sat da preko njega sugerira kompletan život. Razumije se, da takav život od jednoga sata ili jednoga dana ne može imati određeni značaj, ali može biti značajan za određenu sredinu, koja se tiče svijeta u cjelini i čovjeka uopće. Tako na pr. autori tzv. nove američke škole, koja je već više od decenija bivša i nije više škola, kao

---

2 Val Gielgud (brat slavnijeg Sir Johna Gielguda, jednog od najistaknutijih engleskih glumaca XX. stoljeća) bio je dugogodišnji ravnatelj Drama Departmenta BBC-a (1929-1950.), a (od 1950-1952.) bio je na čelu Odjela dramskih emisija Televizijskih programa BBC-a.

što je Paddy Chayefsky i drugi, nisu imali veliku književničku kulturu, ali su je nadomjestili senzibilnošću i tzv. osjećajem za život društvene sredine. Tv-drama *Majka* Paddy Chayevskog je npr. priča o tužnoj usamljenosti stare majke koja u svojoj šezdesetoj godini života uspijeva da bude korisna, a njegova tv-drama *Marty* je priča o ljubavi jednog sramežljivog mesara i jedne djevojke, a koja završava brakom kao izbavljenjem iz njihove pojedinačne samoće. Ključ tv-drame tada, pojednostavljeno rečeno, bio je u intimnosti shvaćenoj kao individualni privatni život. Taj je ključ otvorio vrata mnogim mladim piscima, premda je više otkrivao i ukazivao na pukotine u sitnim odmicanjima pojedinaца kroz pustolovinu života, pukotine kroz koje građani radoznalo vire, nego što je otvarao vrata stvarnih društvenih pitanja. (...)

Na osnovu ovakvih i sličnih uočavanja funkcija najsloženije emisije u tv-programu, funkcija tv-dramskog programa je u raznim televizijskim centrima različito označena. Publicisti uvjeravaju da se npr. u Sjedinjenim Američkim Državama tv-drama oslobodila utjecaja filma i kazališta i da se razvija kao 'miješana forma' između žurnalizma i filmskog i kazališnog spektakla, te da ima velik odjek kod publike, ističu kako u Velikoj Britaniji tv-drama zajedno s radio-dramom surađuje na postanku suvremenog teatra u širem smislu, kako se u Francuskoj oslobađa podložnosti pripovijesti i pripovijedanju, kako se u Sovjetskom Savezu razvija zajedno s najnovijim dostignućima u filmu, da u Njemačkoj postaje žanr autentične građanske literature, a da se u Italiji otvara prema nekim unutrašnjim dimenzijama. (...)

Dramski repertoar u prvih deset godina naše televizije kretao se i kreće se u logičnom rasponu od adaptacija kazališnih drama, preko adaptacija prozних djela naše novije književnosti do originalnih tv-drama; od prijenosa kazališnih predstava, preko adaptacija kazališnih predstava u studiju do originalnih tv-dramskih režija u tv-studiju često kombiniranih s filmskim insertima." A zatim dodaje „...da je u toku nekoliko posljednjih sezona emitirano i mnoštvo adaptacija iz naše književnosti s didaktičkom namjenom za školsku omladinu" te da je „adaptacija kategorija bez koje se radio i televizija ne može ni zamisliti, pa treba napomenuti da je preko tv-adaptacija naš studio upoznao gledaoce i s djelima Miroslava Krležе, Ive Andrića, Ranka Marinkovića, Petra Šegedina i Vjekoslava Majera."

Pri kraju toga svog predgovora *Antologiji TV-drame*, u koju je uvrstio tekstove Zore Dirnbach, Milana Grgića, Ivice Ivanca, Kreše Novosela i Ive Štivičića, Mrkšić je upozorio čitatelja da:

„Ovaj izbor originalnih tv-dramskih tekstova nije i ne može biti antologija najboljih, jer našа televizija u prvih deset godina postojanja takav kvantitet koji bi omogućio treći stupanj poređenja nije mogla ni pružiti. Ovaj izbor prezentira po jedno djelo onih autora koji su svojim djelovanjem bili u ovom prvom razdoblju uz našu televiziju bliže i uspješnije vezani. Tekstovi su zato poredani abecednim redom autora."

Jedna od prvih novinskih bilježaka u kojoj se u nas – i to tek neizravno – spominje televizijska drama, odnosno prvi pokušaj posvajanja toga žanra ostvaren na TV Zagreb, bila je najava programa za nedjeljnu večer 23. prosinca 1956., u kojoj se (zacijelo bez ikakva novinarova znanja o čemu će pod točkom 3. biti riječ) navodi da su na rasporedu sljedeće emisije:

„1. TV-dnevnik – Sport, 2. Kratkometražni film, 3. Gledalac i mi – TV spektakl, 4. Dugometražni film.”

Nešto više o sadržaju tog prvog pokušaja i njegovim sudionicima moglo se saznati u osvrtu na program emitiran te večeri, objavljenom u tjedniku *Jugoslavenski radio* od 29. XII. 1956. (V.,1, str.7) pod naslovom *Program RTV Zagreb povodom Dana Armije* u kome je, u ulomku posvećenom našoj temi, kritičar ustvrdio:

„Zanimljiv je bio spektakl „Gledalac i mi” u kojem su sudjelovali neki zagrebački umjetnici. Naročito se istakao dobrom glumom poznati član Zagrebačkog dramskog kazališta Pero Kvrđić u ulozi Harlekina. On je i ovim nastupom pred televizijskom kamerom ponovo pokazao svoje svestrane glumačke sposobnosti. Teško je reći u čemu je bio bolji: kao zamišljeni Hamlet sa lubanjom, kao ljubomorni Otelo, plašljivi ljubavnik ili plesač. Istakla se i njegova partnerka Ljubica Jović u ulozi Kolombine te glumac Sven Lasta.” (A iz sačuvanih je fotografija u arhivu HTV-a i onih objavljenih u raznim tiskovinama vidljivo da su u njoj sudjelovali još jedan glumac, Vladimir Leib – član zagrebačkog kazališta „Komedijska”, izvrsni pantomimičar Zlatko Omerbegović te petočlana skupina drugih izvođača koja zacijelo izvodi neku plesno-glazbenu točku – op. N.V.)

No ni iz tog se osvrta nije moglo saznati tko je autor teksta, tko je bio redatelj emisije, a i ništa поблиže o tome u kakvoj su to vrsti „spektakla” nastupili zagrebački glumci igrajući Harlekina i Kolombinu (protagoniste renesansne *commedie dell'arte*) te zašto su se ti likovi uopće pojavili i kakve su im zadaće bile namijenjene u tom tekstu napisanom za prikazbu na ekranima novog elektronskog medija u drugoj polovici XX. stoljeća.

Premda Mrkšić u nav. predgovoru *Antologiji TV-drame* ni jednom riječju ne spominje taj „TV spektakl” nego, štoviše, tvrdi (na str. 13) da je „kao prva TV-drama kod nas” bio izveden jedan drugi tekst (emitiran tek 1958., o čemu će poslije biti riječi), u popisu DRAMSKE EMISIJE TV STUDIJA ZAGREB, tiskanom kao prilog *Antologiji* (na str. 281-305), na prvom se mjestu – s nadnevkom emitiranja 23.XII.1956., dakle identičnom onom obj. u netom citiranoj novinskoj najavi – nalazi naslov „TV spektakla” *Gledalac i mi*, i uz to je naveden inicijal imena i prezime autora – K. Mirel. A kako sam od prije znao da je pseudonimima Josip Mirel i Krešo Mirel neke svoje radiodrame potpisivao Krešo Novosel (primjerice radiodramu *Prema zadnjoj stanici*, emitiranu 1955. i radiodramu za djecu *Istraga o plaču*, emitiranu 1957.) nastojao sam provjeriti što je posrijedi pa sam, pregledavajući ondašnji tisak, iz jednog članka objavljenog u tjedniku *Studio* ustanovio da ipak nisam bio na krivom tragu. Članak je

pod naslovom *Prva domaća TV-igra* tiskan u rubrici *Ovog tjedna na TV* (*Studio* br. 110 od 14.V. 1966., str. 7) kao najava ponovnog prikazivanja Novoselova „TV spektakla” (deset godina nakon praizvedbe), a počinje konstatacijom da:

„Primat u prvoj domaćoj TV-igri imaju Krešo Novosel kao autor i Anton Marti kao TV-režiser” te da je „ta prva jugoslavenska TV-igra nosila naslov *Harlekin* ili *Gledalac i mi*.”

Uz kraći razgovor s Antonom Martijem o njegovim prisjećanjima na tu praizvedbu, pisac članka u *Studiju* opsežno navodi i „što nam je ispričao autor naše prve TV-igre Krešo Novosel”:

„To je bila jedna mala komedija na račun onih prvih primjedaba koje su nam stizale u vrijeme kad smo tek počeli emitirati program sa skromnim sredstvima i mogućnostima. Htjeli smo da suočimo gledaoca s teškoćama koje mi imamo pri stvaranju TV-emisija. Promatrana i s ove vremenske distance, čini mi se da ta komedijica u trajanju od četrdesetak minuta nije bila loše napravljena. Štaviše, čak nije ni zastarjela. Radi se o vječnim pitanjima gledalaca koji traže zanimljiv program i naših dilema: kako zadovoljiti tako širok raspon ukusa i zanimanja svih onih koji sjede pred TV-ekranima? Što igrati? Što dati? Od kada postoji scenska umjetnost ta pitanja se postavljaju i ostaju. Prilikom ponovnog snimanja ‘Harlekin’ neće biti nikakvih dotjerivanja teksta, poboljšavanja, nego ćemo nastojati što je moguće tačnije rekonstruirati prvu emisiju. To će prvenstveno biti dokument o onom vremenu.

Ipak ‘Harlekin’ neće moći biti potpuno vjerno rekonstruiran. Prošlo je deset godina i za neke uloge nije bilo moguće angažirati iste glumce. U novoj ekipi nastupit će Damir Mejovšek, Boris Pavlenić, Đurđa Ivezić, Rikard Simonelli i drugi. Nastupit će i poznati pantomimičar Zlatko Omerbegović.”

Sljedeće je godine Novosel u knjizi *Vi, ja i televizija* (obj. u nakladi RTZ-a, Zagreb 1967., na str. 42) također spomenuo taj svoj „TV spektakl” ustvrdivši da se radilo o „prvoj igri pisanoj za televiziju” i – u sklopu nekih svojih raspredanja o problematici i svojstvima našeg TV programa u prvim mjesecima njegova emitiranja i pitanjima „koja su se postavljala paralelno s izvođenjem pojedinih emisija” – ističe da je ona otvorila „problem kombinacije muzike i govora i posebnih solo-tačaka unutar igre”.

Desetak godina poslije Novosel u posebnom izdanju *Lista RTZ* (tiskanom s nadnevkom 20. svibnja 1976., na str. 24) piše da je to bila „televizijska igra s Arlekinom i Kolombinom koji se svađaju oko toga što da igraju za gledaoce”, a još jedno desetljeće potom, također u *Listu RTZ* (u broju od 25. ožujka 1986. na str. 13), objavljen je članak pod čijim se krupnim naslovom

**GLEDALAC I MI – PRVA ORIGINALNA TV IGRA, EMITIRANA
U PROSINCU 1956. IZ OKRUGLE DVORANE U JURIŠIĆEVOJ
PISAC: KREŠO NOVOSEL
REŽIJA: ANTON MARTI, SCENA: EKL³**

³ Radi se o kazališnom i TV scenografu Andreji Eklu, koji je od 50-ih do 70-ih dao niz vrijednih ostvarenja u mnogim emisijama Televizije Zagreb.

donosi jedna fotografija na kojoj se vide Pero Kvrgić, Ljubica Jović, Vladimir Leib i Zlatko Omerbegović. U tom se članku na početku ponavljaju podatci o emisiji navedeni u naslovu i potom nabrajaju neki poslovi i funkcije koje je Novosel obavljao na RTZ-u te naslovi nekih od njegovih poslije napisanih TV drama. No ni sljedeća „okrugla” obljetnica praižvedbe „TV spektakla” nije protekla bez podsjećanja na taj događaj. Novosel je u *Večernjem listu* (broj XL., 11.932 od 29.XI.1996. na str. 20) tada, pored ostalog, izjavio da je „Prva drama koja se snimala bila *Noćni gost* u emisiji *Gledalac i mi*”, ali uz to treba ovdje dodati dvije napomene. On je naime – puna četiri desetljeća poslije praižvedbe – očito pobrkao naslove nekih od vlastitih tekstova, jer se *Noćni gost* nigdje ne spominje u svezi s nazivom Novoselova prvenca, nego je to naslov njegove TV drame emitirane 3. prosinca 1958. (dakle gotovo pune dvije godine poslije emitiranja „TV spektakla” *Gledalac i mi*, što je razvidno iz popisa *Dramskih emisija TV studija Zagreb* objavljenog u *Antologiji TV-drame* 1966.). Treba također podsjetiti da je prije spomenuta ponovljena izvedba iz godine 1966. bila snimljena na magnetoskopsku vrpcu (za razliku od praižvedbe koja je bila emitirana uživo, pa je stoga iščezla u eteru, a i čiji je tekstualni predložak – kao i mnogi drugi – odavno nestao iz redakcijskog arhiva). Ta je snimka ostala do danas sačuvana u INDOK-u Hrvatske televizije, pa se iz nje, kao jedinog sačuvanog dokumenta, možda ipak može donekle razabrati o kakvoj je vrsti teksta bila riječ. Iz usporedbe tiskanih podataka o trajanju praižvedbe i deset godina potom snimljene izvedbe, naime, proizlazi da je potonja bila desetak minuta kraća te da je, uz to, 1966. izostavljen nastup petočlane plesno-pjevačke skupine koja je, zacijelo, izvodila neku zabavno-glazbenu „točku” (vidljiva je na jednoj od 1956. snimljenih fotografija i objavljena na 38. stranici Novoselove knjige *Vi, ja i televizija*), pa se stoga ne može isključiti pretpostavka da je stanovitih promjena u tekstu ipak bilo. Ako tome dodamo da su i izvođački ansambli bili gotovo u cijelosti drugačiji (od „starih” iz 1956. sudjelovao je jedino Zlatko Omerbegović nastupajući samo u pantomimskim „točkama”, dok su svi glumci bili zamijenjeni novima, zbog čega među njima ne može biti ni jednoga koji bi mogao potvrditi identičnost 1956. i 1966. odigranog teksta), treba upozoriti da bi se do pouzdanog zaključka o tom pitanju moglo doći tek usporedbom onoga što je sačuvano na snimci emitiranoj 1966. i tekstnog predložka uprizorenog 1956., ako budući istraživači budu imali sreću da pronađu neki od njegovih zagubljenih primjeraka.

Na „špici” snimke iz 1966. se – uz ime autora i naslov *Gledalac i mi* – ne spominje prvotna (posve neodređena i proizvoljna) žanrovska naznaka „TV-spektakl”, a umjesto nje se navodi podnaslov *Harlekin* uz najavu da će ga interpretirati Rikard Simonelli. Taj se glumac pritom pojavljuje na ekranu, predstavlja se gledateljima i odmah zatim počinje prvi prizor čiji je osnovni motiv glad, no Harlekinovi pokušaji da se domogne komada kruha i tanjura

punog špageta (koji su spretnim trikom dospjeli u kadar i isto tako iščezli) ostaju bezuspješni i popraćeni njegovom rezigniranom opaskom da i svi drugi Harlekini „umiru od gladi i ljubavi”. A kako je prvi motiv time bio potrošen, autor će poslije uvesti drugi – personificiran Kolombinom. No, umjesto zbivanja u kojima bi se zapletale i raspletale ljubavne zgone i nezgode, tj. dramske situacije, počinje (kao što je to ustvrdio sam Novosel u knjizi *Vi, ja i televizija* te u prije citiranim izjavama povodom obljetnica) „mala komedijica... o vječnim pitanjima što igrati za gledaoce... kako zadovoljiti tako široki raspon njihovih ukusa... o problemu kombinacije muzike i govora i posebnih solo točaka unutar igre” i dr. Harlekin, naime, uz ulogu glavnog lika, preuzima i funkciju konferansjea predstavljajući ostale (kao i on stilizirano kostimirane) likove Kolombinu, Ljubavnika-osvetnika, Imitatora i Ljepotana te još jednog (ali, za razliku od njih, suvremeno građanski odjevenog) sudionika – Gledaoca. Potom, nagađajući što bi gledatelje moglo zanimati, Harlekin interpretira ulomke monologa ili dijaloga iz djela velikih svjetskih književnika (iz *Hamleta*, *Cyranoa de Bergeraca*, *Othella*, *Romea i Julije* te Držićeva *Skupa*), a zatim počne pjevati nekakav song, ali Gledalac prosvjeduje i prekida taj njegov improvizirani solistički koloplet, tražeći da glumački ansambl odigra kakvu uzbudljivu ljubavnu priču u kojoj će biti „akcije... strasti... ljubomore... patnje... drame”. I kad je ljubavna priča Harlekina i Kolombine, u koju su se – na zahtjev Gledaoca – umiješali i drugi likovi, napokon započela (a već je proteklo petnaestak minuta od ukupno polsatnog trajanja emisije!) ona se, umjesto u dramu, ubrzo izmetnula u poigravanje gegovima, lakrdijanje i travestiju, pa razočarani i razlučeni Gledalac okončava taj galimatijas uzvikom „Dosta! Prekidam predstavu!”. Igrokaz time doista i završava, a svi (kostimirani) izvođači zapjevaju poduži song koji završava stihovima:

„Zadovoljni mi smo
Takvu igru željeli smo”

ali se, proguravši se između njih, u sredini kadra pojavljuje Gledalac i njihov veseli napjev poprati svojom zaključnom prosudbom: „Ali zadovoljan nisam ja!”

Tim tekstom, kako je već spomenuto, zacijelo nije bio zadovoljan ni Borislav Mrkšić, posve ga zanemariivši u svom predgovoru *Antologiji TV drame* i ustvrdivši da je prva u nas izvedena „originalna TV-drama” bilo – također Novoselovo – djelo *Kota 302*⁴, emitirano 24. travnja 1958., dakle čak godinu i pol poslije praiizvedbe *Harlekina*. A učinio je to (vjerojatno) stoga što je procijenio da se radi tek o prvom (i to slabašnom) pokušaju da se pobudi interes za tu, hrvatskim gledateljima dotada još nepoznatu vrstu TV programa i da, možda, uznastoji potaknuti pisce da se upuste u posvajanje tog novog (ali u mnogim razvijenim zemljama već afirmiranog) oblika dramskog stvaralaštva. Pa iako je, po (tisućljećima vladajućim) poimanjima drame, Mrkšićeva pro-

⁴ Točan naslov te TV drame je *Kota 229*.

cjena da Novoselov tekst nije prihvatljivo svrstati u taj „književni rod” bila umnogome opravdana (jer u njemu, primjerice, nema ni svrhovito satkane radnje, ni zapleta, pa ni pravih dramskih likova, tj. aktera), a nije ni komedija (u kojoj se – pojednostavnjeno govoreći – neke nakazne društvene pojave ili mane pojedinaca izlažu podsmjehu publike), treba ovdje ipak dodati jednu napomenu. Novosel je, naime, tada već bio afirmirani radiodramski autor u čijem su se dotadašnjem opusu mogli prepoznati i neki odjeci avangardne „antidrame”, odnosno „teatra sprdnje ili poruge”⁵ (o čemu sam iscrpnije pisao u knjizi *Hrvatska radio-drama do 1957*, str. 265 i d.), a poneka naznaka takvog strujanja u suvremenoj drami može se nazrijeti i u nekim prizorima *Harlekina*. No, iako je Mrkšić zanemario (ili, možda, previdio?) te naznake u Novoselovu tekstu, pa je tog „prvog mačića bacio u vodu”, čini mi se da je – bez obzira na to što se, vjerojatno, radilo o hibridnom pokušaju da se gledatelje razonodi mozaički strukturiranim skupom zabavno-glazbenih, pantomimskih i plesnih „točaka” te glumački interpretiranih prizora (pa i o tome jesu li u njegovoj „rekonstrukciji” 1966. izvršene znatnije ili manje promjene) – ipak važnije istaknuti da je njime započeo vrlo zahtjevni podhvat pokretanja i postupnog razvoja dramskog odnosno igranog programa. I, uz to, da je Krešo Novosel, utemeljitelj toga programa, zacijelo najzaslužniji što je ta vrsta emisija već od siječnja 1957. (dakle ni puna dva mjeseca od početka redovitog emitiranja Televizije Zagreb) zauzela mjesto jedne od temeljnih i najgledanijih sastavnica cjelokupnog TV programa.

*

Premda se na prve praižvedbe hrvatskih izvorno za televizijsku prikazbu pisanih drama moralo pričekati još godinu dana, televizijske dramatisacije proznih i obradbe scenskih dramskih djela naših i stranih autora, kao i snimke pojedinih prizora iz ondašnjih kazališnih predstava, a i nekih cjelovitih (mahom jednočinskih) predstava (što su se, prilagođene za TV prikazbu, izvodile u studiju), tvorile su tijekom 1957. prema dramskom stvaralaštvu sve izrazitije usmjereni repertoar. (A, uz njih, prikazana su i dva humoristička skeča u kojima su središnje figure bili glumci Zvonko Strmac i Antun Nalis, no oba su – kao i sâm zametak programa, tj. Novoselov *Harlekin* – bili uglavnom zabavljачke naravi.)

Prva emisija koju je (mjesec dana poslije praižvedbe *Harlekina*) 20. siječnja 1957. prikazao Igrani program bila je TV obradba poetske drame *Jedno poslije-podne* francuskog romanopisca i dramatičara Paula Vialara (Pariz 1898. – Pariz 1996.) koju je priredio, preveo i režirao Zvonimir Bajsić. Prvaci ondašnjeg starijeg naraštaja hrvatskoga glumišta Mila Dimitrijević i Viktor Beck izvršno su te večeri pred TV kamerama interpretirali uloge dvoje osamljenika – Sta-

---

5 V. u knjizi Emmanuela Jacquarta *Le théâtre de dérision*, Gallimard, Paris 1974.

rice i Starca koji se, nakon mnogih desetljeća, drugi put susreću na jednoj od klupa u pariškom Luksemburškom parku. I premda su, zaneseni sjećanjem na prvi susret, godinama snatрили jedno o drugom i nadali se kako će se jednom ponovno sresti, sada, kad se to uistinu i dogodilo, obadvoje shvaćaju da više ništa ne mogu promijeniti i vraćaju se u svoju osamu. (Tu – nazovimo je tako – osebnju, lirskim ugođajem i reminiscencijama prožetu romancu, Bajsić je, u vlastitoj radijskoj inačici i s istom glumačkom podjelom uloga, redateljski postavio i na dramskom programu Radio Zagreba još 12. svibnja 1954.)

Dvadesetak dana poslije Vialarova i Bajsićeva *Jednog poslijepodneva* na rasporedu je bila treća slika iz tadašnje hit-predstave Zagrebačkog dramskog kazališta (danas kazališta „Gavella”) *Svoga tela gospodar* Slavka Kolara, koju su režirali dr. Branko Gavella i Ljudevit Galic. Taj, za izvedbu pred kamerama „prearanžirani” kazališni prizor televizijski je u studiju u Jurišićevoj ulici 4 (10. veljače) redateljski postavio Mario Fanelli, a nastupili su nosioci najvažnijih uloga u predstavi Mladen Šerment, Marija Kohn, Zvonimir Ferencić, Etta Bortolazzi, Duka Tadić i Nela Eržišnik. Emisija je bila popraćena (zacijelo prvim) osvrtom na igrane emisije koji se pojavio u tisku – *Vjesnik* (od 24. veljače 1957.) je, među ostalim, pisao:

„RTV Zagreb pružila je rijetko zadovoljstvo da na ekranu gledamo scenu iz ‘smiješne pripovijesti’ Slavka Kolara u izvedbi članova ZDK (...) Iako su glumci prvi put nastupili pred televizijskom kamerom koja ih je u tumačenju likova stavljala pred posebne, specifične probleme ‘televizijske glume’, ostvarili su uspjele uloge.”

U nedjelju 3. ožujka iste godine izvedene su u TV-dramatizaciji i režiji Ivana Hetricha *Tri pripovijetke* Karela Čapeka, povezane zajedničkim središnjim likom – detektivom Pištorom, koga je igrao Pero Kvrgić. Bile su to pripovijetke *Ukradeni spis 139 – VII. odj. C* s ostalim izvođačima Vanjom Drachom i Josipom Marottijem, *Brzozav* s Marijom Aleksić, Mladenom Šermentom i Svetislavom (Cecom) Zamurovićem te *Slučaj s djetetom* – s Dukom Tadićem i Brankom Strmac. Ta je emisija izazvala prve izrazitije protuslovne ocjene novinskih recenzenata, jer je *Jugoslavenski radio* (u broju od 10. ožujka), primjerice, pisao da je Hetrich postigao „lijep uspjeh” budući da je „duhoviti tekst vješto obradio za televizijsku igru, a dobrom režijom još više pridonio uspjehu” te da su se „poznati zagrebački kazališni glumci koje je izabrao dobro snalazili pred televizijskim kamerama”, dok je *Vjesnik* (također od 10. ožujka) iznio umnogome drugačija stajališta. U podužem osvrtu u kojem se, između ostalog, tvrdi da je Hetrich „kao adaptator Čapekovih pripovjedaka” (unatoč „sretnom, ali i proizvoljnom” postupku) „uspio, uglavnom u dijalogu, sačuvati sve osobnosti ovog majstora kratke satirične priče”, *Vjesnik* piše da mu „kao režiseru to nije pošlo za rukom”, jer da je „... nedostajalo mnogo od onoga što podrazumijevamo pod Čapekovim štimungom. Onako kako ih je postavila redateljeva koncepcija, ličnosti su bile osiromašene, krute i šablonizirane

u glumačkom tumačenju. Bilo je očividno da glumci i pored najbolje volje još nisu dorasli i ne snalaze se u tumačenju uloga pred televizijskom kamerom, lutajući između kazališne teatralnosti i filmske scene. Ovog puta bili su stavljeni pred ispit pretežak za njih, s izuzetkom Pere Kvrgića koji je svoju ulogu odigrao upravo začuđujućom lakoćom, s bogatom skalom glumačkog doživljaja. On je stvorio lik, baš pravi čapekovski, koji će se i kod naših TV gledalaca dugo pamtit, ostvarujući istovremeno i kreaciju, koja može služiti i kao uzoran primjer dobre televizijske glumačke igre." *Vjesnik* na kraju dodaje da su kamermani (Miloš Radivojević i Mihail Ostrovidov) bili „previše statični u kadriranju, ali sa dobrim smislom za kompoziciju”, da je „osvjetljenje bilo slabo, tako da slika nije bila kvalitetna” te da je „ton bio dobar, a scenografija Duška Jeričevića prihvatljiva, s obzirom na skučenost prostora.” (A, uz ovaj, koliko sam dosad uspio provjeriti, vjerojatno prvi javni kritički osvrt na jednu scenografiju u našem prvom televizijskom studiju, prilika je da istaknem kako su dotada – uz Andreju Ekla, Čedu Kolarića i Duška Jeričevića – nekoliko uspješnih scenografija bili ostvarili i akademski slikari Đuro Seder i Zdravko Beritić.)

Poslije dramatizacija Čapekovih proza slijedile su dvije televizijske obradbe kazališnih komada. U nedjelju 31. ožujka Anton Marti je za izvedbu u studiju obradio i režirao jednočinku Luigija Pirandella *Diploma*, u kojoj su igrali Amand Alliger, Jozo Petričić, Joža Gregorin, Zlatko Madunić, Ljudevit Galic, Zvonimir Ferenčić i, tada još studentica glume na Akademiji za kazališnu umjetnost (danas Akademiji dramske umjetnosti), vrlo nadarena i nažalost rano preminula, Vesna Krajina. Nakon te emisije, izvedene u scenografskom okviru Andreje Ekla, tisak je pisao o Alligerovu „snažnom” i „impresivnom tumačenju” glavnog lika Rosaria Chiarchiara i o „odličnoj Petričićevoj kreaciji” suca D’Andree te objavio više fotografija glavnih likova, a uz onu Vesne Krajine u potpisu je istaknuto da je bila „ugodno glumačko otkriće”.

Drugu, također vlastitu, TV obradbu kazališnog komada – *Sutona* Iva Vojnovića redateljski je 4. travnja (kao prinos proslavi stote obljetnice autorova rođenja) postavio Daniel Marušić u scenografiji Miše Račića, za koju je *Jugoslavenski radio* napisao da je „u studiju vjerno dočarala izgled i atmosferu dubrovačke plemićke kuće” stare obitelji Beneša. Taj je list (u broju od 21. travnja) također vrlo pohvalno pisao i o režiji i glumcima istaknuvši, primjerice, da je Nada Nučić ulogu Pavle „igrala potresnom snagom” ostvarivši u nekim prizorima s Vikom Podgorskom (kao njenom majkom Marom Benešom) i Mišom Martinovićem (kao kapetanom Lujom) „velika glumačka ostvarenja”, a nije propustio spomenuti ni ostale sudionike te „impresivne izvedbe” – Nelu Eržišnik, Vanju Timer, Ljubicu Dragić-Stipanović, Matu Grkovića, Jozu Petričića i Ivana Šubića. Vrlo pohvalan osvrt na tu emisiju objavila je i *Slobodna Dalmacija* (od 24. travnja 1957.). Autor osvrta (bio je to naš ugledni znanstvenik i prevoditelj Frano Čale, u to vrijeme asistent na Filozofskom fakultetu u

Zagrebu i – kao vrstan znalac dubrovačkog govora – jezični savjetnik redatelju u TV-ekipi *Sutona*) napisao je, između ostalog: „Mislim da ne ću pretjerati ako odmah istaknem, da je zagrebačka televizija ovom izvedbom postigla svoj dosad najveći uspjeh” te naglasio da je TV-postava *Sutona* kao „... prva televizijska režija mladog režisera Daniela Marušića ... bila neosporan uspjeh.”

U travnju su (u nedjelju 21.) iz studija prikazani novi, za TV izvedbu prilagodeni prizori iz kazališta, tj. iz uspjele predstave Zagrebačkog dramskog kazališta *Scapinove spletk*e, u kojoj je taj naslovni Molièreov lik – ponovno uz najlaskavije ocjene u tisku – odigrao Pero Kvrgić, a zaslužene je pohvale dobio i njegov partner (u ulozi Gerontea) Ivo Fici.

U izvanrednom dvodnevnom TV programu posvećenom Prazniku rada redatelj Mario Fanelli je, uz suradnju Bože Milačića koji je napisao scenarij TV dramatisacije, pripremio dva kraća prizora iz Ćopićeva *Nikoletine Bursaća*, u kojima su pred kamerama u studiju (2. svibnja) nastupali Duka Tadić, Ivo Fici, Etta Bortolazzi i Anton Marti. Tjednik *Jugoslavenski radio* je (u broju V.,20 od 12.V.1956. na str. 6) objavio kratki osvrt na tu emisiju, u kojemu se ističe da su „Dobro bile izvedene dvije scene iz djela Branka Ćopića *Nikoletina Bursać*. Nikoletinu je s mnogo humora izveo glumac Duka Tadić, zarobljenog je Talijana glumio Anton Marti, borca Jovicu Ivo Fici, a Nikoletininu majku Etta Bortolazzi. Bila je to u svemu uspješna emisija (...) režisera Mauricija Fanellija.”

Već tri dana potom (u nedjelju 5. svibnja) izvodio se još jedan Milačićev scenarij: pod kratkim naslovom *On* (i uz naznaku da se radi o „humorističkoj TV-priči”) u njemu se – kako piše *Jugoslavenski radio* (V.,20, od 12. V. 1957. na str. 3) – „prikazivao jedan akviziter koji je uspijevao da od pojedinih direktora dobije novinske oglase”, a igrao ga je Zvonko Strmac. I premda je, kako nadalje piše list, „ta priča bila napisana s mnogo humora i satire” – ipak se „očekivao jači završetak, sa duhovitijom poantom.” Važan podatak o toj emisiji nalazi se u II. nastavku novinskog serijala *TV-vremeplov*, objavljenog u *Studiju* (broj 1146 od 21. ožujka 1986., str.72), jer je autoru Aleksandru Veljiću redatelj te emisije Anton Marti izjavio da je „prvi filmski insert u TV-dramu ubacio za vrijeme prikazivanja humorističke TV-priče *On* Bože Milačića” te da će mu „to ostati zauvijek u sjećanju, jer je bio u strahu kako će sve zajedno ispasti...”, budući da se takvo rješenje u našim dramskim emisijama dotad još nitko nije bio odvažio primijeniti. A kako je Martiju pošlo za rukom uspješno izvršiti taj eksperiment (kojim je on pošao tragom u inozemstvu već započetog prijelaza od studijske, uglavnom „sobne dramaturgije” prema „TV-filmu”), filmske su inserte potom u našim dramskim emisijama počeli koristiti i drugi redatelji.

Drugi od tih (već spomenutih) dvaju igranih humorističko-satiričnih programa prikazan je u nedjelju 19. svibnja pod naslovom *Audicija*, a protagonist mu je bio poznati filmski glumac Antun Nalis. On je – pred žirijem čije su članove igrali glumci Relja Bašić i Rikard Brzeska te (tada u zagrebačkim kavanama i noćnim lokalima omiljeni) violinist Dragutin Bego – „pokazao svoje

sposobnosti dobrog komičara” nastupivši, kako piše *Jugoslavenski radio* (V.,22 od 26.V.1957. na str.6), u ulogama „operetnog pjevača, Hamleta, Rinalda, bosanskog šofera, filmskog glumca i raznih drugih junaka”. Taj list navodi da su tekst emisije *Audicija* (u kojoj je još nastupila i sopranistica Ida Juranić) „napisali Stjepan Perović, Ivo Braut i Veljko Bulajić, od kojih je posljednji vodio i režiju”.

Do kraja lipnja bile su emitirane još dvije TV obradbe kazališnih komada: *Škrinjicu koja svira* japanskog autora Nakamure Šinkičija priredio je i režirao Mario Fanelli, a izveli su je 2. lipnja glumci Ksenija Dedić, Jovan Ličina i Zlatko Madunić u scenografiji Zdravka Gmajnera, dok su 16. lipnja Josip Marrotti, Pero Kvirgić i Marija Aleksić interpretirali likove u Čehovljevoj osebujno i neodoljivo komičnoj jednočinki *Prosidba*, koju je za TV izvedbu prilagodio i režirao Daniel Marušić.

Bile su to posljednje dramske emisije koje je Televizija Zagreb prikazala na kraju sezone 1956/57., a kako ih tijekom srpnja i kolovoza 1957. nije bilo na rasporedu – završavam ovo podsjećanje na prve (skromne) korake učinjene na putu zasnivanja i razvoja hrvatske televizijske dramatike.

Impotenter Mahomet

Dantonova smrt – predstava HNK u Zagrebu

Odmah se moram ispraviti. Kupite li kartu za predstavu *Dantonova smrt* u HNK u Zagrebu, imate pristup na dva umjetnička događaja. Ma, nije li to krasno? *Pere* nas recezija, a u Hramu kulture – akcija: 1 + 1! Navali, narode! Samo... nijedan od tih dvaju proizvoda nije ono što ste htjeli, odnosno, ono što je najavljeno, naime, kazališna predstava. S tom kupljenom kartom stječete čast prisustvovanja izvođenju klasične radio-drame uživo + uživanja u jednoj instalaciji (tako se, zar ne, zove ono što rade suvremeni likovni umjetnici s pretenzijama na mudro, kritičko komentiranje svijeta)...

Prema iskustvu koje sam stekla 30. svibnja, glumci su radio-dramu, čast iznimkama koje ću kasnije imenovati, obavili u granicama moći osrednjeg provincijskog ansambla uglavnom svjesnog besmisla konkretnog posla, zbog čega se ne trude osobito, a kad se trude, estetika im većinom odgovara publici navikloj na izvikivanje pseudopoezije lokalnog genija uz ganutljivu glazbenu podlogu; pretenciozna pak instalacija nije sasvim *bezvezna*, ali nema naročite veze sa sadržajem radio-drame. (Zato je valjda poznate mi kritike uopće nisu opazile, odnosno, nisu je spomenele).

A sad, ispočetka; s druge strane, zaobilaznicom.

Između Sofoklove *Antigone* i nas danas stoje dva i pol milenija. Nije zato čudo što antički autor, koji – vjerujem – zna na što može

računati, od svoje publike ima druga očekivanja nego današnji. A na što računa, jasno je vidljivo, na primjer, iz jednog dijela agona između Kreonta i Tiresije. Pogledajmo izbliza!

Od stiha 998. (izvornik u izdanju Schneidewin/Nauck, Berlin 1880.), kad Tiresija započinje monolog dug 35 redaka, do kraja Kreontova odgovora slijedi još 15 redaka. Dobro ste izračunali, pedeset stihova! Riječ je o pipavu poslu, o preispitivanju vladareve odluke; vidovnjak-savjetnik najprije opiše način na koji je došao do svojih uvjerenja o poželjnom postupku (kao da se to već ne zna; znači, kao da se sumnja na zadnje namjere). Zatim ustvrdi kako je vladar „svojim razmišljanjem i načelima grad odveo u nesreću”; slijedi opis te nesreće (npr. „bogovi nam odbijaju žrtve i molitve ne žele uslišati”). Nazove Kreonta djetetom („*teknon*”), blago ga, ili pokroviteljski, upozorava da su „svi ljudi po jednom slični: rade greške” pa je zato mudrost odstati; valja poslušati pametnije, jer „tko sluša samo sebe, kazna mu je ludilo”. Savjetuje mu da se okani svađe s pokojnikom, da ne muči mrtvac, jer, „kakvo je to junaštvo, ubijati već ubijena čovjeka?” Na kraju se ograđuje: „Ja sam dobro promislilo, da ti kažem dobro; užitak je učiti od dobra učitelja, koji te podučava radi tvoje koristi”. Tri put spomene „dobro” („*eu*”), jedanput „učenje” („*manthano*”), „najveću ugodu” („*hediston*”) i „korist” („*kerdos*”).

Na što Kreont najprije reagira? Na sredinu prethodne replike, na „dijete”. Započinje svoj odgovor rječju „starče” („*o, presbi*”), što je, naravno, prijetnja; upozorava: ako ja nisam prije svega tvoj vladar nego dijete, ti nisi prije svega poštovani prorok nego starac (fizički slab, mentalno *out of date*, jednom nogom u grobu... molim nastaviti asocijacije po volji). Stavivši proroka tako na mjesto koje ima po

onom što je nevažno, vladar nastavlja o onom što je važno: svi su navalili na njega, ali „nisam ni ja nevješt znanju skrivenog” – ako Tiresija vidi budućnost, Kreont vidi sadašnjost, naime, da postoji neka urota, da ga pokušavaju zbuniti ne bi li ga svrgnuli. „Proroci su mene već odavno prodali, kao trgovci svoju robu”, kaže, samo time nitko ne će Polinika položiti u grob, jer nemaju argumente: „čovjek ne može uvrijediti boga”, ali može – pa ponovno nazove sugovornika starcem („o, *geraie*”) – „lako posrnuti i pasti, ma bio i najbolji učitelj, može nisko pasti, u sramotu, ako dobro uči niskostima i sramotama, radi svoje koristi!” Dva put spomene „*aishron*”, „sramotu”, i izvrće smisao „dobrom” „učenju” te „koristi”.

Da bi sve ovo uistinu razumio, sudionik zbivanja iz publike mora biti iznimno perceptivan, s iznimnim kratkoročnim pamćenjem; k tomu, tekst čuje prvi put (za razliku od današnjih gledatelja klasičnih tekstova, koje – neki, neke – gotovo znamo napamet); zasut je informacijama, nije mu lako... ali, pretpostavlja Sofoklo, dorasao je zadatku. Danas, čak i prevoditelji na ovom mjestu uglavnom ne *sjednu* na paralelizam zadnjih rečenica i nadovezivanje na drsko oslovljavanje; od meni poznatih, jedini je Koloman Rac u proznom prijevodu (MH, Zg 1895.) sve jasno istakao. Da, slažem se: propustimo li uočiti taj detaljičić, ispravan doživljaj cjeline nije uništen, ali je, nema sumnje, riječ o hotimičnom autorovom ukrasu djela, pa ga je šteta pretrčati...

Ukratko, Sofoklova je publika bila podešena na SLUŠANJE. Danas, nisam sigurna da znamo tako slušati, čak ni u privatnim situacijama, ni kad nam je životno važno čuti što nam kazuju. Neverbalno jest vrlo elokventno, ali mislim da smo oslonivši se primarno na vizualno sebe same opljačkali, zato rado branim redatelje onog što nije nemoguće posprdno nazvati „radio-dramom”. I bila sam spremna opravdati režiju Hansgünthera Heimea koja trageda tretira kao rapsoda, ali kad sam konačno vidjela kako to zapravo izgleda, predomislila sam se. Ne, čak i kad uprem sve sile i usrdno se koncentriram (a k tomu, dobro poznajem tekst!) nisam kadra uspješno pratiti dulje replike, još manje – povjerovati u likove. Uz izuzetke! Da nabrojim.

Paradoksalno, ono čega sam se najviše bojala, Saint-Just koga režija valjda označava kao p***u jer ga je dodijelio glumici, ispao je najbolje: Alma Prica ne samo da je usvojila muške geste (osim kad navlači rukavice) nego je, unatoč komičnoj periki, tako uvjerljivo odradila govor u Skupštini, da sam monstruoznost tih misli (koje kasnije neznatno varira de Sade) osjetila jasnije nego pri čitanju.

Također, Danko Ljuština, koji ima povjerenja u akustiku svog kazališta pa ne urla nego gotovo šapče, izvrstan je Barère; to je onaj tip koji sumnja da bi „prodavačicama riba i skupljačicama prnja” imponirao svojim izgledom i koji razmišlja o tome koliko zrna ječma tvori hrpu, odnosno, koliko ubojstava čini čovjeka zločincem. Slobodno je mogao igrati Dantona. Ili, Robespierrea (ako sličnost povijesnom licu nije važna.)

Kako su svi glumci odjeveni u crno (kao da su poiskakali iz lijesova, ali nisam sigurna da je to željena asocijacija), teško je razaznati tko je tko, tim više što svi govore otprilike jednako... uz izuzetak Krune Šarića: njegov su Prosjak i Javni tužitelj prepoznatljiv; na žalost, prepoznatljivo pripadaju Kruni Šariću. Slično vrijedi i za Robespierrea Dragana Despota, Lacroixa Milana Pleštine, Legendra Ljube Kerekeša, Phillipeaua Luke Dragića, Paynea Zvonimira Zoričića...

Posebno mi je zadovoljstvo govoriti o Marion krasnokose & divnonoge & milolike a nadasve talentirane Zrinke Cvitešić. Najprije me, hvala, nasmijala pokušajem da se ne stropošta niza strmo stubište kojim silazi u preuskoj haljini, duboki urez ne pomaže (no, ta vještina već spada u *Ministarstvo smiješnog hoda*, jadan Büchner, kad mu se u predstavi uvuče Monty Python). Zatim je vrhunski pokazala stereotip Zavodnice, točnije, Nezasitne Ženke. (Monolog prostitutke nimfomanke koja uživa u briljantno izabranu poslu njezin je partner – Danton, po sapunicama poznat prvak Zijad Gračić – slušao sjedeći stubu niže, nezainteresiran ni za nju ni za svoju ulogu, koju bi mogao, možda, osvježiti, na primjer, zijevanjem ili drijemežom, kad već ne zna kako drugačije reagirati.) Međutim, zanemarimo uspaljena mladića koji je napisao taj monolog onda kad ga je napisao i sve

onodobne & ovodobne žalosne fantazije o ženama; danas, čini mi se da prizor ima smisla ostaviti u predstavi jedino ako lik nakon očite racionalizacije, na primjer, zaplače. Doduše! Redatelj ima pravo na svoja stajališta... osim toga, zaista, u svijetu oko postolja giljotine žene moraju ili spremno „slijediti supruga” u smrt (tko će se brinuti za djecu? vrlo važno!) ili poludjeti (to lakše ako si i prije dokazivo bila glupača) ili mirno životariti kao seksualni stroj uz pjevanje revolucionarnih napjeva (sve glumice, bravo pjevanju + izgovoru francuskog!). Ono što je sigurno trebalo izbaciti, ulomak je o dramskoj umjetnosti, o pisanju kazališnih komada. Ali, *poštrijamo* li to, što će ostati od Camilla Desmoulinsa? Balavac koji svoju izabranicu pita razumije li uopće što on govori, i koja mu odgovori – da ne razumije?! Zašto bi nam onda bilo žao da ih Revolucija rastavi? (Zar ansamblu ojačanom Nijemcima nije poznat stari dramaturški trik: učini lik simpatičnim, da bi izazvao empatiju?) K tomu, Desmoulini nije povijesno poznat po pametovanju o dramaturgiji nego po vatrenu govorništvu i političkom (ili politikantskom) novinarstvu; taj materijal, nažalost, u Büchnerovom tekstu nije glumcu na raspolaganju... što je zapravo dobro, jer *micek* baš i nije bio neko cvijeće...

Sve su ovo ipak samo pohvalice & sitna zanovijetanja, kad bolje razmislim, nepotrebna. Dovoljno sam rekla na početku: riječ je uistinu o osrednje izgovorenoj radio-drami. Dobro savjetuje kritičarka Helena Braut (*Vjesnik*, 28. travnja 2009.) – valja zatvoriti oči, ukoliko nas nije sram izgledati kao da spavamo, i prepustiti se zvuku. Ali, provedemo li vrijeme predstave zatvorenih očiju, propustit ćemo instalaciju! Pozabavimo se sada i drugim redateljevim poslom – vizualnim dijelom priredbe.

U razgovoru za *Vjesnik* (25/26. travnja 2009.) Hansgünther Heime kaže općenito o scenografima: „Moram reći da me njihova umišljenost ometa u vlastitoj viziji kako bi komad trebao izgledati na sceni i zato radim sve sam. (...) Studirao sam arhitekturu i zato mislim da sam sposoban to odraditi sam.” Sposoban TO odraditi sam svakako jest. A što je napravio? Stadion. Gledalište stadiona, odnosno, aproksimaciju takvog nečeg.

Zamislimo se nad tom glomaznom *prostornom metaforom*. Ako su u Skupštini Navijači, gdje su onda Igrači? Na ulici? Ali, i Ulica je na mjestu za Navijače! Pa ako su sva mjesta predviđena za ljude na Tribinama, tko je na Igralištu? Bogovi? Nije li to upravo obratno od onog što se Büchnerovim likovima čini istinom, naime da smo „marionete” koje bogovi sa svojih nebeskih tribina gledaju kako se muče „kao djeca u gorućem kipu Moloha” i vesele se?!

Zanemarim li sve to, ostaje i neverbalna poruka. Kako scenografija zapravo izgleda? Od „gore” u visini loža na drugom katu, gdje je zdesna na platformi smještena giljotina, do „dolje” koje se gubi u *ferzenku* gdje se silazi kroz rupu za orkestar, proteže se golema crna kosina, uredno podijeljena na jedno malo šire strmo stubište (sa sjedalima) u sredini, po jedno slično vrlo usko sa svake strane, i dva dvostruka prostora za igru između stubišta – četiri pozorničice slične na elizabetansko „unura”, od proscenija („naprijed”) odijeljeno zavjesom. Likovno pismenom gledatelju, simetrija vertikalna, paralelne horizontale, uredno raspoređena tapecirana sjedala i pozorničice dočaravaju savršen red. Stabilnost. Nešto predvidivo, u što se možemo pouzdati. A što, naprotiv, autor kaže o smislu komada (već spomenut razgovor u *Vjesniku*)? „Možda je ključna rečenica: ‘Svijet je kaos – ništa je svjetsko božanstvo koje se tek treba roditi.’ A smatram i da je cijeli komad moguće svesti na tu rečenicu. Sva radnja vodi upravo ka toj rečenici, rečenici koja podvlači katastrofu.” Gospodinu se Heimeu čini, dakle, da kaos možemo prikazati redom. Ne bih se složila, ni s tim, ni s tvrdnjom da je u komadu riječ o kaosu & ništavilu, nego o dojmu ljudi koji... ali tko mene pita. Pri određenu osvjetljenju, tirkizna tkanina sjedala i naslona za glavu postane zelenom; kombinacija zelene boje s crnom ima, možda, kakvu vezu s... ajoj. No, da – jednu stranku u Konventu nazivali su „teroristima”...

Dalje. Navikla sam razmišljati da u neilustrativnom scenskom prostoru mjesto na kojem se nešto odigra ostaje označeno tim prizorom. Ovdje to nije slučaj. Ili, ako ipak možda jest, zanima me, na primjer, zašto je Robespierreova soba na katu iznad Dantonov-

ve, kad bi trebalo biti jasno da su oni ravnopravni, jednako politički *teški*, i da se strah za vlastiti život manifestira upravo u tome da su oni ravnopravni a ipak jedan može ubiti, još gore, pogubiti drugoga!

Treći prigovor: ono što sam na početku ovog teksta nazvala „instalacijom”. Eksplikacija u dva dijela, prvo: od četiri pozorničice, dvije gornje zatvaraju se zastorom crvene boje, dvije donje – bijele. No, postoje još dvije takve, malo vire iz rupe za orkestar, točnije, vire im samo gornji dijelovi zastora; vidimo ih povremeno, kad se *unutra* upali reflektor. Ti su zastori plavi. Jako je zgodno da francuska zastava ima iste boje kao i hrvatska, samo drugačije položene. Boje u priredbi usmjerene su vodoravno, baš lijepo da me genijalni živi Nijemac upozorio da tekst genijalnog mrtvog Nijemca govori o živim Hrvatima, ne bih nikad pogodila. Na žalost! Genijalni Nijemac želi progovoriti i o mrtvim Hrvatima, slijedi drugi dio eksplikacije: u komadu postoji prizor s Taljigašem, čovjekom iz naroda koji osuđene vozi iz tamnice do giljotine. (Publika koja je preživjela prvi dio pa iskoristila pauzu da strugne van i izbjegne nastavak daveža, lišila se zadovoljstva & uvida u umnost o kojoj pričam.) Taj lik i njegova kobna kola izađu na pozorničicu s bijelim zastorima, lijevu. Otud je oko dva sata ranije izašao Simon, građanin kojem se kćerka koja očito živi svoje vrijeme prokurvala uz majčin blagoslov. OK, to nije važno, valjda. Što je važno? Tijekom relativno dugog prizora s Taljigašem *upaljeni* su plavi zastori, na pozornici nema drugih boja, ističe se hrvatska trobojnica, a usred bijelog polja stoji što? Taljige koje voze na stratište. Usred *normalne* zastave, stoji, kao što znamo, hrvatski grb. Reklo mi se, dakle, da Hrvatska Hrvatskom Hrvate šalje na stratište? To je, doduše, pretjerano, ali... pa, i nije sasvim netočno, zar ne... postoji ta teorija da se rat mogao izbjeći, istina, to je bilo u još prošlom mileniju... no, i današnja politika nije nam baš, ne? Zaduženi smo kao zadnji kockar... samo, još mi, molim, objasnite kakve sve to veze ima s obrascem histeričnog, masovnog slanja na stratište kakvo je opisao Büchner, jer, možda sam neinformirana ili/i bedasta, ali stvarno ne vidim da se model može primijeniti na ono u čemu živim. Stvarno, ne vidim!

Šećer na kraju. Također, u već spomenutom razgovoru za *Vjesnik*, redatelj/scenograf osvrnuo se i na prijevod. Kaže, „prvo smo tri tjedna muku mučili s prijevodom, jer je dosta toga u komadu pogrešno protumačeno i potisnuto ili je otišlo u posve suprotnom smjeru negoli je u izvorniku. Primjerice, (...), izgubljen je i erotski naboj koji je Büchner preuzeo od Shakespearea.” Ne poričem da me zanima zašto je Büchner erotski naboj „preuzeo” baš od Shakespearea a ne od svijeta koji ga okružuje ili vlastitog organizma... Zato što je i toliko drugog „preuzeo” od Shakespearea? Pa kako je i neke monologe „preuzeo” od povijesnih lica, valjda je sklon preuzimanju? Siroče. No, usredotočimo se na nešto drugo.

Na temelju jednog slušanja, nikakve znatne razlike ni emendacije nisam opazila između onoga što znam da je potpisano kao „preveo: Vladimir Kovačić, u redakciji Zvonimira Mrkonjića” (što je dvaput korišteno u zagrebačkom *DK Gavella*) i onoga što sada potpisuje Zvonimir Mrkonjić. Osim jednog mjesta, a ono me silno razveselilo. Kad potkraj drame kolege olajavaju Robespierrea, Billaud o njemu kaže (u starom prijevodu) da je „impotentni komentator Biblije” dok sada (po novom, nije valjda *extempore*) Grgić ustvrdi da je Nepodmitljivi „impotentni mason”. Prvi je prijevod netočan, drugi – budalaština. Robespierre je impotentni mason, a Danton je onda valjda mason s prijapizmom?! Kao da je masonstvo nešto loše u očima Revolucije, pa svi su bili masoni!

Što se time reklo? Zašto? Što je Büchner rekao?

U izvorniku, Billaudova replika glasi: „Er ist ein impotenter Mahomet.” Nije razumljivo bez fusnote. Ali, jetkije od prve prijevodne varijante, govori o nekome tko bi jako rado činio ono što ne može; Mahomet je, kaže rječnik, oznaka za bilo kakvog Muslimana, dakle, nekog čija vjera ne silni na monogamiju, štoviše, nekoga tko može imati harem, a imat će ga očito zato što u njemu uživa, pa je, dakle, „jebežljiv”. Pa je naravno onda bolje tog nesretnog Mahometa *poštrihati* jer je sam pojam impotencije dovoljno informativan; ako li su nam baš potrebne dvije riječi, onda je pošteno ovom drugom kazati ono što je

književnik kanio kazati, naime nešto o *kiselom grožđu*. A ne besmislicu.

No, besmislice su, čini mi se, nuzproizvod ovog haenkaovskog posla. U već nekoliko puta spomenutom razgovoru za *Vjesnik*, dragi gost umuje: „Sam tekst je dosta kraćen, ali ne u smislu da smo jednostavno odrezali višak. Promišljeno se kratilo da bi se dobilo na dubini relevantnoj za hrvatsku svakodnevicu, za danas i za ovdje.” Kao da to ne bi trebala biti očekivana karakteristika bilo koje predstave! Ima još, o relevantnoj problematici. „To je pitanje novca”, kaže redatelj, „pitanje ekonomije koje pak neizbježno povlači pitanje nacionalnog identiteta.” Da, istina je... priznajem! Kad se u bilo kojem komadu, bez ikakve veze s dramaturškim silnicama, spomene pojam poznat sa stranica dnevnog tiska, svakako se ansambl osjeti hrabrim i angažiranim, i čestita sam sebi. Što je dobro. Za ansambl. Manje za predstavu, najmanje za publiku... Eh! A ima još. „U *Dantonoj smrti* raspravlja se o svemu onome što nas trenutno muči – strahu od globalizacije i zajedničke valute...” Avaj, promaklo mi je da su velikani Francuske revolucije razmišljali o globalizaciji i zajedničkoj valuti, baš sam neobaviještena... Da: ima još! Raspravlja se „... o bojazni za vlastitu egzistenciju...” Hja, činjenica je, danas me grupa raspojasanih tinejdžera može iz čistog mira ne baš objesiti na kandelaber, ali, isprebijati nasmrta, to već da... samo, i dalje ne znam kakve to veze ima s šekspirijanskom Büchnerovom politički prevrtljivom & lakozapaljivom ruljom... ili biločijom labilnom političkom pozicijom. Sjetimo se, Danton je, prema komadu, ostao bez glave, apsurdno, zbog pohađanja bordela, dakle, (malo)građanski shvaćenog nemorala, i paranoidnog ozračja; je li *to* današnja situacija u Hrvatskoj, ma koliko kaotična ona bila? Pa još: „U *Dantonoj smrti* puno se raspravlja o ‘epikurejskom životu’, o onom sloju društva koje samo ubire vrhnje i uživa. Uživanje mu pak omogućuje eksploatacija drugih, odnosno raslojavanje društva i pomanjkanje osjećaja odgovornosti.” Dragom gostu trebalo je ipak reći da, najprije, epikurejstvo nije nikakvo „ubiranje vrhnja” na račun sirotinje, pardon, proletera, nego filozofski sustav s prioritetom duhovnih užitaka, gotovo blizak

stoicizmu; potom, valjalo bi uočiti razliku: žovijalni Georges, premda ima noćne more od zločina za koje je odgovoran, ili možda baš zato, u suštini je simpatičniji lik od Nepodmitljivog, dok bi u današnjoj Hrvatskoj, čini mi se, neki nimalo simpatični Berači Vrhnja imali odgovarati za ratno profiterstvo, što pak ne možemo pripisati ni Dantonu ni Robespierreu niti – unatoč povijesnih istina – bilo kojem liku iz Büchnerova djela...

Nu! Valja znati o Hansgüntheru Heimeu još nešto, osim da je bio Piscatorov suradnik & sljedbenik pa inzistira na političkom teatru (ništa protiv nemam! dapače)... Uglednik je od 2004. umjetnički ravnatelj kazališta Pfalzbau u Ludwigshafenu, gdje je 2006. pokrenut festival u sklopu kojeg će prvog prosinca ove godine igrati *Dantonova smrt*, a trećeg prosinca jedna druga priredba zagrebačkog HNK (*I konje ubijaju, zar ne?*)... Valja također znati da kazalište Pfalzbau nema stalni ansambl pa tako ni svoje radionice i da su za njihovu (njegovu) predstavu Euripidove *Elektre* kostimi i scenografija izrađeni u HNK ZG – Zagrepčani su je mogli vidjeti 2005. godine. Pretpostavljam da će se suradnja nastaviti. Uspješnije, od srca želim...

A vi, dragi hrvatski redatelji, sanjajte o kazalištu s upravom nepodmitljivih i stručnim tijelom koje će sastaviti godišnji repertoar bar godinu unaprijed, potom razmotriti ponude na oglas tiskan u javnim glasilima, da bi odabrali najzanimljiviju *konceptiju* režije ponuđenih tekstova uz najmanje predviđene troškove. I inozemne festivale sanjajte, koji će pozivati predstave procijenjene na temelju osobnog uvida, a ne one koje su im predložili slučajni poznanici, što je, dakako, teško, teško... kad je predstava toliko... A dok se taj san ne ostvari, izvolite se osjećati *impotentnim Mahometima*... i razmišljajte o prekvalifikaciji... ionako jedna statistika, objavljena ovih dana u Dnevniku državne televizije, tvrdi da 80 % populacije između 11 i 24 godina starosti ne odlazi u kazalište... hej, osamdeset posto... a 48 % ih ne čita... Ništa zato. Glavno da dvije predstave zagrebačkog HNK vidi publika... gdje ono? U Ludwigshafenu.

Zvezdana TIMET

Bilosnićeve molitve samosvojno se nadograđuju na tradiciju Sudete, Šopa i Vide

Tomislav Marijan Bilosnić: *Molitve*,
3000 godina za dar, Zadar, 2009.

U svojoj novoj pjesničkoj zbirki pod naslovom *Molitve* Tomislav Marijan Bilosnić otvara nov poetski izraz, a riječ je o suptilnoj lirici duhovnoga karaktera. Stihovi ove najnovije Bilosnićeve zbirke svjedoče o duhovnom sazrijevanju njihova autora, ali i o rekapitulaciji svih dosadašnjih proživljenih životnih iskustava. Autor se obraća svijetu u psalmodičnom, biblijskom tonu, sjedinjujući djetinju spoznajnu Boga sa spoznajom božanskoga u svjetlu životne mudrosti. Zbirka je podijeljena u pet ciklusa – „Bože, učini nešto i za mene”, „Molitve”, „Isuse, ti si čovjek”, „Jutarnja zvijezda” i „Haiku molitve”.

U prvom ciklusu autor problematizira svoj intiman odnos s Bogom, svoje mjesto u njegovu Tijelu. Već prvom pjesmom „Dok ja molim” Bilosnić najavljuje dvojnost pjesničkoga izraza svoje nove zbirke – opčinjenost transcendencijom i simbolikom, astralnim, s jedne strane, i djetinjom zaigranošću, ludizmom, s druge. Pjesnička je riječ za njega i prva riječ, Logos kao početak i kraj, odraz tijela Isusa Krista. U tom smislu on preispituje svoj umjetnički put; za njega je put Riječi ujedno i put križa, put spoznaje prepletanja ovostranog i onostranog, ali i put prema vječnoj ljepoti. U pjesmi „Bože, divim ti se” franjevačkom laudativnošću Bilosnić se divi savršenstvu Božje volje koja je prisutna u sitnim pokretima gusjenice, u stalnoj izmjeni Sunca i Mjeseca, ali i u njegovu vlastitu hodu – *Bože, divim Ti se / dok moja sjena / brzinom hoda / promiče ispred mene // Ti si onaj čiji oblik nosi* (str. 11.). Cijeli prvi ciklus ove pjesničke zbirke odiše kontrastnim izmjenama slika što pjesmama daje posebnu notu ritmičnosti, pa u tom smislu poneke pjesme i poprimaju ritam molitvene litanije (npr. „Riječ Adamu”, „Molitva u barci”). Ipak, poetski najsnažnija

ostvarenja ovog ciklusa pjesme su ispovjednoga karaktera, u kojima se Bilosnić potpuno ogoljuje pred Gospodinom – *Bojim se da moj križ nije dovoljno čvrst / Čini mi se da drhti / da je više uplašen nego moja bol / da se istanji / u konop pretvorio / u jecaj obješenoga na vjetru* (str. 23.).

U pjesmama iz ciklusa „Molitve” autor se obraća svijetu oko sebe, one su zapravo molitvene posvete, ponekad čak i poslanice. Ciklus otvara pjesmom „Molitva” u kojoj se pred Bogom želi očistiti, da bi ispovijedena srca mogao moliti za druge – *Molim ti se Bože / iz noći u dan / da razdvojiš ovo dvoje zauvijek / da ih razdvojiš u mome srcu / da ih razdvojiš tako / da nikada više od njih ne mogu sagraditi riječ* (str. 27-28.). Pjesničku molitvu Bilosnić posvećuje prijatelju Reneu Matoušek, pjesniku mučki ubijenom u Vukovaru 1991., znajući da je pjesnička riječ gola i ušutkana pred nestankom nevina života. Molitvu za Zvonka Bušića, hrvatskoga borca za slobodu koji je u američkom zatvoru proveo pune trideset i dvije godine života, piše na Veliki petak 2008., i ne znajući da će se Bušić za samo nekoliko mjeseci vratiti u domovinu, pa su tako pripjevni stihovi njegove „Uskršnje molitve za Zvonka” postali stvarnost, njegov zaziv – *Neka Uskrs povrh križa uskrsne / neka sunce i noć našu osvijetli!* – konačno je uslišan. Molitvu će Bilosnić posvetiti i preminulom prijatelju i književniku Zlatku Tomičiću, ali i strašnoj tragediji koja se u kolovozu 2008. godine dogodila na Kornatima, kada je u požaru nestalo dvanaest mladih života. Događaj pred kojim je cijela nacija ostala u bolnom grču, njezinu nijemost pred tako silnom boli Bilosnić je ovjekovječio stihovima. U „Kornatskoj molitvi”, dakle, koja gotovo zauzima razmjere poeme, on će se obratiti Bogu i ovim riječima – *O Višnji, s tako vrućim poljupcima / ti kolovoško sveto lice Krista / žrtvo tijela usred gola neba. / Vodokoci soli / niz oči naše liju / nevina naša mladost na horizontu svijeta se svlači / pokušavajući osloboditi naš govor / svako teško slovo iz jezika što nas vreba* (str. 33). Molitveno će se autor obratiti i sv. Franji Asiškome, pa je tako njegova pjesma o sv. Franji zapravo dubinsko promišljanje njegove filozofije. U „Molitvi svetom Franji” gradnja pjesničkoga teksta na motivici flore i faune doseže vrhu-

nac, upravo slikama prirode Bilosnić postiže najučinkovitiju figuru kontrasta te na taj način metaforično oslikava i Franjin karakter (npr. *Ima li išta ljepše od straha pred tigrom, / od ove priče / na čijem kraju pauk plete mrežu / svjetlošću leptira / što se diže zorom.* str. 43.).

„Isuse, Ti si čovjek”, ciklus je u kojem se Bilosnićev pjesnički svijet otvara prema svakodnevici, njegovu svakodnevnom okruženju. Poput Nikole Šopa on Isusa vraća na zemlju, samo što njegov lik Isusa ne ostaje zabrinut i rastužen nad svijetom koji je u svojoj izvanjskosti nastavio živjeti kao da nikad na njega nije ni došao, Bilosnić u Isusu zapravo traži i opravdava istodobno i svoju čovječnost i vlastito bogosinstvo. Isusa on susreće u svestoj zadarskoj zaštitnici Stošiji, u krilu Djevice u crkvi sv. Sime, u zemuničkoj Sv. Kati, kod sv. Ivana od Arsa. To su molitve koje realnost života čini nečujnima, ali ne i njihova stvarnost. Svijest o Kristu koji je utjelovljen u Riječi/Logosu središnja je preokupacija Bilosnićeve misli, pa tako i zbirke u cjelosti. Nedvojbeno su za sve rečeno najzorniji primjer stihovi pjesme „Isus Krist” – *Ti jedini znaš zašto patim zbog riječi / Ti znaš kada se penjem a kada padam u njoj / Isuse, Ti si Riječ / u tebi su riječi // (...) // U tebi su riječi što nam kite jastuke / vatra i zrak // (...) // Tvoje su riječi ljestve / one su križ / zvuk što svjetlost oslobađa // (...) // Isuse sve izgubljene riječi u tebi su / klasje koje dozrijeva* (str. 62.).

U posljednjem ciklusu zbirke naslovljenom „Jutarnja zvijezda” T. M. Bilosnić u svoj poetski svijet dovodi sebi najbliže osobe. U pjesmama one gotovo poprimaju anđeosku dimenziju pratiteljica i čuvarica, one nisu nametljive, njemu je dovoljno da zna da su u njegovoj blizini, bliske kao misao. To su njegova majka, sestra, baka, draga. Njihove oči, ruke, kose i glas on može dodirnuti i čuti pogledom na zvjezdano nebo, prepoznati na obzoru kada se smjenjuju Zornjača i Večernjača. Njegove žene anđeli u molitvama gube tjelesnost, i dodirujući ih svojim molitvenim glasom on se sve više približava Majci Božjoj. U pjesmama ciklusa „Jutarnja zvijezda” Bilosnić nudi sliku neba, zvjezdanog prostranstva u kojem se dodiruju zrake vječnoga Svjetla s grubim drvetom križa. Dovoljno je citirati tek pripjevni stih iz pjesme „Slika krila” da

bi se stekao ugođaj ovoga novog Bilosnićevog poetskog izraza – *Krila u letu slika su križa* (str. 82.).

Kao svojevrstan appendix zbirci čine „Haiku molitve”. Riječ je o stotinu i šest haiku posvećenih božanskim osobama, svecima, kršćanskim blagdanima i događajima. U tek sedamnaest slogova sažeta je bit vjere, iskonska filozofija kršćanstva. Pa ako se ovakvi haiku i udaljuju od klasičnoga japanskog, njihova se forma iznimno uklapa u pjesnički naum molitve. S haiku Tomislav Marijan Bilosnić počinje i završava zbirku *Molitve*, a u oba se osjeća dominantna ove njegove nove poetske faze. Haikuom koji donosi kao motto zbirci – *Što može vjera? / Kristalno bistra voda / usred kaljuže!* – definira svoj životni put u cjelosti posvećen Riječi. Književna, umjetnička riječ njegova je vjera, stoga je u svojoj zreloj životnoj i umjetničkoj dobi smogao i snage i hrabrosti od vlastitih riječi sačiniti molitve, udostojati se svojim riječima ispisati Kristovu molitvu. *Pjesmu Ti novu / i kad pjevam staru / iznova pjevam.* – haiku je kojim Bilosnić završava knjigu, odajući kako pjesme iz zbirke *Molitve* nisu same posvećene Gospodinu, sada, na vrhuncu svoga stvaralaštva, sve što je na umjetničkom putu stvorio i učinio, predaje Bogu.

Nova poetska faza u koju je zakoračio zbirkom *Molitve* vjerojatno je i nova životna faza koja odaje smirenje duha, otvorenost transcenciji, povratak snovima iz djetinjstva u kojima je jedino i moguće dotaći samo Nebo.

Knjiga pjesama *Molitve* zauzima u tom smislu posve novo mjesto u korpusu hrvatske duhovne lirike. Razigrana na stilskoj razini, a duboko promišljena u gradnji simbola i slika, ona se samosvojno nadograđuje na tradiciju koju su izgradili Sudeta, Šop, Vida, obogaćujući tako suvremenu hrvatsku riječ poetikom duhovnosti.

Sanja KNEŽEVIĆ

Kristalizacija vlastitog „ja”: u tebe umirem more

Anka Žagar: *Stvarnice, nemirna površina*, Meandar, Zagreb, 2008.

Ovogodišnja dobitnica državne nagrade „Vladimir nazor” za najbolju knjigu pjesama u 2880. godini, Anka Žagar, bez svake je sumnje bila i ostala pjesnikinja kojoj je iskustvo jezika osnovni orijentir, naravno, potpomognut zamamnom i bujnom slikovitošću čiji značenjski simultanimizam sa životom i u njemu zbiljom (sa „stvarnicama”, kako je to izumila autorica) ima ezoterične veze. Žagar je pjesnikinja koja svoje stihove ukrašava prepoznatljivim, inovativnim jezikom i isto takvom izričajnom frazom. Njena imaginacija pokreće tehniku pjesme tako da će čitatelj biti prisiljen umetati ispušteno. To ispuštanje nije radikalno i odnosi se na sintaktičku konstrukciju, a kao žagarovski proizvod očitovat će se kroz tepanje i gugukanje. Ta izvrnutost rečenice i spontanost njena pjeva ujedno je i tajna njene sintakse jer skreće pozornost na nove jezične mogućnosti kao i na rijetku pjesnikinju koja je izumila svoj vlastiti poetski govor, a koji ukazuje na nove smjerove poetskog izraza. Kad kaže: „...proljeće, a ne znam, kad sam spuznula iz kaputa / ili kaput sam mi, s ramena teška zima...”, razvidno je da nedostaje dio predikata uz koji vezuje kaput kao tešku zimu. Upotrijebila je samo pomoćni glagol „sam”. Takva istrzana sintaksa karakteristična je za Anku Žagar, i po tome (uz izraženi emotivni kolorit, uz nove riječi i kovanice) ona je prepoznatljiva.

Ponekad, pretapanja *svega u sve* završava u nadrealnim slikama („...i pokrij radio / neka mu ne uđe / ni prašina u škrge, ni noć...”), a čestim asonantno aliteracijskim sklopovima postiže ritmičku napetost na razini stiha („... stol stoji na četiri noge, a nije / ni magarac, ni siv, ni živ uglavnom...”). Slično se dešava i s leksimima i morfemima koji se također vežu u začudne sklopove vlastita idioma koji potpomažu različite „autopoetične i metajezične stihovne iluminacije” (K. Bagić). Niz fragmentarnih scena i skica ova pjesnikinja

zna ulančati u hirovitu, apartnu i metaforičnu kompoziciju. Kad netko kaže (napiše) „...u tebe umirem more...” ili „...ne igraj se bijela lado, ne udaj se bela / igralište je ostarjelo.../ šimice, jesi ti / nisam, otišla sam s milim Bogom krasti Isusa...”, stječe se dojam nemušta, dječjeg govora koji ona spašava i poozbiljuje. Ako je prije, u ranijim knjigama, dominirao simbol i misterij šume kao prirodnog svetišta i odmorišta, sada prevladava simbol mora. Doista je čitač zatečen s toliko relacija s morem kao opsesivno upletanje egzotičnog krajobraza. Osjeća se tajanstvo i zanos spram imaginarne širine, dubine, daljine i plavetnog bezdana: „umirem more”, „odmakni se od mene more”, „ne spotičem se više o tebe more”, „zamiralo more”, „platio je more”, „Goli mu bok dodiruje more”, „Goli Bog me pamti, šapće u valima”, „nespremno more kojemu se događa novi dan”, „uđe u more, more u njega”, „pa ulij se, izlij se more”, „razilazi se posvuda more”, „brdovito to more boli”, „platio je more”. Kao da golem broj inačica o moru određuje dinamiku samoga života i pospešuje različite preobrazbe između irealnih mogućnosti i stvarnosnih situacija. No, to je ujedno more nekako nestvarno, nije elementarno kao kod maritimnih, mediteranskih pjesnika. Dakle, Žagaričino more je igra s jezikom i dubinskim značenjima tog simbola i u rečeničnim kontekstu – metonimije. Slično se dešava pri uporabi drugih simbola, primjerice zvijezde kao ljubavne prašine.

Dokaz fragmentarnosti smisla su cjeline koje mogu stajati, odjelito, same za sebe: „... odispod svakog kamena / koji sam mogla podignuti / tražila sam njegovu ljubav...”. Zatim, čistotne i nevične vrijednosti rađanja posebno su omiljele pjesnikinji te će počesto formirati (konfrontirati) njihove dualitetne odnose: jutro – dan, bijelo – tišina, mir – san, svjetlost – sunce, pahulja – snijeg i tako dalje. Iako je teško u ovim pjesmama odrediti mjesto, prostor i tematsko motiva usredotočenost, u nekim će se pjesmama to ipak otkriti, putem toponima (Mostar) i hidronima (Neretva), kao u pjesmi „Jače”. Anka Žagar kao da svemu vraća izgubljeni smisao, a njene se riječi vraćaju u prvobitno stanje, stanje milosti, a rezultat će biti *alkemičarska* jezična talionica između tobožnjeg djetinjeg

i tobožnjeg razumnog koji napokon nadilaze nepremostive razlike između unutrašnjeg i vanjskog svijeta. Pjesnikinja kao da obasjava svaku riječ koja stanuje u nekom wonderlandu koji se uvijek iznovice osvaja. Prati nas osjećaj da je sve nekako nebesno, ispunjeno „mjestima gdje noćivaju zvijezde”. Napokon, sve će završiti u jednoj točki gdje se pomiruju i rastvaraju sve suprotnosti, ali se ostvaruje i sinteza svih različitih čudno slikovitih izraza, koji su različiti samo ako im pristupimo s pozicije površnog (izvanjskog) shvaćanja spoznaje.

U oblandi panteizma i idealizma pjesnikinja sistematski obasjava skrivena i zamračena mjesta, ona ih razdvaja da bi se zatim to novostvoreno (čudno) stopilo s univerzalnim smislom. Posvema nevremenito pjesništvo koje se gradi na antinomiji vremena i prostora, pojava i stvari. U dubinama ovih spontanijih i neusiljenih stihova uvijek supostoji jedan privlačni bezdan novoga svijeta. Budući ova poezija zaista posjeduje privlačnu snagu, nije osobito zagonetna (neprohodna) pa i kada je nadrealna jer će uvijek posegnuti za organskim (prirodom), iako u nezamislivim vezama s kojima se oslobađa posve nova psihološka moć. Sam jezik bio bi sirova građa, ali za njega pjesnikinja, uz namjerne omaške i greške (ne dopuštajući da joj pero bude brže od pameti), traži sporedne putove poetskog izlaganja i dolaska u svijet, točnije, u rečenu prirodu i u drugost jezika. Rezultat je njegova organska egzistencija i mravinjak novih označitelja. Ako su Žagaričine pjesme na neki način snovite, onda su također i ispunjenje njenih želja (skrivenih jezičnih poriva) isto kao što su i ispunjenje želja njenih čitača, koji, kad postanu dio ove pisalačke seanse, postaju dio linije njenih slikovito zvučnih misli. Pjesnikinja umije kristalizirati vlastito „ja” i kada je bez sebe, kada afirmira drugo – tada ostvaruje istinske doticaje dviju ili više jedinki koje vode dijalog na raskršću riječi i života.

Povećani otklon prema tradicijskom, a ne prema avangardnom, ogleda se u smisljenoj konstelaciji građe. Asocijacijski nizovi slažu se po sličnosti bez unutrašnjih proturječja, pa i kada je riječ o tonskoj građi. Svaka se njena inovativna forma (iskustvo pisanja) poima kao bit i kao zaodijevanje u nadosjetilno.

Riječ je o poeziji kao predmetnoj unutarnjosti pa će tako i ciklus „Stvarnice” imati nešto zajedničko sa stvarnošću i zbiljom samo kao zvučeca i smisljena unutrašnjost. Mogli bismo to prisposodobiti s autizmom svakodnevice. Pjesnikinja se naprosto otrgne od sadržaja, ali će ga istodobno emanicipirati od beznačajnosti. Takav supstancijalni interes izlučit će kod čitača subjektivni osjećaj ganuća, srdačnosti i radosti. Riječ je o jeziku osjećaja i sreći trenutka, dakle posvemašnjoj spontanosti, što je kritika već ranije primijetila. Takva će biti, u poetskom postupku, i kada poseže za rješenjima kao što su metajezičnost, konkretizam, infantilnost i asocijativnost (što je također primijetio K. Bagić). Pjesnikinja paralelno prati vibrantne jezične podražaje i svoju unutrašnju pobuđenost, te se ovdje radi o fantaziji začeca samoga sebe i novoga svijeta koji je okružuje.

Sead BEGOVIĆ

Dioskurides među hrvatskim pjesnicima

Pero Pavlović: *Ljubav (A zemlja riječ zori)*, Naklada K. Krešimir, Zagreb 2008.

Knjiga pjesama *Ljubav (A zemlja riječ zori)* Pere Pavlovića Neumljanina, rodnom iz neumskog Graca, inače magistra znanosti medicinske biokemije, dvadeset i pet je njegova stihobirka, jubilarna ne samo po tom broju i redoslijedu, već i po tome što je svojim publiciranjem upravo ove godine obilježila trideset godina od objavljivanja svoje najstarije sestre. Ona je svakako uvjerljiv svjedok ustrajnog i plodnog pisanja, kao osobnog životnog pjesnikova opredjeljenja, i vjesnik novih pjesama i knjiga s koje će nakon nje doći. Četrdeset i četiri pjesničke cjeline u njoj upućuju upravo svojom zrelošću da će takvih darova biti još u izobilju i da se Pavlović ne će tako lako umoriti.

Zbirka *Ljubav (A zemlja riječ zori)*, koju je objavila naklada K. Krešimir iz Zagreba, a uredio Krešimir Šego, Pavlovićev generacijski

kolega po pisanju stihova, sastavljena je od četiri ciklusa od kojih je prvi pomalo neobična starogrčkog naziva, *Aheiropoieta*. Drugi naslov ciklusa *Čuh* kao riječ mi je mnogo recipijentu prijemčiviji, makar na prvi pogled, odnosno, dok se ne osjeti glazbena osnova Pavlovićeva stiha, pa se čitač prisjeti pri tom da čuh ide s povjetarcem, razvigorcem i drugim proljetnim vjetrovima. *Vežak*, kako je naslovljen treći ciklus, posve jasno svojim deminutivnim oblikom upućuje na folklornu provenijenciju i na zanatsko umijeće, što se može referirati i kao ocjena većine pjesama u cijeloj knjizi. Četvrti naslov *Svijetlo riječi* i po svojoj metaforičnoj konstrukciji, zanemari li se njegova kršćanska poticajnost, upućivao bi na riječi koje svijetle odnosno na svijetlo koje progovara, što se ponovo pokazuje u svojoj autoreferencijalnosti. Uz ta četiri ciklusa kratki je pogovor Dubravka Jelčića o posebnoj izvornosti poezije Pere Pavlovića i bilješka o samom piscu pjesama na kraju knjige.

Spomenuta četiri naslova ciklusa istodobno su naslovi pjesama koji se u njima nalaze, kao što je to ustaljen običaj u priređivanju stihozbirki, pri čemu sam autor ili urednik posebno ističe neke od cjelina koje bi možda mogle biti središte ili okosnica ostalih uradaka, oko njih okupljenih. Bilo bi to svakako posve dovoljno reći u običnoj deskripciji stvari, ali ona nejasna riječ *acheiropoieta* bilo kao naslov pjesme bilo kao naslov ciklusa ne da mira i bilo bi je nužno prokomentirati, kad to autor nije već učinio iz njemu znanih razloga. Zapravo, ta očita složenica od starogrčkog *acheiros* i *poietes* u ženskom obliku značila bi doslovno *bez ruku napravljena*, što bi odgovaralo novogrčkom *aheropita* s istim značenjem, a odnosilo bi se na legendarne slike, na ikone za koje vjeruje da su načinjene otiskom svetih ili božanskih osoba, kao Torinsko platno ili Madona od Gvadalupea, Veronikin rubac ili neke druge svete slike za koje se drži da su nadnaravnog postojanja. Izdvojena iz naslova pjesme kao naslov ciklusa, čini se smjera ona svojim primarnim značenjem nasloviti svih četrnaest pjesama u njemu pridružujući im značenje uradaka s nadnaravnim nadahnućem, što bi se moglo reducirajući hiperbolizam i perspektivu u toj konstataciji svesti na genijalno nadahnuće i antologijske uratke.

Većina tih pjesama i izgleda tako, posebice u prva tri ciklusa, u kojima se one pojavljuju uglavnom u tradicionalnim formama; one od četiri katrena, među kojima je nekoliko dvanaesteračko-jedanaesteračkih zvučnih soneta u najboljoj tradiciji koju može markirati Matoš, Ujević i Vučićević u ciklusu *Aheiropoieta*, s isključivo dvokatrenskim osmeračkim formama u *Čuhu*, s pjesmama od dvostihova i dvostrukih sekstina u *Vesku*. Sve to orkestrira zajedno s nekoliko pjesama kratkog stiha, zapravo od šesteraca iz usmenih recitativa, svojim asonancama i aliteracijama, bogatim rimarijem i ostalim zvukovnim mogućnostima, iznimno skladno i prijemčivo, tako da se čitalac često pita dominira li u tim pjesmama misao ili zvuk, glazba ili otajni sadržaji.

No, ne da se Pavlovićeva poezija čitati baš glatko, pijevno i podatno kako bi se slijedom njegova oglašbljena stiha moglo očekivati. Zamke riječi, dvosmislice i novokovke s riječima koji evociraju kontekst starije hrvatske književnosti zaustavljaju čitača i vraćaju ga na ponovno čitanje stiha, strofe ili pjesme, na semantičko preispitivanje ogoljelih leksema. Što je *ores*, koji stoji i kao naslov jedne pjesme ili *ozor*, *cut*, *darje*? Je li kontekst toliko snažan da im pridruži jasna značenja ili je nakana u njihovu potiranju? Možda eksperiment sa značenjima?! Je li onaj oblik *cviče* u naslovu *Srpanj cviče cmiljem* isto što i sviće kao novokovanica kod Martića, kojom se metaforizira to zbivanje u dinamičnu odorativnu sliku? Je li *stihovez* u pjesmi *Commiphora myrrha*, kao novokovni leksem doziva Borislava Arapovića, kao uostalom *glose* i *javke* u drugim pjesmama prezimenjaka mu s desne obale Neretve Vladu Pavlovića? Eto, u tom sudaru glatke i podatne eufoničnosti sa prigušenim značenjima ritmičke osnove većine pjesama. Valjalo bi ispitati zameće li se baš tu jedna od važnijih osobitosti Pavlovićeve lirike, a ne bi trebalo mnogo truda da se to i potvrdi.

Bilo bi vrijeme već reći o čemu pjevaju te pjesme, pomislit će tkogod, a vjerni Pavlovićevi čitači ranijih stihova ne će biti iznenađeni njihovim tematskim priklonom, već možda njihovom zrelinom. Premda naslov knjige na to upućuje jasno, grčki i latinski odnosno hrvatski naslovi pjesama u prvom ciklusu nazivlje su mediteranskih eteričnih

trava i ljekovitog bilja: *Anemone nemorosa*, *Azeleja*, *Smilje i kovilje*, *Commiphora myrrha*, *Salvia officinalis*, *Dragušac*, *Lijepi vilac* ili *Cobea scadens*, *Arbutus unedo*, *Trn*, *Zanovijet* ... Uz to nazivlje uglavnom znanstvene provenijencije dolazi cijeli leksički svijet tradicionalne farmakologije, kojemu je Pavlović već odranije odškrinuo vrata svojih pjesama. U mirisnim sjenkama tog pjesničkog bilja, pod njihovim ljekovitim grančicama druge su pjesme i u većem broju, ali ove bilinske toliko zaokupljaju da se pričinja kako su one i brojnije i dominantnije. Ne, nisu to obične biljke mediteranskog juga i pjesnikova zavičaja. One u Pavlovićevo knjigu ulaze iz civilizacijskog iskustvenog krila, neke već toliko puta opjevane, pristizu iz davnih i suvremenih mitova o čudesnim iscjeljenjima, stižu iz literature o travama, noseći sa sobom posebnu markiranost podrijetla kao svoga popudbinu.

Prva pjesma u zbirci s naslovom *Anemone nemorosa* ima u svojoj strukturi nenametljivu, tek naznačenu grčku mitsku priču o Anemosu blagom proljetnom vjetru koji šalje svog glasnika Anemonesu, ljupki cvijet da najavi njegov dolazak, sačuvanu u Plinija, koji i sam potvrđuje da se taj cvijet otvara samo kad vjetar puše. No ta legenda nema nakanu reinterpretirati svijet klasičnih metamorfoza o nastanku pojavnih stvari već u Pavlovićevoj pjesmi funkcionira kao ogledalo uobličena pjesničke riječi u kojoj se *Anemona nemorosa* preoblikuje u njegov sonet. Uostalom i *Commiphora myrrha* također sonet, naslovljen po mističnoj, mitskoj i biblijskoj mirisavoj biljci razvija se kao slijed preobličenja upravo po obrascu starogrčkih i ovidijevskih metamorfoza.

Bila si čežnja a sada si biljka
Iznjihana ljubav u bjelinu cvjetnu
Sjećanje je sanak a nježnost myrrha
Promeće se provid u začudnost sretnu

Zapravo te dvije spomenute pjesme, snažne, zrele, rekli bi stari prikazivači antologijske, markiraju slojevitost narav i drugih pjesama tog ciklusa, koje svoj lirski svijet zasnivaju na podudarnostima ili sudarima između svijeta ljekovitih, cvjetnih ili aromatičnih bilina i pjesničkog postupka koji se u svojoj

konačnici preoblikuje u pjesme, zapravo osobiti *remedium animi*, moglo bi se zaključiti.

Salvia officinalis, opet sonetna skladba, pjesma o žalfiji ili kadulji uvodi jedno neobično, ali farmakolozima poznato ime; *Dioscurides*. Izgleda, to je znameniti Grk i liječnik rimskih careva koji je na svom materinskom jeziku napisao, kasnije na latinski prevedenu knjigu *Materia Medica*. Po njegovom se imenu zovu i dva iluminirana rukopisa iz ranog srednjeg vijeka, jedan u Bečkoj, drugi u Napuljskoj nacionalnoj knjižnici s opisima i svojstvima ljekovitih trava, s receptima i izvanrednim ilustracijama biljaka i ptica. Onaj bečki bio je napisan za carsku kćerku Juliju Aniciju iz V. st. s njezinim portretom... Dakako, i Dioskurides je pisao o kadulji pa je stoga udomaćen u Pavlovićevoj pjesmi, spomenut, ali priča o njemu kao popudbina ide zajedno, iako je tek imenovan.

SALVIA OFFICINALIS

Salvia, žalfija, svibnja cvatnog res
Ozarjem miloduh produhovi ime
Sve je kril zrcalan, folium et flores
Sja pogled dragošću i mirišu rime

Udivna dušo, ljekovito bilje
Nije li pjesma darje tihe sreće
Rosi san i java medno izobilje
Stručci su kadulje zaplamsale svijeeće

Nisi tek biljka; tvoja ruka piše
Već opoj milja uglazbljen u spomen
Bilina i krjepkost, nomen est omen

Nisi tek blago, od blaga si više
Slovom će ljepote, Dioskurides
Vezu žarke riječce snovit širan vez

Iako same pjesme najbolje svjedoče i kazuju, o Pavloviću iz ove zbirke moglo bi se govoriti ponajprije kao zreloom stvaraocu koji se ukiva u mediteransku pjesničku tradiciju, o pjesniku otvorene poetike koji u svoje stihove kao goste doziva žive i nežive hrvatske stihotvorce i nesumnjivo o livcu zvučna stiha. Međutim, svaka dobra zbirka, pa i ova, otvara nova vrata posve jasno ili markira smjer prema već odškrnutim svjetovima. Pavlović je Dioskurides među hrvatskim pjesnicima.

Hoće li jedna od sljedećih njegovih knjiga biti kakva lirska *materia medica*, u to ne bi trebalo sumnjati i suviše dugo čekati.

Miroslav PALAMETA

Fusnote ljubavi i zlobe (47)

Nenad Vekarić: *Nevidljive pukotine: Dubrovački vlasteoski klanovi*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik 2009.

Već neko vrijeme Nenad Vekarić remeti uhodani tijek znanstvene spoznaje o jednom od najzanimljivijih, a ujedno i najosjetljivijih, aspekata hrvatske povijesti. Riječ je o Dubrovačkoj Republici, o temi, dakle, koja već dva stoljeća, otkako je njen predmet zauvijek sišao s povijesne pozornice, vlastitim aktualitetom podgrijava naše vlastite projekcije. Posebna sociopovijesna, kulturalna i psihološka studija bila bi nužna, sumnjam i dostatna, da nam objasni našu obuzetost dijelom zajedničke nam prošlosti. Ipak, pomirimo li se s minimalno preuzetom opcijom, pristanemo li na metodološko pojednostavnjenje radi što bržih odgovora, svjesni, doduše, da historiografija ne dopušta avanturizam olako trasiranih prečica, mogli bismo ovaj kompleks svesti na nekoliko manje-više perifrastičnih rečenica. Središnja, polazišna koliko moguće i zaključna, u biti metonimična, glasila bi: Dubrovnik je bio sve ono što mi sami nismo bili a željeli smo biti. Dakle: Dubrovnik je bio dobro uređena, međunarodno priznata država na čelu koje su stajali domaći, da ne kažem – vladari narodne krvi. Dubrovački patricijat kao kolektivna dinastija bio je mudar, pravedan, bogobojazan i, iznad svega, učinkovit u svim polugama i na svim razinama državne vlasti. Dubrovnik bio je Dubrava! I nije slučajno da se u sentimentalno patetičnim snovima Bukovčevim preporodni Parnas dolazi pokloniti upravo

Gunduliću. I nije slučajno da Bukovac svoje snove smješta u gundulićevske dubrave.

Svaki narod, naime, a navlastito oni lišeni državnosti kao najpouzdanijega jamstva opstanka, gradi stanovite pripovijesti kojima čuva kolektivno pamćenje kao jedini jamac svome trajanju. Hrvatski nije iznimka. Njegova pripovijest, njegov mit (ništa loše ne podrazumijeva ova inače ozloglašena riječ – shvatimo je tek kao tradicionalnu priču) jest država. Država, „jednoga boljega dana i jedne sretnije generacije”, neprekidno odgađana i nikada napuštena koncepcija, bila je hrvatski zalog opstanka. Hrvatska ljevica sanjala je seljačku republiku ili sovjetsku Hrvatsku, hrvatska desnica maštala je o tisućgodišnjoj državi u kojoj će Hrvati konačno biti sami sebi jedini gospodari. Snovi i mašta simptom su izočnosti onoga o čem se sanja i mašta. I što su oni čvršći, to je žilavija stvarnost kojoj se opiru. U datom je slučaju stvarnost bila geopolitička rasparčanost, a na društvenome planu dvostruka periferijnost, kako je to lucidno formulirao Ivan Rogić, u odnosu spram središta državne zajednice koje su Hrvati dio bili i u odnosu spram glavnih europskih povijesnih tijekova.

Ipak, rekli smo, postojao je jedan prostor središnjosti. Usuprot kaosu i ropstvu postojao je mudri red i spasonosna sloboda. Naravno, sve to prvenstveno u kolektivnoj percepciji, što ne znači nužno *ne* i u povijesnoj stvarnosti. Ono bitno je, raščlanimo li pošteno prethodne, standardizirane slike Grada i njegove povijesti, ipak interpretacija i njeni motivi. Tomu je tako prvenstveno stoga što je taj prostor reda, aktualiziranoga subjektiviteta i vlasti čije vrhovništvo nije dolazilo iz daljine dostatno neuhvatne da se građanin kao jedinka osjećao ne samo perifernom nego i društveno irelevantnom česticom društvenoga organizma, dakle – taj *locus* imao je sve ono što pretežitost narodne zajednice nije mogla uživati. Dubrovnik je, dakle, bio metonimija naše neostvarene državnosti. Stoga je svaki spomen grada-države uvijek unaprijed uračunao stanoviti stupanj numinoznoga u diskursu koji bi prije svega trebao biti povjesnički objektivan.

Svaka numinoznost podrazumijeva sklad. Ni u raju ni u dubravi nema disonantno-

ga. Zato smo desetljećima uporno spremno slušali priču o idealnoj harmoniji, slijedom Gundulićeva prikaza Dubrave, usuprot puštinji susjednih žala. Jer, kako bi rekao drugi jedan književni mitograf, Dubrovnik je bio država, a sve ostalo raja, pusta raja. Država je bila pomisao o našoj sudbini, raja pak slika nezaslužene sadašnjosti. Na čelo te idilske tvorbe postavljena su mudra vlastela, sloj koji je, vođen savršenom prosvijetljenošću i donoseći odluke isključivo kolektivno, vodio malu splav Republike Scilama i Haribdama povijesti. No, svaka idealizacija ima svoje ali. I upravo to „ali” tema je dugogodišnjih istraživanja Nenada Vekarića. Ovaj vrsni povjesnik, auktor dvadesetak što samostalno što u suautorstvu napisanih knjiga, te niza studija u stručnoj periodici, znatan je dio svoga znanstvenog interesa usmjerio prema demografskim izučavanjima, što mu je pružilo dragocjenu metodološku polugu i u projektu izučavanja dubinskih političkih previranja Republike, a oni su znanstveno perceptibilni upravo u izučavanju dubrovačke vlastele. Riječ je o projektu čije je prvo čedo studija napisana sa Stjepanom Ćosićem *Dubrovačka vlastela između roda i države: Salamankezi i sorbonezi*. (Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2005.), a netom objelodanjena, znakovita naslova *Nevidljive pukotine*, njezin nastavak, ali i kruna dugotrajna izučavanja.

I dok se prethodna knjiga posvetila genezi zbivanja oko tzv. velike urote s početka sedamnaestoga stoljeća, ova je otišla korak dalje. Korak bitan i velik. Ako su motivi tzv. velike zavjere u prvoj studiji iznađeni u jednom umorstvu krajem XVI. stoljeća, u ovome su radu oni pomaknuti na, ni manje ni više, početak XIII. stoljeća. No, elementarne obavijesnosti radi, sažmimo temeljna polazišta i spoznaje cjelokupnoga Vekarićeva (i Ćosićeva) istraživanja ove teme. I ne samo radi obavijesnosti nego i da naglasimo koliko su revolucionarni i krucijalni uvidi koje nam nuđa ovaj iznimni projekt..

Usuprot uvriježenoj istini o bezuvjetnoj harmoniji vlasteoskoga staleža, skupnovlast kojega bijaše pouzdana podloga virtuoznoj političkoj strategiji dubrovačke državice (uvriježene su istine obično najproblematič-

nije!), izlaže nam Vekarić dobro argumentiranu priču o neprekidnom sukobu emaniranu u niz manjih, prikrivenih ili otvorenih incidenata, ali i opredmečenu u suptilnoj igri političkih odnosa i participacije u moći pojedinih *casata*, njihovu grupiranju, pa i koaliranju, preraspodjeli državnčkih položaja i međusobnim političkim i društvenim vezama. Drugim riječima, Republika počivala je ne na slozi, nego na krhkoj ravnoteži sukobljenih interesa. Ponekad sukobljenih vrlo žestoko. Interesi su okupljali *casate* u klanove koji su funkcionirali „na principu snažne obiteljske tradicije”, ali uz korektiv trenutčne interesne probitačnosti. Ta klanovska, gotovo frakcijska strukturiranost plavokrvnih Dubrovčana, u svakom slučaju znatno uvjerljivija nego ideologem bezuvjetne sloge, u temelju je cjelokupna života raguzejske republike, a stara je jamačno koliko i sam patricijat. Dva su klana okupljale dvije grupe *casata*: Bobaljevićev i Gundulićev. Imena klanova svojevrsan su metodološki kompromis, budući da su se rodovi javljali pod nizom drugih prezimena koja sa spomenutim dvama, gledano površinski, često nisu bila nimalo slična. Slijedom ove spoznaje iznosi Vekarić i svojevrsnu periodizaciju vlasti u Republici, vlasti koja se mijenjala tri puta.

Sve je započelo još u srednjemu vijeku, sudbinom obavijenom velom legendi. Utjelovljena je životopisom kneza Damjana Jude, čija tragična smrt nagoviješta urotničku pozadinu zbivanja. Nakon neuspjela pokušaja jednoga klana da svrgne kneza Judu i njihova izгона u Bosnu, godine 1205. Judin klan je oboren, uz mletačku pomoć, a na vlast dolaze Bobaljevići. Gundulići, pripadnici bivšega Judina klana, udruženi s Gučetićima, svrgavaju, uz pomoć ugarskoga kralja, Bobaljeviće. Gundulići vladaju sve do drugoga desetljeća XVII. stoljeća kada ih, uz pomoć Španjolaca, obaraju Bobaljevići koji pod neformalnim imenom salamankeza vladaju Republikom sve do njena sloma.

Ono na što nas upozorava Vekarić jest činjenica da je klanovska borba bila bitna sastavnica cjelokupne dubrovačke povijesti, ali se jednako snažno odražavala i na kulturnom, posebno na književnom i historiografskom planu. Ono, pak, što nam je zaključiti iz nje-

gova istraživanja jest da ćemo u svijetlu ovdje dobro dokumentiranih dugotrajnih frakcijskih borbi morati temeljito preispitati sve ono što smo dosad znali o jedinjoj vjekovima slobodnoj hrvatskoj državi. Ne će to uvijek biti jednostavan proces, ne će biti ni lagan, budući da svako zadiranje u mit prizivlje potrese. No, zahvat je to ujedno i duboko opravdan i nužan. Samo govoreći istinu sebi, moći ćemo naučiti nešto bitno i za budućnost. A ta istina u slučaju Dubrovnika, bez obzira na ove spoznaje, ostaje respektabilna. Uči nas da je, doduše, vladajući sloj bio daleko od sloge. Uči nas i da je patetizirano domoljublje u dubrovačkom slučaju u najmanju ruku dvojbeno, budući da se oporbeni klanovi nisu libili pomoći „sa strane”. Ali nas uči i to da je moguće opstati usprkos svim vanjskim ugrozama i nutarnjim previranjima, da je moguće opstati usprkos povijesti i usuprot volje velikih. No, uči nas i da je političko povijesni opstanak jedna velika lutrija u kojoj je, ako si malen i na vjetrometini, potrebno imati puno sreće. Uči nas još i to da poraz nije krivnja i da nemati sreće nije nužno povezano s manjom pameću, kao i to da, usprkos svemu, nikada ne treba posustati. Podsjeća nas, me-

đutim, Dubrovnik, da je i pored svojih mračnih strana, imao i sjajne primjere junaštva, pokazuje nam da je imao jednoga Marojicu Bunića i desetke drugih, manje poznatih ili anonimnih rodoljuba, spremnih žrtvovati se za javno dobro.

Listajući znanstvenu knjigu Nenada Vekarića, ne samo vrhunski stručno nego i izvrsno grafički i likovno opremljenu, shvaćamo otkuda sve one crte karakteristične za dubrovački mentalitet – suzdržan, vječito na oprezu, nikada do kraja iskren, ali i odlučan i postojan, tvrd i ustrajan. Jednostavno, Dubrovnik posjeduje povijesno iskustvo kakav nema niti jedan naš kraj. Ali, da bi to iskustvo nečemu i poslužilo potrebni su ljudi poput Vekarića i njegovih kolega u dubrovačkom Akademijinu Zavodu. Ne znam koliko su i jesu li oni percipirani u današnjem Gradu, ali da obavljaju dragocjen posao, to dobro prepoznaje hrvatska znanstvena zajednica. Za početak je i to dosta. Jer svi krupni zaokreti u hrvatskoj povijesti počinjali su nekim kulturnim potuhvatom. Što će se izroditi iz opisana napora, ostaje da se vidi.

Antun PAVEŠKOVIĆ

DHK - Kronika

Travanj 2009.

– 1. travnja

Održana je Tribina DHK s temom *HUMOR*. Književnik Ivan Pahernik, karikaturist Srećko Puntarić i voditelj Tribine razgovarali su i odgovarali na pitanja: *Zašto u Hrvatskoj nema humorističkog časopisa? Kako je tranzicija utjecala na satiru? Koliko je medijski prostor otvoren humoru? Što producenti i urednici očekuju od autora? Kakva su očekivanja konzumentata medija? Čemu se danas smijemo?*

***

– 6. travnja

Održan sastanak Odbora za statut i opće propise.

***

– 7. travnja

Na Tribini DHK obilježen je 75. rođendan Veselka Koromana predstavljanjem nove zbirke pjesama *STARIJA OD VREMENA* (Alfa, Zagreb, 2008.). Uz autora, sudjelovali su dramski umjetnik Joško Ševo, akademik Tonko Maroević, prof. dr. sc. Miroslav Palameta, urednik mr. sc. Božidar Petrač i voditelj Tribine DHK.

***

– 8. travnja

Održan je sastanak Radne grupe za provedbu Prava na javnu posudbu knjiga u sastavu: Ružica Cindori-tajnica DHK, Miro Gavran, Hrvoje Kovačević, Sonja Zubović Pezdevšek, Sanja Pilić, Želimir Hercigonja, Robert Mlinarec i Sanja Vučković-predsjednica udruge ZANA.

U suradnji s udrugom *Pasionska baština* održan je tradicionalni književni susret *LIRIKA VELIKOG PETKA*. Uvodnu riječ održa-

li su dr. sc. Ivica Martinović i mr. sc. Božidar Petrač. Promišljanja *Muke* Bare Bettera (1645.-1712.) kazivao je dramski umjetnik Joško Ševo. Susret je vodio voditelj Tribine DHK.

***

– 9. travnja

U Zagrebu je u 67. godini preminuo novinar i publicist, znanstveni djelatnik, književni i kazališni kritičar, nakladnik, urednik i dopredsjednik *SREĆKO LIPOVČAN*.

***

– 11. travnja

U Puli je u 85. godini života preminuo pjesnik i romanopisac *ANTE DABO*.

***

– 15. travnja

Na Tribini DHK predstavljena je knjiga izabranih kritika iz književne i kulturne kroatistike zadnjih deset godina Vinka Brešića *KRITIKE* (Mala knjižnica DHK, Zagreb, 2008.). Uz autora, sudjelovali su prof. dr. sc. Cvjetko Milanja, dr. sc. Ivan J. Bošković i voditelj Tribine DHK.

***

– 21. travnja

U prostorijama DHK nakladnička kuća Golden marketing-Tehnička knjiga predstavila je knjigu Reinharda Lauera *POVIJEST RUSKE KNJIŽEVNOSTI*. Uz autora sudjelovali su recenzenti prof. dr. sc. Josip Užarević i doc. dr. sc. Jasmina Vojvodić, urednica prof. dr. sc. Dubravka Oraić Tolić i izvršna urednica Mirjana Paić Jurinić.

Održan je sastanak Povjerenstva za Tribinu.

Na Tribini DHK predstavljena je zbirka pjesama Tomislava Domovića *KOŽOM UZ KOŽU* (vlastita naklada, Stubičke Toplice, 2009.). Uz autora, sudjelovali su akademik Ante Stamać, Sead Begović, dramski umjetnik Dubravko Sidor, te voditelj Tribine DHK.

***

– 22. travnja

U Splitu su uručene nagrade *Dana hrvatske knjige* i održana je pjesnička posveta *HRVATSKI PJESNICI MARULICEVU GRADU*, na kojoj su sudjelovali: Boris Domagoj Biletić, Diana Burazer, Jadranka Čolović Sviličić, Duško Geić, Petar Opačić, Hrvoje Turek, Borben Vladović, Dragica Vranjić Golub.

Na Tribini DHK predstavljena je knjiga Davora Velnića *NIJE NAMJERNO* (Mala knjižnica DHK, Zagreb, 2008.). Uz autora, sudjelovali su Antun Pavešković, Ivan Rogić Nehajev i voditelj Tribine DHK.

***

– 23. travnja

U Sjedinjenim američkim državama u gradu Euclidu u 89. godini života preminuo je pjesnik, kritičar i povjesnik *JURE GEORGE PRPIĆ*.

***

– 27. travnja

Održan sastanak Povjerenstva za Zagrebačke književne razgovore.

U Puli je u 88. godini života preminula prozna spisateljica *TATJANA ARAMBAŠIN SLIŠKOVIĆ*.

***

– 28. travnja

Održana je 6. sjednica Upravnog odbora DHK.

Održana je Tribina DHK s temom *AUTORSKA PRAVA PISACA*. Pravnica Sanja Vučković, književnica Sonja Zubović Pezdevšek i voditelj Tribine DHK odgovarali su na pitanja: *Treba li književnik dobiti naknadu za objavljivanje priče ili pjesme u udžbeniku? Kako napreduje ostvarivanje posudbenog prava za autore u knjižnicama? Što je s pravom na reprografiju? Zašto glazbenici svoja autorska prava štite daleko bolje nego pisci?*

***

– 29. travnja

U DHK-a, u okviru međunarodne književne suradnje s Društvom hrvatskih književnika Herceg-Bosne, održan je susret s književnicima: predsjednicom DHK HB Marinom Kljajo-Radić, Josipom Milićem i Miljenkom Stojićem. Susret je vodio predsjednik DHK Borben Vladović.

Anica VOJVODIĆ

REPUBLIKA, časopis za književnost, umjetnost i društvo. Izdaju DHK i Školska knjiga d.d.
Uređuju: Ante Stamać, glavni urednik; Milan Mirić, odgovorni urednik
i Antun Pavešković, urednik